

T A R T A L O M

▶	3	KOVÁCS ISTVÁN	
		A kétely szárazvillámai, Mulasztás	versek
▶	5	TOMPA GÁBOR	
		Utolsó látogatás, Poszthumusz szombat, Vasárnap reggel, Alulnézet	versek
▶	7	FEKETE VINCE	
		Gyönyörű apokalipszis: Szerte, szét..., Állólámpa, Szivárvány, Duplán, fölösen, Egyik. Sem. Ugyanolyan, Lopott parfüm	versek
▶	11	GRECSÓ KRISZTIÁN	
		Középkorú szerelmesvers	vers
▶	12	BENE ZOLTÁN	
		A detektív	regényrészlet
▶	16	ACSAI ROLAND	
		Itt élünk, Az első csillag, Lassan	versek
▶	18	BANNER ZOLTÁN	
		2024, Műteremlátogatás, dervis-ének, célszalag, visszaszámlálás	versek
▶	21	BÁLINT TAMÁS	
		Máj hagymalekvárral: 44., 45., 46.	versek
▶	23	SZABOLCSI VIKTÓRIA	
		A fény felé, Horzsolás, Nátha	versek
▶	25	OBERCZIÁN GÉZA	
		Egyedül	novella
▶	31	PÁL DÁNIEL LEVENTE	
		A csoda piros kalapban érkezett, Csillagok kesztyűbábja	versek
▶	33	MELIORISZ BÉLA	
		Dűlőút lehetett, Mi kerül majd, Mintha csak	versek
▶	35	SZUROMI PÁL	
		Amikor	vers
▶	40	SIMON ADRI	
		Szekszárd, július, Csöndbálák a dombról	versek
▶	41	JENEI LÁSZLÓ	
		Műszak	novella
▶	46	BECSY ANDRÁS	
		Felhőszakadás	vers
▶	49	RÉDER FERENC	
		Rallentando, Pár, Kezdetben	versek
▶	51	JÓLJÁRT ANITA	
		Apa	versek
▶	53	BERTA ÁDÁM	
		Szeánsz, Attila út, két nagy, édes kávé	versek
▶	56	KÁROLY CSABA	
		A járda	novella

PAPÍRHAJÓ

- ▶ 59 **KISS LÁSZLÓ**
Kispecások kézikönyve versek
- ▶ 62 **SIMON RÉKA ZSUZSANNA**
Szalagos menyét pácban gyerektörténet
- ▶ 64 **LOVÁSZ ANDREA**
Esti kérdés – *Kaisa Happonen* – *Anne Vasko*: *Mur és az esti erdő.*
Esti mesék kicsiknek és nagyoknak kritika

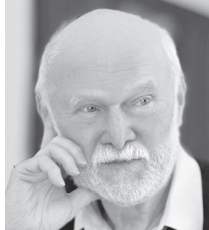
MŰHELY

- ▶ 66 **PUSKÁS GYÖRGY**
Élet és mű. *Gondolatok Ottlik olvasása közben* tanulmány
- ▶ 74 **PAPP-SEBŐK ATTILA**
Kiskockakő. *Közvetett és közvetlen háborús élmények Nemes Nagy Ágnes*
költészetében tanulmány
- ▶ 78 **B. KISS MÁTYÁS**
Eufória és zuhanás. *Repülésmotívumok Szilágyi Domokos költészetében* tanulmány

- ▶ 88 **BASICS BEATRIX**
Jankay Párizsban tanulmány
- ▶ 92 **GYARMATI GABRIELLA**
A táj arcképének analízisei. *Molnár-C. Pál útját követve* megnyitászöveg

FIGYELŐ

- ▶ 95 **KOLOZSI ORSOLYA**
Az öregség agóniája, avagy „nincs út, amelyik kivezetne”
– *Krasznahorkai László: Zsömlé odavan* kritika
- ▶ 98 **MAJOR LÁSZLÓ**
A saját életet élni – Szilasi László: Saját élet kritika
- ▶ 101 **NAGYGÉCI KOVÁCS JÓZSEF**
Szövegkollázs – Bognár Péter: Hajózni kell, élni nem kell, Minél kevesebb karácsonyt kritika
- ▶ 104 **ZÓLYA ANDREA**
A jég hátán innen és túl – Balássy Fanni: Bocs, hogy élek kritika

A kételeg szónaravillámai

A lét valóban
csak a mindennapi
látni és írni kezdések fogalma volna?
A gomolygó kétség
megannyi viharos változata,
amelly szónaravillámaival
szinte láthatatlannul,
szinte hallhatatlannul,
szinte elrészkelhetetlenül
belülről roccog?
S miközben harmonisan aranyló cirkózással
egy pillanatra
dunító ragyogással
lobbantaniuk látközlet-életünket,
a mennyfelőt perzsaországi kancolra
eltakarják a csillagképeket,
és földi fűkötődésükkel
a végtelen fejedtetben kömpölygő
virágos mezőt,
malotlak napján kirilgított émetőt.

Reggel van.
Moss kezret...
és töröld meg abba a lepelbe.
Ne félj a cöndtől.

Kovács István

A kétely szárazvillámai

A lét valóban
csak a mindennapi
lármás újrakezdések fogalma volna?
A gomolygó kétség
megannyi viharos változata,
amely száraz villámaival
szinte láthatatlanul,
szinte hallhatatlanul,
szinte érzékelhetetlenül
belülről roncsol?
S miközben hamisan aranyló cikázásai
egy pillanatra
ámító ragyogássá
lobbantának látszat-életünket,
a mennyboltot rozsdássá karcolva
eltakarják a csillagképeket,
s földi tükröződésükként
a végtelen tengerben hömpölygő
virágos mezőt,
halottak napján kivilágított temetőt.

Reggel van.
Moss kezet...
s töröld meg abba a lepelbe.
Ne félj a csöndtől.

Mulasztás

Az elmulasztott pillanat
felérhet egy órával, egy nappal,
egy héttel, egy évtizeddel,
de felérhet egy egész élettel is.
Mindegy,
mulasztásodnak
ki az elszenvedője.
Mert az valójában mindig te vagy.
Te.
Hiába leplezed magad
a láthatatlan időtlenséggel.

Utolsó látogatás

A huszonnégyes kórterem előtt
megtorpanok: hogy vigasztalhatnálak?
Hisz nincs erősebb s méltóbb angyal nálad,
s te haldokolsz. És jól tudod... Ti, nők,

rejtélyesebb és zsigeribb erőt
hoztok a Teremtésből, mert a bánat
reményre fordul bennetek. Anyának
kell megmaradnod mindvégig. Előbb

aggódni, hogy a gyermekek megértsék
s elfogadják elpihenésedet.
(Féltékeny Isten: korán elszeret!)

Ha elhagy majd a hit, s úr lesz a kétség,
úgy pusztulok, mint bujdosó eretnek...
Kint állok: tehetetlenül szeretlek.

Poszthumusz szombat

Kibírhatatlan csend időz.
Jeges zuhany a reggel.
Merre hull fényes csillagod?
Betöltesz félelemmel.

Vasárnap reggel

Két napja, hogy tarkómra tett
kezed meleget ontott,
s egy villanásnyi csend alatt
még felidéztük Londont.

Lelked ma fényes napsugár,
ott ragyog sírodon túl,
harmadnapra a szeretet
végtelen lángja meggyúl.

Te most felettünk órködő
angyalként szólsz miértünk
Istenhez s küldöd válaszát,
hogy bízzunk és reméljünk.

Alulnézet

Hiszek Istenben. Miben is hihetnék?
Benned? Bennetek? Bennük? Vagy magamban?
Hiszen a testben csak romló anyag van,
s a lélek kifürkészhetetlen szentség,

amely elől – hogy irhájukat mentsék –
a „Jó s a Rossz” kétértelmű szavakban
rejtőzik. Itt bent tél, ott kint tavasz van.
Az idő áll. Vagy múlik. Mintha lencsék

cserélnék egymást egy égi szemem:
hol homályos, hol éles lent a lét.
Mintha a sárra kivetítenék,

mindazt, mi tiszta, elvont szerelem.
S a hús? A vér? A szív? Az agy? A bordák?
Csak oszló porhüvely. Féreg-mennyország.

Gyönyörű apokalipszis

Szerte, szét...

„Az író forrásai tulajdon szégyenei.”
Cioran

Jöjjenek ide, és a nevüket mondta, utoljára szólították azon a vezetékneven, az övén, jöjjenek, mondta a román bírónő, egy álmos biztonsági őr és egy őt ismerő gyorsíró társaságában, a szokásos kérdések, és nem mondta akkor, hogy nem, mert megegyeztek, hogy igen, és nem akarta senki átverni a másikat, elkérte a személyiket, az övét utoljára ezen a néven, aláírtak valamiket, de erre már nem emlékszik tisztán, három perc múlva már kint voltak az üres bírósági épület folyosóján, és akkor már érezte, hogy nem bírja tovább, mert elkezdte a torkát szorongatni valami nagyon erősen, majd egyszeriben kibukott, szárazon előbb, majd könnyek között, és ő is elkezdett zokogni, ott szorították, ölelték egymást harminc év után, háromperces megszűnésük legelején, zokogtak, sírtak, pedig nagyon szeretlek, mondta, én is szeretlek, mondta ő is, és sírtak és szorították, ölelték egymást az előtérben, majd amikor valaki, épp egy ismerős falubeli férfi, aki észrevette, hogy valami szokatlan történik, rövid várakozás után végül elindult feljűk, megzavarva őket a búcsúzkodásban, elindultak ők is lefelé a lépcsőkön, ki az ódon, vastagfalú, dohos bírósági épület levegőtlenségéből, ki az udvarra, ki a városba, a teljesen megváltozott városba, ki az új életükbe, ki az ismeretlenbe, mint ahogy harminc évvel ezelőtt elindultak ugyanígy, ugyancsak az ismeretlenbe, csak most teljesen másképp, szerte, szét, és el, egymástól el...

Állólámpa

Elképzeled, mit csinál ilyenkor otthon, a nagy lakásban, ül a nappaliban, az ágyon, amelynek bevonatát ki kell lassan cserélni, mert megrepedezett, kiharadt, nincs órája, nincsenek tanítványai, nincs, ami lekösse, lefoglalja, már mindent kikutatott a közösségi oldalakon, minden *olyan* lájk utánment, kinyomozta mindazt, amit csak lehetett, megnézte a dátumokat, hogy visszakövetkeztessen, mikortól is, mióta is ez a, ami, ugye, az ő közös életüket is, ül abban a lakásban, ahol együtt teremtettek elő mindent, toldás-földés, ablak-ajtó, stb., ég az állólámpa, egyedül van, sajnálja magát rettenetesen, siratja magát, mert még mindig szereti, mondja a telefonba, még mindig igen, nem is érti, és mások sem, hogyan is tud ilyen hülye lenni, hogy igen, senki nem érti, senki, azok közül, akiknek, hát... kiadta, elárulta, befeketítette, bemocskolta?, igen, jogosan, teszi hozzá, nyilván jogosan, mert igaza volt, harminc év nagy dolog, jogosan, teszi hozzá, ül az ágyon, nincs kedve semmihez, nem is főz, nem is eszik, soványodott is az utóbbi hónapban, különösen az *utáni* időszak viselte meg, nem tud aludni sem, zokogni kezd az iskolában, de nem a diákok előtt, hanem félrevonul valahová, a vécére például, vagy valamelyik sarokban félrefordul, ül az ágyon, ilyenkor szoktak megágyazni, lefeküdni, most elképzeled, hogy hol van, kivel, látta jól azokon a fotókon, a közösségi oldalakon, megnézett mindent, hogy ő milyen, igen, és a beszéde is, azt is meghallgatta, az is olyan, hogy is mondja, és arra gondol, hogy ilyenkor szoktak lefeküdni, és hogy milyen jó lenne most egyet beszélgetni, mindegy miről, csak veled, érted, veled, érted, de nem értem, érted, nem értem, nem értem...

Szivárvány

Egy fotót küld este a messengeren, miután egy órát beszélgettek telefonon, egyikük otthon, abban az otthonban, ami már neki nem az otthona, másikuk albérletben, ami úgyszintén nem az, ugyanazokba az utcákba futnak bele, mint korábban is, amikor még együtt voltak, amikor még össze voltak hivatalosan is kötve, hiába ígérték akkor, hogy a múlttal többet nem, mert csak az jön elő minduntalan, a sérelmek, a részsigazságok, a bántások és bántódások, csak a rögeszméik, bizonyos helyzetek, fájó történetek, ugyanazok állandó ismételtetése, hogy akkor miért úgy, ahogy, és miért nem másképp, a számonkérések, vádak, szemrehányások, de mit akarnak, hiszen már el vannak..., el, persze, de bántja, de fáj, és hibára játszanak, és hibára játszik ő is, és nyilván belekapaszkodik, amikor elhangzik valami olyan, amibe bele lehet kapaszkodni, és bele ő is, és mint a bokszoló a leszakadt szemöldököt,

addig ütök azt a pontot, amíg csupa vér meg trutymó nem lesz minden körülöttünk, és akkor azt mondják, hogy nincs értelme beszélgetni, nincs értelme a szavaknak, a telefonoknak, mert lám, hova futnak ki megint, és hogy ne hívja többet, és hogy nem is hívja, te se, mondja, de nem is szoktalak látod, mondja, ez is, és akkor este, a beszélgetésük után, amikor feldúltan és remegve nézi, hogy megint mi történik, hívja, vagy üzen, vagy megint jön egy egész éjszakai sorozat cseszegetés, mint amikor egyetlen éjszaka alatt hetvenszer hívta fel, akkor érkezik egy fotó, egy esős fotó, az egykori ablakukról, nagy esőcseppek rajta, hátra az udvartér látszik, a borús háttérből csak egy-két épület, a szomszédok háza, majd leghátul, ahol reggelenként a nap ragyogva szokott megjelenni, a mezőgazdasági líceum épületén, nem is, a mögött egy szép, színes szivárvány, de nem úgy, hanem mint, neki most már többé sohasem...

Duplán, fölösen

Számolja a napokat visszafelé, hogy mikor megy haza, oda, ahonnan egy jó ideje eljött, számolja, pedig ő már nincs az életében, vagyishogy van, csak nem úgy, hogy együtt, de létezik naponta a gondolataiban, hajnalban előbújik valahonnan, valamelyik lyukból, és nem hagyja aludni, azt mondja, látod, én a te neved napjára szerettem volna megszülni az első gyerekedet, meg is mosolygott az orvos érte, aztán elvetettem a harmadik gyerekedet, mert nem akartam, hogy megszülessen, nem úgy, mint akkor, amennyire akkor, hogy képes lettem volna arra a napra kérni a Fennvalótól, de aztán elcsúszott, két héttel is el, és most, hogy Ez történt, csak annyit mondom neked, neved napjára hetvenszer hívlak sírva, könnyörögve, számon kérve, szemedre hányva, hetvenszer, hogy tudjad, hogy kit veszítettél el, hogy tudjad, ki voltam én neked, egy szerencsétlen, akit mindenki átver, mint most is, ezúttal is, akit legjobban szerettem annyi évig, annyi, de annyi évig, a legeslegjobban, Te...

Egyik. Sem. Ugyanolyan

És akkor rád gondoltam, barátom, aki egyszer azt mondtad, tkp. egyik sem jobb, mint a másik, nem szeretjük ugyan az általánosításokat, de azt gondolod, hogy kellene legyen olyan is, hogy igen, hogy nem ugyanazt, ugyanolyan újra és újra, hogy nem ugyanazokba a (mikbe is?) futunk bele megint és megint mindannyiszor fájdalmak, bú és bánat közepette, hogy már azt érezzük, hogy szétszabdunk darabokra, hogy szétrobbanunk, és azt gondoltam akkor, mert meg-

ütött a mondatod, persze, hogy ez velem semmiképp sem így lesz, én ezt nem hiszem el, én ezt megcáfolom, mi ezt megcáfoljuk, azt gondoltam ekkor, barátom, és még azt is, amit a volt, most már *volt* mondott nekem, hogy a második sokkal, de sokkal, nem is mondom, hogy mit mondott, hogy milyen szokott lenni, csak esetleg fiatalabb, ennyi, azt gondoltam akkor is, hogy persze, persze, tudom én, miért mondja, mert nézzem meg, mondta a példákat, hogy V-ék is, hogy Á-ék is, de nem igaz, mondtam én, mert se V-ék, se Á-ék, de igen, mondta ő, de nem, mondtam én, és ez is eszembe jut mindannyiszor, ez a de igen, de nem, amikor értelmezem, szövöm tovább azt a soha le nem tehető hálót, azt a soha meg nem szőhető, mert újabb bogokba, újabb lyukakba, szakadásokba akadok mindannyiszor...

Lopott parfüm

Az utolsó járat volt, másnaptól már nem indultak vonatok át a határon, a legutolsó vonat, amivel eljött Tőle, oda, ami az otthona volt, de ami most már nem az otthona, zötyögtek a kihalt fantomszerelvényen, át a határon, fehér kesztyűs ellenőrök jöttek az egyik oldalon, kesztyű nélküliek a másikon, nem számított semmi, reszketett a vele egy kupében utazó hölgy, a férjét hívogatta állandóan, jött el Tőle éppen, a biztonságosabb helyről, embertől, aki nem sírt-rítt, és nem próbálta marasztalni, pedig, azt mondta, nagyon szereti, kikísérte a félig kihalt állomásra, egy az ő vidékéről származó árustól még parfümöt is vásároltak háromezerért, lopott, nem hamisított parfümöt, jött el tőle, nem tudta, hogy miért, nem tudta, hogy mi volt az, ami miatt feltétlen haza kellett jönnie, de hova, kérdezte magától, de kihez, kérdezte újból, abba a hegyi házba, ahol víz sincs, gáz sincs, és csak nehezen közelíthető meg, jött el a kényelemből, szeretetből, jött valami felé, ami bizonytalan, és tudta, hogy nem tud egyhamar visszamenni már az elkövetkező időben, mert lezárják a határokat, előbb részleges, majd teljes kijárási tilalmat rendeltek el, és nem beszélgettek, és nem írtak már egymásnak sem, a bezártság miatt, meg talán, hogy eljött, hogy otthagya, immár másodszer, mondta utoljára még a telefonban, nem keresték egymást, a lakásaikba bezárva ültek mindannyian, és kapkodtak, tettek-vettek tanácstalanul, és nem tudták, fogalmuk sem volt, nem azt, hogy velük..., hanem hogy egyáltalán...

Középkorú szerelmesvers

Gombolyodik szálára az alkonyat,
S-alakban kúszik saját két szép kezén,
Még látom szemedben az arcomat,
Dédelgetett kételyem, hogy „éppen én?”.

Egyre tisztább minden a sötéttel,
M megbocsátani csak így lehet, vakon,
Mást ígértem, mi lennék, középszer,
Egy tele sosem volt, címkézett flakon.

Te sem ezt a csöndet szeretted,
Ahogy szabad perccé ér a hallgatás,
Homokváram réges-rég' bevetted,
Mire az esti szó? Megkésett vallatás?

„Házasság hete” van, többször előkerül,
Útban vagyok reggel, mire megjössz, rossz helyen állok,
Ami felbukik, mindjárt el is merül,
Hogy voltak-e valaha napsütötte sávok.

Ennyink van: ez a felbontott ajándék,
És hazard a játék a kitanult verklubban,
Pulzál az ér, mint a nap, gyöngyöző halánték,
Maradhatunk, végül, egy életre ennyiben.

A detektív

Részlet a Szép Heléna halála című, készülő kisregényből

Dr. Sombor-Schweinitzer József főkapitány-helyettes, a Politikai Rendészeti Osztály vezetője gondterhelten olvasta a reggel kézhez kapott jelentést. Nyilvánvalóan háború lesz, és az is egyértelmű, hogy nem maradhat ki belőle az ország, bármilyen romantikus elképzelései is legyenek erről a Kormányzónak. Azt is csak a vak nem látja, hogy a németek mellett kell majd harcolni. Persze ha ezúttal sikerül, ami negyedszázada nem, akkor megéri. De ha ugyanúgy elhúzódik, mint akkor... Ha a villámháború megint évekig tart majd, akkor... Ebben a főkapitány-helyettes bele sem akart gondolni. Mindenesetre a szélsőjobb további erősödése várható, amint beindul a német hadigépezet. Ez aligha lehet kétséges. És nekik egyre többször kell majd szemet hunyniuk...

Félretolta az iratot, nem szeretne volna belelovalni magát az aggodalmaskodásba. Rágyújtott egy Nikotexre, behívatta Teremi detektívet, aki nem is váratott sokáig magára. Az utóbbi időben mindig megdöbben, amikor találkoztak. Jól emlékezett még a férfirra, aki hajdan, ifjú vidéki nyomozó-csillagként úgy festett, mint Johnny Weissmüller. Aki azonban az irodájába lépett, inkább Huszár Pufira hajazott. Sombor-Schweinitzer alig bírta megállni, hogy rosszállóan csóválja a fejét. Teremi szuszogott, s a főkapitány-helyettes érezni vélte rajta a szesz szagát is. Persze mindenki tudta, hogy a detektív rendszeresen és nagy mennyiséget iszik. Ám e fölött is szemet hunytak. Az eredmények azok eredmények, s ez az, ami számít.

– Teremi – szólta az osztályvezető, és kicsit kényelmetlenül érezte magát, amiért nem kínálja helyül a kollégáját, annyira azonban nem kerítette hatalmába a rossz érzés, hogy legyőzze viselkedését, és az íróasztala előtt álló vendégszékbe invitálja. – Maga eredetileg szegedi, ha nem tévedek.

– Úgy van, nagyságos uram.

– No, akkor hazaküldöm!

– Milyen okból, nagyságos uram?

– Van itt egy jelentés – nyújtotta a detektív felé a gondosan mappába rendezett beszámolót és a kapcsolódó iratokat. – Tanulmányozza át! És egy pillanatra se feledje, hogy csak én tudok erről, senki más. Ergo nekem jelent, senki másnak.

Teremi megragadta a dossziét, nem nézett bele, csak a hóna alá csapta.

– A feladat? – érdeklődött.

– A dokumentumokból ki fogja deríteni – gyújtotta meg újra a kihunyt cigarettát a főkapitány-helyettes. – Egy ilyen régi szakembernek, mint maga, nem kell magyaráznom.

Teremi mégis a szeme elé emelte a paksamétát, kinyitotta, átfutotta az első sorokat.

– Az esti gyorsal indulok – közölte.

– Helyes – fújta ki a füstöt Sombor-Schweinitzer. – Egy utalványt is talál az iratgyűjtőben. A költségeire.

– Értem, nagyságos uram.

Az osztályvezető olyan mozdulatot tett a kezével, amellyel talán azt jelezte, hogy szóra sem érdemes. Bár az is lehetséges, hogy egy láthatatlan legyet hajtott el csupán.

– Telefonon jelenthetek majd? – kérdezte még a detektív.

– A szokott módon jelenthet, Teremi.

– Értem.

A detektív elköszönt, a főkapitány-helyettes mélyet sóhajtott.

– Csak ügyesen, kolléga, csak ügyesen – dűnyögte. – Nem lesz ez egy fáklyásmenet...

Nagyot szívott a Nikotexen. „Törődjön kissé magával is – szívjon Nikotexet!” – cikkant át az agyán a reklámszöveg. Hát, ő szívja, szívja, de meg kell vallani, hogy ez sem egy fáklyásmenet, ez az egészséges dohánytermék, vagy mi a fene...

– Nem lesz itt már fáklyásmenet semmi, bassza meg a kutya...! – dohogott.

Teremi detektív ezt már nem hallotta. Arra összpontosított minden erejével, hogy ne lihegjen túl hangosan a lépcsőn lefelé menet. Minden lépésnél érezte, ahogy a pocakja önálló életet él, hol jobbra leng ki, hol balra moccan, hol megemelkedik hangyányit, majd lesüllyed. Az első fordulóban megtapintotta a hőzentróger gombjait, amelyekkel a pantallóhoz rögzítette a nadrágtartót, s megállapította, hogy jól tartanak. Fűjt egyet, azzal nekirugaszkodott a következő etapnak. Mire a földszintre ért, kimelegedett. A gazdasági osztályra ment, az utalvány ellenében átvett egy meglehetősen összeget, aláírta az elismervényt. Közben egy szót sem szólt, sem ő, sem a pénztáros. Rideg hely ez a kapitányság, Teremi tapasztalatból tudta, mennyire az.

Kilépett az épületből, fogott egy taxit, hazavitette magát a Népszínház utcába. Bepakolt az ütött-kopott vulkánfiber kofferjába, és a Nyugati pályaudvar mellé, a Berliini térre vitette magát egy másik taxival. Mindenekelőtt az Ilkovichhoz tért be, amelyet ugyan az előző évben a zsidó tulajdonos átadott egy szövetkezetnek, de Teremi jól tudta, hogy továbbra is Ilkovich Izidor irányítja a helyet. Egy adag szalontüdőt falt, s papírcsacskóban magával vitt egy porció rósejbnit a vonatra. Zuglóig meg is ette, Kőbánya után áttelepedett a vendéglátó vagonba, megivott egy Szent István malátásört meg egy szilvóriumot, aztán, mivel megkívánta, s mert jót tesz a gyomornak, egy üveg Nektár gyógytápsört is legurított. Ceglédnél rendelt még egy szilvát és egy Szent Istvánt, Kecskemétnél pedig elszenderedett, immáron újra az ülőhelyén, az utazóvagonban.

Mély sötétség borult a világra, mire Szegedre ért. Sikerült taxit fognia az Indóház téren, hogy egyenesen a Csonka utcába vitesse magát.

– Nem ismerős a városban? – barátkozott a taxisofőr, miután a detektív beszuszakolta magát a hátsó ülésre.

– Itt éltem vagy harminc évig – közölte Teremi, s a visszapillantó tükörben kiolvasta a sofőr tekintetéből, mit gondol róla. Való igaz, állapította meg magában, akár gyalog is mehetnék, nem olyan nagy a távolság, úgy szűk két kilométer lehet, még talán jót is tenne. Csakhogy Teremi detektív, ha tehette, kerülte a testi megerőltetést, ideértve a gyaloglást, mi több, a könnyű sétát is.

– Családlátogatóban? – faggatta tovább a sofőr.

– Többek között – mondta Teremi, s hogy lezárja a dialógust, hozzátette. – Az államrendőrség állományába tartozom.

A kijelentés nem szegte szavát a taxi vezetőjének, csupán a témát változtatta meg.

– Akkor árulja már el, igaz-e, hogy nemsokára fordítva kell hajtanunk az autót?

– Van róla szó – fontoskodott a detektív. – A németek előnyben részesítik, Ausztriában hamarosan át is térnek rá, a csehek is latolgatják. Nálunk még nem született döntés, amennyire tudom, de alighanem mi is át fogunk állni a jobboldali közlekedésre, mert ha nem tesszük, csökkenni fog az idelátogatók száma, vagy legalábbis ettől félnek azok, akiknek dolga félni az ilyesmitől.

– Marha sok pénzbe lesz! – sóhajtott a taxisofőr.

– Tízmillió pengőnél nem kerül majd kevesebbe, úgy vélem – hagyta rá Teremi, s már bánta, hogy elárulta, miféle. Micsoda amatőrizmus, gondolta.

– Na, hallja! – füttyentett a taxis. – Annyi pénz, Jézus, Mária!

– Annyi, amennyi – tett pontot a diskurzus végére Teremi, s megkönnyebbülten ismerte föl a kerítést. Kifizette a fuvar, kiemelte a vulkánfiber koffert a csomagtartóból, megvárta, hogy a taxi odébb álljon, aztán előbányászta a kulcsát, és kinyitotta a kertkaput.

A ház bejáratáig csinosan lerakott téglajárda vezetett, itt-ott ugyan fölütötte a fejét a fű a rések-nél, ettől eltekintve viszont újnak hatott. A detektív nem tudta földézni, korábban is megvolt-e, vagy az utóbbi években készítették. Sokat nem töprengett ezen, már csak azért sem, mert hamar odaért a bejárat ajtóhoz. Megtehetette volna, de nem nyitotta ki kulccsal. Bekopogott. Még kétszer meg kellett ismételnie, mire kinyílt az ajtó. Egy divatos frizurájú nő állt előtte, arcára komikus kifejezést rajzolt a meglepetés.

– Maga itt?

Teremi benyomult a házba.

– Ha lehet, nem költenék szállodára, mikor itt is elalhatom – mondta.

– Elalhat, persze – mondta a nő. – Végül is a maga háza.

– Hagyjuk ezt, lelkem – nyögte Teremi, kibújva a kabátjából.

– Szép májusunk van – mosolygott a nő.

– Szép – hagyta rá a detektív. – Itthon van?

– Itt vagyok – lépett ki a szobából egy magas, sovány férfi. – Ma éjszaka nem megyek szolgálatba.

– Helyes – nyújtotta a kezét Teremi. A másik közelebb lépett, megragadta a fölkínált jobbot, megrázta.

A nő a konyhába sietett, gyorsan összeütött egy kis harapnivalót a detektívnek. Jól emlékezett rá, mennyit bír enni. Amikor még olyan daliás volt, akár Johnny Weissmüller, akkor is annyit zabált, mint három másik nagyétkű haspók. Miután elkészült a vacsorával, a hátsó szobába ment, fölhúzni az ágyneműt. A két férfi eközben némán dohányzott a nappaliban.

– Egyen – mondta a nő, amikor végzett a szoba előkészítésével.

Teremi becipelte a bőröndjét a hátsó szobába, aztán a konyhába ment, megette a nyolc tojásból készített szalonnás rántottát két karéj kovászos kenyérrel, leöblítette sillerrel. A másik kettő ezalatt szóltanul ült a nappaliban.

– Lefekszem, holnap korán kelek – törölgette a száját Teremi.

– Menjek el? – kérdezte a magas, sovány férfi.

– Ugyan minek mennél? – vont a föl a szemöldökét a detektív.

– Csak, gondoltam, zavarlak...

– Engem nem – vont vállat Teremi, majd a nőhöz fordulva megkérdezte: – A szomszédok?

– Úgy tesznek, mintha nem tudnának semmit.

– És jól teszik – nyugtázta a detektív. – Jóccakát!

A nő már-már gyöngéden nézte, ahogy eltűnik a hátsó szoba ajtaja mögött.

– Ez úgy hiányzott, mint ablakos tónak a hanyatt esés, Margit – szűrte a fogai közt a magas, sovány férfi.

– Ugyan, Géza! Ha őt nem zavarja, hogy itt vagy, te miért panaszkodsz?

– Nem panaszkodom – duzzogott Géza. – Csak visszás, hogy egy ágyban alszom veled, miközben a férjeddal egy fedél alatt...

– Az is visszás, hogy itt élünk, az ő házában, nem?

– Azt már megszoktam, Margit.

– Kénytelenek voltunk megszokni, igen.

A nő fölállt, bekapcsolta a rádiót. Halkra tekerte, hogy ne zavarja Teremit, bár jól tudta, milyen vastagok a falak, aligha szűrődik át bármi is a szomszéd helyiségbe.

Akkor is a rádiót hallgatta, amikor Teremi közölte vele, hogy Pestre helyezik.

– Tudom, hogy nem bánod, és nem akarsz velem tartani – tette hozzá, miután vázolta a helyzetet.

– De, Egon...!

– Nem kell szabadkoznod! – állította le a férje. – Amikor elvettelek, még a vénasszonyok is utánam pislogtak a Kárász utcán, még ha napokig pironkodtak is miatta. Most gusztustalanul hájas vagyok, és többnyire ittas. Beszélgetni sem lehet velem, csak a munkámról, arról meg nem beszélhetek. Patt!

– De, Egon, kérem... – Margit szeme megtelt könnyel.

– Hagyd csak! – Teremi megszívta az orrát. – Én realista vagyok. Tudom, milyen értékeim vannak. Detektívként komolyak. Férfiként semmifélek.

– Egon, kérem...!

– Nem kell, hogy beszélj, Margit! Kínos lenne, ha hazudnod is kellene még. Nem kell. Miattam kivált nem.

A nő arcán kövér könnyecsek gurultak lefelé.

– Elválni viszont nem fogunk – folytatta a detektív –, azt nem engedhetem meg magamnak. A Politikai Rendészeti Osztályhoz helyeznek ugyanis, ott példás családi életet várnak el.

– Akkor hogyan...?

– Sehogyan – tette a kezét a felesége vállára Teremi. – Én Pesten, te itt.

– Ez a maga háza, a szüleitől...

– ...örököltem, igen. De nem bánom, ha itt laksz. Cserébe annyit kérek, hogy ha egyszer gyerekeid lesznek, a nevemre vehessem őket, hivatalosan én lehessenek az apjuk.

Margitból ekkor kitört a hisztérikus zokogás. Órákig tartott, bár az emlékezete hetekké duzsasztotta azokat az órákat.

Teremi három nap múlva szállt föl a pesti gyorsra, Margit könnyes szemmel kísérte ki, hosszan integetett utána. A vonatablaktól kihajoló Teremi elesettnek és szánalmasnak látta, ahogy áll a peronon, s mind kisebb és kisebb lesz.

A felesége aznap reggel beszélt neki először Gézáról.

Teremi Egon higgadtan fogadta a vallomást.

– Rendőr vagyok, Margit – jegyezte meg. – Szerinted nem tudtam róla?

Azt már levélben írta meg a feleségének néhány hét múlva, hogy nincs kifogása az ellen, ha Szabó Géza, a Nagy Háború veteránja, akinek tizenkilenc évesen, a béke előtt két nappal lőtték el a bal lábát, hogy azóta is merev a térde, odaköltözik a házába. A férfi a klinikán dolgozott portásként, ott ismerkedett meg Margittal, a szemészeti klinika főnővérével.

– Ez az ember túlságosan megértő és jóságos – vélte Szabó Géza, amikor egy bőröndnyi ruhájával és a biciklijével beállított a Csorba utcába. – Sőt! Gyanúsán az...

– Én sem értem – ingatta a fejét Margit.

Az évek folyamán azonban Teremi semmi jelét nem adta annak, hogy hátsó szándékai lennének. 1934 őszén költözött a fővárosba. Az azóta eltelt három és fél év alatt mindössze kétszer járt Szegeden, a Csonka utcai házban pedig egyszer sem. Csak most.

Itt élünk

Békák kórusa zeng,
régmúlt szól idebenn.

Visszhang, távoli emlék:
gödrét is betemették.

Unkák könnye lehullik,
nincs már perc, ami múlik.

Békák kórusa szól:
itt éltünk valahol.

Az első csillag *anakreóni sorokban*

Akácfa lombja sárga,
elindulok magamban
az őszi délutánba.
Johanna várja jöttöm,
fél ötre ott leszek tán,
miként érkezni szoktam.
Az őszi mélabúban
a vízbe néz az arcom,
s a híd alá sodorja
patak sodrása gyorsan.
Az óvodába érve,
nyakamba majd felugrik:
„De jó, hogy végre itt vagy!”
A szürkeség a fákra
leszáll, mert itt az este,
s a jelzőlámpa villog,
akár az első csillag –
megtorpanunk egy percre.

Lassan

A májusi cserebogár
szálldos,
közeledünk biztosan a
nyárhoz.

Közeledünk, távolodunk
folyton,
így kell, hogy az életünk el-
folyjon.

Így kell, hogy az életünk el-
teljen,
azt hiszem, hogy megegyezünk
ebben.

Azt hiszem, hogy megegyezünk
abban:
ifjúk voltunk, megöregszünk
lassan.

2024

kettőezerhuszonnégyszáz
én vagyok a következő év
vagyok, mint minden ember: fenség,
Észak-fok, titok, idegenség,
de kapuim zárva még,
takarítás, sepregetés,
főpróbák zajlanak, rendezők
futkároznak, félmeztelen színésznők,
idomított kufárok, céltalan céllövöldözők

nehezen találtak meg Benneteket
az úton holttestek fekszenek

olykor ellenőriznem kellett a címetek
csupa angol elnevezés idegen nevek,
hívóleveletek is elveszett
de én azért elhoztam amit akartatok,
a Napot, a Holdat, s az Esthajnal-csillagot,
de a fellegek és a széljárás a Tí dolgotok;
ha nem tudtok megegyezni
árvízi hőség lesz és hótalan hideg;
s bár szökőév vagyok
én Veletek maradok
hűségesen, hogy a hűségesek
– az irodalom, a zene, a művészetek –
évszakaimba hazatérhessenek
s a szívetekre célzott fegyvercsövekből
galambok repdessenek
mert nekem az életjelek
kedvesebbek mint a mótelyek
amelyek a földre s Földkörüli pályára
kényszerítik a lelkeket

mielőtt kezet emelnétek
vagy valaki kezet emelne Rátok –
gondolkozzatok s ne féljete

hatalmam nincs

csupán általatok uralkodok
akárcsak az igazság,
hogy én kettőezerhuszonnégy,
s akárcsak a remény, hogy
nem az utolsó új évetek vagyok.
Pax vobiscum!

Műteremlátogatás

szobrászműtermekben jártam
mintázni is megtanultam
az emberalakot
a szobrász alulról kezdi fölfelé
én pontosan fordítva
a tömegben még minden benne van
le kell hántani a felesleget
s mikor az arányok győztek
az alaktalanság felett
nagyjából rátesszük a fejet
mely egyre kisebb
és egyre üresebb
– ha faragó szobrász vagy
akkor nehezebb
a szemek helyén az üreget
láttatni s a pápaszemet
ami nélkülözhetetlen a mindentudáshoz

a szobrászoktól megtanultam:
milyen lehetett az első ember,
hogy ezt a formát az Isten
azért teremtette
mert látni szeretne volna
benne önmagát
s addig mintázza tovább
a végtelenségig
ameddig agyagban, kőben, fában
Reá találsz

ha szobrászműtermekben járok
már régóta sehol sem találok
mintázott vagy faragott
emberalakot –
nem vagy kíváncsi:
milyen az Isten?
Kinek dolgozol
ha Őt elhagyod?
s reméled: elhagy,
ha elhagyod?
nem Isten –
te lettél elhagyott

dervis-ének

a hőségben megolvadt világhálóról
apró cseppekben hullik a virtualitás
amint földet érnek az ábrák információk
feltámad a szó a gondolat a Minden
a lélek kimerészkedik az ablakokba
és egymásnak integetnek az újjánőtt kezek
harmincöt fokos szaharai esőben
feltámadok megfagyok elégek értetek

célszalag

vakulásig – a művészet
süketülésig – a zene
elnémulásig – a színház
megsemmisülésig – a vers
halálon is túl – a nemzet

visszaszámlálás

a vers egyre kurtább
– kimondhatatlanság –

Máj hagymalekvárral

(részletek)

44.

Ismerős fennsík ösvényén
romos kút, a szádán vödör,
hol mozdulatlan hús víz mélyén
önarcom bús képe gyötör.

Jártam már itt, álmomban,
ritka fél-nyugodt percemen,
ha szemhunyást aludtam
– ezerből is újra megismerem.

Láttam, hol fekszik e völgy,
és ott kertem magányos tölgye
– ez volt az abszolút zöld,
a minden zöldek zöldje.

45.

szenderedő szplín a színen törtfehéren
gyűrt lepedő a lázas nagybeteg alatt
felsejlő arcok halvány kontúrja a gézen
anyagából egy áttetsző lepel maradt
tépkedi a huzat a lélegzet nehézkes
kárba veszendő préda gondolat
feltámadhat az ártatlan mozduló vétkes
csendben meg nem zavarni a szomszédokat

46.

*(szürkületi utcasarki bár teraszán két alak:
egyik gitártokkal, a másik fekete csuhában
– poharazgatnak, beszélgetnek)*

Megjött a számla, a szervizdíjjal együtt,
ha fogyasztottál, nyelhetsz egy nagyot.
S ha csak bambán ültél? Úgyis ráfizetsz.
Kapkodni nem érdemes, a tippet megkapod:
szépen lógni művészet, pihenni hecc –

A nyakkendő megfordul szépen,
jól áll a csomó, méretre igazított,
és ha kényelmetlennek is tűnik itt-ott,
bársonypuha, csak ne kapálózz éppen.

*(a csuhás a gitáros szerencsétlenhez fordulva,
a bent lézengő szűk közönségre utalva)*

A jótanácsnak tűnő klisé marha sok,
nyüszítenek a bárányokká vált farkasok:

mert megérkezett a hülyeség kora,
karöltve vele a rettegés kora,
egyeseznek a könyörtelenség kora,
s bár neked jókora, nem akkora,
hogy megúszd a lenyeltek árát,
adózz a véreddel, locsold oltárát
mindennek, amiben eddig hittél,
s maradj egy cseppet veszteg,
csak míg a fedlap alá nem tesznek.

A fény felé

A feneket ide, lábakat oda. Helyezzem magam
kényelembe, sokáig fog tartani, mosolyog,
aztán kimegy a szobából. A hasamon fehér
törölköző, a falakon kékeszöld hullámminta,
a leeresztett redőnyökön túl morajló utcazaj.
Ilyen lehet egy tengeralattjárón, vagy a bálnák
gyomrában. Ki-be szűröm a bugyborékoló
csöndet. Hasfalamon apró testrészek kopogtatnak,
morzejelek egy radiátorcsövön, az üzenetet
most sem tudom kibogozni, láb-e, vagy térd,
könyök? Kétségbeesett segélyhívás, vagy csak
vidám nyári képeslap, itt vagyok, anya.
A kezem a fehér törölköző alatt, mint vakok keze.
Kitárul az ajtó, a doktornő belép, lapozgat
valamit, aztán leül mellém, felzúmmögnek
a gépek, kicsit hideg lesz, bugyborékol
át a hangja a kékeszöld hullámverésen.
A képernyőn felbukkan a lágyrészek szürke
csipkéje, fehérek a csontok és sötét a víz,
a kéz egy pillanatra az arc elé rebben, mint
akit bánt az ultrahangok hideg simogatása,
a szívfrekvencia százötvenhárom, tökéletes,
itt a lába, ez itt a combcsont, a négy szívüreg,
ez a szivárványszínű áramlás itt, ez a vére,
ezek meg a szemgolyók. A vizsgálófej újra
az oldalamba fúródik, ezt még lemérjük, minden
meglegyen, aztán készen vagyunk, mint magzatvíz,
vesz körbe a sötét, nézem a fekete-fehér bűvárt
a monitoron, ahogy a testemben bolyong,
és keresi a fény felé vezető utat. Kimerevítik
a képet, ezt kinyomtatjuk, nézegethetem, ha arcot
akarok adni a sötétségnek, aztán rám csukja
a csöndet. Letörlöm a hasamról a zselét, nyálkás,
mint halak teste, hunyorogva lépek ki az ajtón,
buszra szálllok, és hazaviszem a testemben
bolyongó bűvárt, hogy őrizzem tovább, mint víz
csöndjét a pohár, amíg ki nem zubog a fényre.

Horzsolás

Aggódva mutatod a horzsolást
a bokádon, fehér csík a pirosas dombon
a csont és a lágyrészek találkozásánál,
a lefoszlott hám, mint apró szőrök
egy barackon, ne piszkáld, szólok rád,
lemossuk, teszünk rá tapaszt, te a lábszárad
szorongatva vársz, míg én arra az artériára
gondolok, ami a bokád mögött fut
a horzsolástól egy-két centire, és a bőrre,
ami gondosan befedi, malackás legyen
vagy szuperhősös, katicás, mondod,
és együtt ragasztjuk rá a sebtapaszt,
aztán visszamész az udvarra játszani,
én pedig a tükörben vizsgálom tovább
az arcomat, a bőrhibák titkos hálózatát,
a foltokat és süllyedéseket, az egyre
több mondanivalót, amit minden
reggel gondosan lefedek rúzzsal
és korrektorral, mint horzsolást
egy vékony bőrrel takart artéria fölött.

Nátha

Úgy alszol, ahogy a kocsmában
verekednek. Dobálsz magad egyik
ágytámlától a másikig, olykor sikoltasz
és felnevensz, vagy felállni próbálsz, de csak
imbolyogsz, minduntalan visszazuhansz
a hortyogásba, párnákkal védem magam
tőled, hol a fejed fúródik a hátamba,
hol derékon rúgsz. Sírásra ébredsz,
és nem tudom, engem keresel-e,
a cumisüveget, vagy mindjárt fulladozol,
hörögsz és prüszkölsz, aztán nyálkásat
hánysz, és kimerülten visszarogysz
az összegyűrt lepedőn a sötétebb foltra,
ami pont olyan alakú, mint te.
A hátad simogatom, amíg a szaggatott
szortyogás újra alvássá nem nehezül,
a szürkeség már a redőny rései közé kúszott.
Becsukom a szemem. Maradok
az éjszakádban, és világítok,
amíg haza nem támolyogsz.

Egyedül

Mintha magamat látnám hátulról. Ahogy ülök a betonperemen, mint minden este. Elücsörgök itt félórát, egy órát, nézem a sötét folyamot, alig látszik, ilyenkor átalakulnak az érzékek, figyelem a szinte süket csendbe hasító hangokat, a még ébren lévő madarak tolláskodását, róka lépteit, kései rovarok zúgását, a fák ágainak, lombjának zizzenését, és persze a folyó csobogását, lassú súrlódását a parti fűvenyen.... Most más hallgatja ugyanezt. Azt hiszem, egy nő. Még soha nem láttam, még soha nem volt itt. Soha senki nem volt itt. Tönkretette az egész estét. Dühösen megfordulok, visszakacsázom az autóhoz. Nincs értelme más helyet keresni. Kipróbáltam, de sehol nem éreztem azt, amit itt. A békét, ami elveszett.

Hosszú az este, hiányzik a parton töltött idő. A pohár bor savanyú. Nem romolhatott meg, tegnap nyitottam ki. Előveszek egy könyvet, amivel már rég tartozom magamnak, de nem köt le, csalódás az első sorától. A hűtő üres, a kamra szintén, keresnek valami rágcálnivalót, de nincs. Bekapcsolom a rádiót, nótaműsor megy, attól sikítófrászt kapok. Ülök a fotelben, és próbálom kitalálni, ma este hogyan engedjem el őket. De nem megy, velem maradnak, bármennyire is szeretnék megszabadulni tőlük. Próbálok írni, de nincsenek gondolataim. Korán lefekszem, forgolódom. Hideg az ágy. Végül beveszek egy altatót.

Megint ott ül. Jobban megnézem, tényleg nő. Vastag kabát, ráomló sötét haj sapka nélkül, széles hát, már nem fiatal, a középkor felső határán lehet... Hozott pokrócot, arra ül, biztos felfázós. Mellette termosz. Kávé, tea? Inkább tea, már késő van ... Én sosem hozok ide semmit. Csak jövök, leülök, üldögelek, merengek, így könnyebben lecsendesedik a zaj. Mit zaj, üvöltés! Ez az összkomfort feldühít. Sarkon fordulok, és súlyos léptekkel távozom. Nem mozdul, egyáltalán nem zavartatja magát, talán észre sem vett.

Vettem friss bort, de ez sem ízlik. Sósrudat rágcálok, a boltban a pénztáros meg is jegyezte, nem fog jól tenni a vérnyomásomnak. Mondtam neki, a kardiológusomat azért fizetem, hogy helyrehozza, szóval hagyjon békén. Nem lehettem túl barátságos. Sosem vagyok, senkihez. Pedig ő minden alkalommal szépen köszön, próbál beszélgetni, de én soha nem válaszolok. Ez volt az első alkalom. A könyv továbbra sem tetszik. Előveszek egy másikat, amit már olvastam és szerettem, ám most bosszant, hogy minden mondata ismerős. Mintha a feleségemmel beszélgetnének. Mindig ugyanazt mondom neki, ő pedig mindig ugyanúgy válaszol. Nem csoda, már jó pár éve halott. Írok pár sort, de nem tetszik, kitörölöm. Az orvosom mérgelődne, hogy napok óta semmi... van, amikor nem jönnek a szavak.

Ma is itt ül. Pokróc, kabát, termosz, ahogy az lenni szokott. Dühömben nagyot rúgok egy kőbe, hangosan gurul a sötét csendben, a nőtől nem messze áll meg. Ő nem mozdul. Elhatározásra jutok, ha holnap is itt lesz, elküldöm, ez az én helyem, menjen, keressen másikat, én voltam itt előbb.

Dél előtt csörgött a telefon, a kijelző szerint ismeretlen szám, akkor nem vettem fel. Most nézem a kijelzőt, izgat, ki lehetett az. A fiam szerint ilyen hívásokra nem kell válaszolni, mert lehet, hogy csalók. Visszahívom. Hosszan kicseng, de nincs válasz. Kihangosítom, hagyom, hogy szóljon. Egyszer csak elhallgat. Újra tárcsázom, erre azt mondja, ismeretlen szám, előfizető nem található. Fura, gondolom. Végre tudok írni, de utána nem tudok aludni. Próbálom kitalálni, miért. Végül

arra jutok, a másnapi összetűzés zavar az idegen nővel. Elhatározom, kemény leszek vele, könyörtelenül elzavaram. Végül elalszom.

Korábban megyek, mint szoktam, hátha megelőzőm, és ha látja, hogy a hely foglalt, nem ül le. Persze már ott van, pokróc, nagykabát, termosz... Még világos van, éppen alkonyodik. Sötétig sétálok egyet, ami egyáltalán nem megszokott az én négyfelé törött lábammal. A parti büféig megyek, elgondolkozom, igyak-e egy sört. Zárva van. Hiszen késő ősszel már nincsenek vendégek, jut eszembe. A büfé lépcsőjén állva nézem a vizet. A part kihalt, a távolban a komp dohog át a túlpartra, még pecások sincsenek. A víz alacsony, régen esett. Elgondolkodom, vajon ilyenkor jobban megéri-e kompot üzemeltetni, mivel kevesebbet kell hajózni a két part között, és ez mennyi megtakarítást jelent? Persze áradáskor meg elveszítik mindezt... hülyeség az egész, gondolom.

A nő ugyanúgy ül mozdulatlanul, mint egy órája. Megtorpanok, igyekszem összeszedni magam, megköszörülöm a torkom, azután lépek közelebb. Lehuppanok a szokásos helyemre a nő mellé, és nagy levegőt veszek, hogy kifejtsem, miért kell elmennie innen azonnal és soha vissza sem jönni, amikor megkérdezi: kér teát, kamilla, jó meleg. A hangja halk, bársonyos, de határozott, valahonnan ismerős. Meghökkenek: nem, köszönöm, felelem ösztönösen. Nem nézünk egymásra, a folyót bámuljuk, amíg beszélünk. Régóta jár ide, kérdezi a nő. Ekkorra összeszedem magam, határozottan vágok vissza: sokkal régebben, mint maga, ez itt az én helyem. Lehet, hogy ez az ön helye, feleli a bársonyos hangján, de lám, milyen jól elférünk ketten is. Csak ne beszéljen, mordulok rá. Igazság szerint szívesen hallgatnám a hangját, mert egész különleges, de még jobban szeretnék egyedül maradni. Nem válaszol, előre néz. Egész idő alatt egyszer sem néztünk egymásra. Ülünk tovább. A csöndet átjárja a lélegzése, a furán ütemes hang mintegy ritmust ad az este neszeinek. Észreveszem, azt figyelem, a levegővételét, és csak alatta aláfestésként a folyót és a többit. Hirtelen meghallom a gyerek lihegését, ahogy küzd minden korty levegőért, amíg csak a vér ki nem bugygyan a száján. Felpattanok, rohanok a kocsihoz, amennyire tudok, hosszan autózom, pedig csak öt percre lakom. Az éjszakai üres utcák megnyugtatók.

Elfelejtettem elköszönni. Nem nagy baj, remélhetőleg akkor holnap nem jön, és végre visszakapom a helyem. Kamillateát készítek, apró kortyokban iszom, mert forró. Jólesik a hideg folyópart után. Sópálcikát ropogtatok, kiváló a tea mellé. A fiam benéz, nem laknak messze, rendet rak a konyhában, holnap semmit sem fogok megtalálni. Kérdezi, mi történt, mondom, semmi, ahogy az lenni szokott. Írtál, érdeklődik. Nem írtam, de nem kötöm az orrára. Nem sokat beszélünk, azt is csak az utóbbi néhány évben, mióta hazajöttek külföldről, és a közelbe költöztek. Néhány naponta átjön, ellenőríz, pakolgat, nemigen szól hozzám. A történetek után én sem tudok mit mondani neki... Sosem bocsátott meg nekem. És én nem kértem a bocsánatát. Nehezen alszom el, a légzőgyakorlatot próbálom, amit az orvos tanított, négyre belélegez, kettőre benntart, négyre kifúj, kettő szünet, számolj, mondta, ne gondolkozz, négyre belélegez satöbbi. Állítólag az amerikai katonák ezt alkalmazzák stressz esetén. Hát én csak stresszesebb leszek, megint a fiú arcát látom, a szemét, ahogy esdekel a segítségért, és ahogy kihuny benne a fény. Beveszek egy altatót.

Hibiszkusz teát hoztam, kér, kérdezi a nő, kezében papírpohár. Kérek. Mézes, forró, kifejezetten kellemes. Álljon fel, szól rám határozottan. Felállok, nem is tudom, miért. Szejtéríti a takaróját, amin ül, így nekem is jut. Köszönöm, mondom, visszaülünk. Innen a legszebb a folyó, nem gondolja, kérdezi. Maga ezért jár ide, a sötétben gyönyörködik a vízben, ami alig látszik, kérdezek vissza gúnyosan. Elmosolyodik: a sötétben olyannak látom, amilyennek akarom, és szerintem gyönyörű. Így könnyű, mondom, ha nem vesz tudomást a valóságról, hogy igazából sötét, hideg, a sodrása erős, tele van örvényekkel, veszélyes és kiszámíthatatlan. A valóságot túlértékelik, bújja a bársonyos hangján, maga sem pusztán azért jár ide, amit felsorolt, annyiért nem érné meg, nem igaz... szóval, maga mit lát bele? A folytonosságot, mondom, az állandóságot, miközben szüntelenül formálódik. Ezért is szeretem este, a sötétben, akkor nem látszik, hogy a hajózó bóját áthe-

lyezték, hogy ráakadt egy uszadékfa, vagy épp elszabadult róla, hogy egy örvény odébb költözött, hogy a vízszint nőtt vagy csökkent, ez mind nem számít. Az számít, hogy itt van, és ezer éve is itt volt, és ezer év múlva is itt lesz, és ez eltölt reménnyel, hogy az állandóság jelen van akkor is, ha már minden megváltozott... hogy nem véletlen pillanatok határozzák meg, élünk-e vagy meghalunk. Nézze, mutatja, a révház fénye játszik a hullámokon, és ott a büfé lámpája mintha hidat építene a túlpartra, a fényben sejtelmes mozgások és hangok jelennek meg, benépesítik a folyót, szinte hívogat ez a fényhíd, hogy átsétáljak rajta, az egész este megtelik étellel pusztán ennyitől, maga meg a hideget látja és az örvényeket... Morgok valamit, hogy hagyjon békén. Ennyit a békéről.

Az élet zavaró, írom, az élet mulandó, az élet sötét, halandó, az élet véges, nem kétséges, de nem akarom látni a végét, többé már nem, és nem akarom látni az életet sem. Eszembe jut, ha a doki meglátja ezt a mondatot, megemeli az antidepresszáns-adagomat. De nem húzom ki, végre egy jó mondat. Legalábbis most annak tűnik. Régen írtam igazán jó mondatot. A telefon üzenetet küld, hangposta érkezett a tegnapi ismeretlen számról. Felhívom. A kiadó az, a szerkesztőm kérdezi, hogy vagyok, mi van velem. Mostanában mindenki ezt kérdezi. Csak a boltos nem, ő mindig valami hétköznapi dolgról fecseg. Ételek, növekedő árak, akciós ezme gaz, a felesége mit mondott ésatöbbi, ésatöbbi. És a nő sem a folyóparton. Ő elég bosszantó a nagy közvetlenségével, egyáltalán a jelenlétével, de lássuk be, érdekes dolgokat mond. Szereti az életet. Beszélgetünk a szerkesztővel, persze új könyvet vár tőlem, szelíden megemlíti, hogy van egy szerződésünk...

Kér mentateát, kérdezi a nő, és már tölt is, üresen, cukor és méz nélkül, ahogy azt kell, teszi hozzá. Egyből megérezem, hogy bolti filteres. A mentateára érzékeny vagyok, amióta Tunéziában voltunk egy teaházban, és elmesélték, hogy az arab világban szinte vallás a fogyasztása. Naponta öt-hat csészével is ittam, amíg ott nyaraltunk, minden étkezés után vagy csak délutáni pihenésként, kikapcsolódásnak is, friss mentából, a findzsát jól megpakolva levéllel, magasról leforrázva forró, de nem zubogó vízzel, pár perc után iható, de előbb szagolni kell, mélyen beszívni az illatát, eltelítődni, átítatódni vele, majd lassan, apró kortyokban fogyasztani, hogy átjárja a legkisebb porcikánkat is, ez a titka, hogy megérezni tőle a zsigereket is, az élet kiteljesedik, szebb lesz és tartalmasabb. Ezt el is mondok neki. Hozzáteszem, ezek a bolti lötyök utánzatnak is kevesek. Nem szól semmit. Sokáig ülünk egymás mellett szóltanul. Nem tudom, meddig szokott maradni, de én akarok később eljönni, hogy maradjon időm magamra is. Mert amíg ott van, végig övele foglalkozom gondolatban, mit keres itt, minek jön, honnan, ki ő, és mit akar itt satöbbi, satöbbi. De nem kérdezek semmit. Közben alaposan átfázok. Végül én jövök el hamarabb, vékonyan öltöztem, ő jobban felkészült az esti hidegre. Régebben sosem ültem ilyen hosszan, csak amíg jólesett.

Otthon írok a mentateáról, amit a nőnek is elmondtam. Őt is megemlítem. Hogy ő a fiamon kívül az egyetlen ember, akivel szóba állok. Ahogy rá gondolok, hirtelen beugrik, honnan ismerős. Sosem láttam ugyan, de a hangját felismerem, rádiós volt, sokszor hallgattam a műsorát, valami kulturális magazint vezetett könyvekről, színházról, zenéről. A fiam reggel jön át, azt mondja, dolga van a kertben, és már megy is kifelé. Kinézek az ablakon, gereblyézi az avarat a nagy diófa alól, gyűjti a diót, lesöpri a járdát, felás egy ágyást, az elfonnyadt virágokat kupacba gyűjti, a végén, idén utoljára levágja a fűvet. Szép lett a kert, az őszhöz képest szép. Szépen alszik, egy része szépen halott. Ő csak megágyazott a halottaknak. Elrendezte őket egy kupacban, mégis kicsavarodva, egymásba gabalyodva hevernek. A halál nem figyel a testhelyzetekre. Előveszem a botomat, ma nehezebben járok, biztos front jön, kibillegek a fiamhoz, megköszönöm, hogy megcsinálta ezt a ravatalt. Látom rajta, hogy elkeseredik, nem ezt várta. Megölelem, ő erősen megszorít, apa, mondja, jól elcsesztél mindent, mikor leszel már túl ezen... Végül ezt is leírom. Utána kikészítem estére a télkabátom és a kalapom, nem akarok megfázni a hosszú ücsörgésben.

Nem is kérdez, tölt, amikor melléülök. Csipkebogyó, savanyú, mint az ördög, forró, mégis kiráz tőle a hideg. Jó citromos, mondja, kell a C-vitamin, meg ne fázzon. Meglepődöm, miért engem

említ, ő is megfázhat, de nem kérdezek semmit, csak megköszönöm. Jó itt üldögelni magával, mondja. Megint meglepődöm, eddig sosem mondtunk ilyen személyes dolgot egymásnak, inkább csak csipkelődtünk. És azért is, mert nem vagyok valami jó társaság. Engem alig érdekel más, magammal sem tudok mit kezdeni. Tudja, kezdi, maga után olvastam, és megvettem a könyvét is, tegnap hozta a futár, már a felénél járok, nem vagyok valami jó alvó újabban. Akkor ebben hasonlítunk, gondolom. Melyik könyvet, kérdezem, bár tudom a választ, csak kötözködöm, írtam ötöt, de mindenki csak egyet olvas közülük. Tudja maga, feleli halvány mosollyal. Én is utána néztem magának, mondom, otthagya a rádiót a sikerei csúcán nemrég, és senki nem tudja, miért. Pedig meghívhatott volna a műsorába az első négy könyvről beszélgetni, teszem hozzá. Megtehettem volna, de veszélyes lett volna, amilyen kezelhetetlen volt maga akkoriban, feleli halvány félmosollyal, úgy látom, azóta megszélidült. Ne higgyen a látszatnak, mondom vicesen, de nagyon is komolyan gondolom. A könyvről kérdezget, az utolsóról. Mondom, nem akarok erről beszélni. Akkor máshogy kérdezi meg ugyanazt, mint egy vérbeli riporter. Felhúszom magam, otthagynom. A papírpohár a kezemben marad, a savanyú lötytyöt kiöntöm, a poharat elteszem a kocsiban, hátha kell neki holnapra.

Írok. Engem is meglep, főleg, hogy róla írok, a nőről, akit alig ismerek. Észreveszem közben, hogy várom a másnapi találkozást, kérdéseim vannak hozzá. Nem tudom folytatni a szöveget anélkül, hogy jobban megismerném. A rádiós múltján kívül csak annyit tudok, hogy szereti az életet, és meglátja benne a szépséget. Pedig engem senki nem érdekel, leszámoltam az emberekkel, vonogatom a vállam. Estefelé felhívom a fiamat, megkérem, ha legközelebb jön, hozzon egy termoszt és papírpoharakat.

És maga, kérdezem, miközben a hársfateát kortyolom. Tűzforró, rettentő édes a rengeteg méztől, magáról mit kell tudni, hogy kerül ide a helyemre a Duna-parton? Egyedül vagyok, mióta a férjem elment... szóval meghalt, érti... rák... a gyerekek Angliában élnek, ritkán jönnek haza, ők főleg az apjukkal... tudja... nem is beszélünk sokat. Sóhajt, jó messzire utaztak, hogy ne kelljen velem találkozniuk... Nemrég költöztem ide, és csak mostanában fedeztem fel ezt a szép kilátópontot itt a parton... Az én helyemet, teszem hozzá hangsúlyosan, bár ez már nem számít, már ketten használjuk, fejezem be. Szép itt, megnyugtató, örülök, hogy idetaláltam, mondja a nő. Én is, akarom mondani, de elharapom, csak nyelek egyet és hümmögök. Inkább megkérdem, miért hagyta ott a rádiót, mit csinál helyette. Nos, feleli a félreismerhetetlen bűgő hangján egész halkán, gyűjtöm a pillanatokat, élményeket, szépséget kergetek a magam lassúdad módján, és írok, igen, emlékeket vetek papírra, elmondom mindazt, amit a távolság miatt nem tudok, a gyermekeimnek. Terápia ez is, mint a maga könyve, és ugyanúgy nem hoz majd megnyugvást, ahogy magának sem. Tiltakoznék, de be kell látnom, igaza van. Sosem fogok tudni megbékélni magammal, hiába írok, hiába a napló, amit az orvosom kért, hiába a könyvek, amik megjelentek, és amikkel a kiadómnak tartozom, hiába, hogy sikeresek, inkább úgy érzem, csak kihasználom a történeteket, ahelyett, hogy megpróbálnám jóvá tenni valahogy.

Este írok, mindazt, ami eszembe jut a beszélgetéseinkből a nővel (csak így hívom, pedig tudom már a nevét). A távolságtartást szükségesnek érzem. Megpróbálom leírni, miért, de csak ócska magyarázkodás lesz belőle, kitörlöm, nézem az üres oldalt és a villogó kurzort, majd meglepetten hátradőlök. Rájövök, féltem őt, hisz aki eddig közel került hozzám, nagyon megbánta.

Vonattal megyek a városba, ki tudja, mióta először. A kis arab bolt ugyanott van a bevásárlóközpont lábánál, a tulajdonos ugyanúgy ül a kisasztalnál a sarokban, előtte tea és vízipipa. Barát-ságosan üdvözlöm, megismer, régi vevője vagyok, főleg mentateát veszek nála.

Eloolvastam a könyvet végig, mondja a nő félig felém fordulva, miközben az új termoszból igazi mentateát öntök a poharába. Kezem kicsit megremeg, egy-két csepp félremegy, a fagyos föld lassan olvad fel alatta. Hamarosan máshol kell találkozoznunk beszélgetni, jut eszembe, ha megjön a

tél, túl hideg lesz itt üldögdélni. Mondja, miért kellett ennyire elkennie, mi történt valójában, mert a leírásból nem derül ki, csak a vér és az eső és a néma tekintetek, tiszta horror, netán a sikerre hajtott... elhallgat, kérdően néz, mint egy profi riporter. Igyunk, emelem fel a poharam, mielőtt kihűl, a mentatea tűzforrón az igazi. A nő kortyol, látom, égeti a száját, mégis elismerően néz fel, már értem, mondja, már értem a különbséget. A tea az én fagyos kezeimet és a gondolataimat is feloldja. Volt már magával olyan, hogy egy váratlan pillanat végtelen hosszúságúnak tűnt, és minden mozzanata kristálytisztán az agyába vésődött, nehogy valaha is megfélekedzhessen róla, kérdezem, és folytatom, pocsék idő volt, esős, szeles, de kitűnő hangulatban voltunk, barátokkal vacsoráztunk, jól telt az este, énekeltünk a kocsiban, épp lemezt cseréltem a lejátszóban, amikor felnézve egyszer csak lelassult az idő, megláttam, ahogy a gyerek áll az úton, kezét védekezőn felemeli maga elé, az eső, mint egy rajzfilmen, csikokban jelenik meg az autólámpa fényében, és mögötte a gyerek egyre közelebb ér, látom a fékpedált, ahogy taposom és a kezemet a kormányon, ahogy kétségbeesetten tekerem jobbra, látom a villanyoszlopot közeledni, ezért balra rángatom a kormányt úgy, hogy az ujjaim elfehérednek a keréken, és látom, hogy késő, az oszlopot nem lehet elkerülni; az autó jobb eleje frontálisan ütközik, ott, ahol a feleségem ül, ő szokatlanul néma, veszélyhelyzetben általában sikoltozik, de most nem, és látom, ahogy egyre kisebb a helye az autóban, mert az oszlop egyre beljebb hatol, akkor az autó megpördül, a fara kivágódik balra, az orra elválik az oszloptól, megpördülünk, én kizuhanok a vizes aszfaltra, a kocsit távolodik a feleségemmel, kettőt-hármat bukfencezik, majd csodával határos módon a kerekein áll meg. A zene abban a pillanatban beindul, az egész az alatt történt, mialatt a lejátszó bevette a lemezt, felpörgette és elkezdte lejátszani. Próbálok felállni, de nem megy, éles fájdalom a bal lábamban, látom, természetellenes szögben áll el a csípőmtől, és akkor észreveszem a gyereket az úton, ott fekszik ő is a vizes aszfalton, tekintete segítségért esedezik. Tehetetlenül nézem, hallom a zihálását, látom, ahogy a vékony vércsík megjelenik a szája szélén, és csak csordogál csendben, a szemében pedig kihuny a fény. A rendőrség azt mondta, sikerült őt kikerülni a vészmanőverrel, de amikor az oszlopról lepördült az autó, a fara elsodorta. A feleségem szörnyethalt a pörgés közben. A bíróság felmentett, azt mondták, nem az én hibám volt. De a fiam máig rajtam keresi az anyját... A nő nem szól, csak a vállamra teszi a kezét és együttérzően néz. Az ilyentől mindig kiráz a hideg, de most érthetetlen módon jólesik. Némán kortyoljuk a teát, átmelegszünk. Az üres poharat a kezembe adja, feláll és elindul. Pár lépés után visszaszól, ugye tudja, hogy maga nem tehet róla. Nem nézek utána, ülve maradok, figyelem a Dunát, a hangokra várok, a jól ismert neszekre, csobbanásokra, a megnyugvásra, de a fülemben dobol a vér, rájövök, túlságosan is felizgatott ez a monológ, és hogy először meséltem el valakinek szemtől szemben a történetemet. Még leírni sem mertem ilyen részletesen. Amikor végre hazaindulok, észreveszem, a pokróc ottmaradt. Hazaviszem.

Otthonról felhívom a fiamat, kérem, jöjjön át. Megijed, nyugtatom, de lecsapja, pár perc múlva hallom, ahogy hevesen fékez a kertkapu előtt. Berohan, megölelem, nyugtatom, nincs semmi baj. Sőt elmesélem neki a nőt, a kapcsolatunkat és hogy életemben először, oly sok év után el tudtam mondani valakinek, mi történt. Bocsáss meg, fiam, bocsáss meg mindenért, mondom.

A nő nincs a parton. Leterítem a pokrócot, leülök, tűnődöm, hol lehet, reménykedem, hátha még megérkezik. Teát kortyolok, igazi fekete teát, a kedvencemet, és sósrudat rágok hozzá, meglepetésnek szántam. A folyó ma nem érdekel, csak arra tudok gondolni, miért nem jött el. Sokáig várom, átfagyok. Végül türelmetlenül felpattanok, összehajtom a pokrócot, és hazamegyek.

Soha többé nem láttam. A hely sem vonzott már annyira, mint régen.

Bő egy héttel az utolsó találkozásunk után a fiam átjön a feleségével és az unokámmal, egy újságcikket mutat a telefonján. Nekrológ a neves rádiós riporterről, szerkesztőről, aki hosszan tartó, méltósággal viselt betegség után néhány nappal ezelőtt elhunyt. Részletezik szakmai eredményeit, az újszerű, kísérletező kedvű műsorait, a művészvilágra gyakorolt hatását, felsorolják a rengeteg

író, költő, színész, zenészt, akiket megismertette a közönséggel. Végül kiemelik életszeretét annak ellenére, milyen szerencsétlenül alakult a magánélete, elhunyt a férje és a gyerekei elhagyták. Talán túlságosan a munkájára és a karrierjére összpontosított, véli a cikk írója. Utolsó hónapjaiban már elutasította a szerinte hiábavaló kezeléseket, és idejét egy Duna melletti településen töltötte, elvonulva a világtól. A kulturális élet ismét szegényebb lett egy nagy egyéniséggel, fejeződik be a cikk.

Két nő (1920-as évek közepe; pasztell, papír; 500×350 mm; jelezve jobbra lent: Jankai D. Tibor Paris 192?; leltári szám: 2009.596.1.)

A csoda piros kalapban érkezett

A csoda piros kalapban érkezett,
felbolydult a város,
a színes őszbe
egy szellőnyi tavasz keveredett.

A csoda piros kalapban érkezett,
s ahogy belépett a kávézóba,
kalapját egy kávéskanálra akasztotta,
kabátjával felkavarta a csendet.

A csoda piros kalapban érkezett,
elüldögélt ott egész délelőtt,
várta, mikor ér el a napsugár
szalvétájáig.

A csoda piros kalapja,
a konyhából kifelé fújó huzatban,
ingott jobbra-balra,
mérte az időt, számolta a szívdobogást,
húzta egyre közelebb a napot.

És ahogy a nap megnyalta szalvétáját,
a csoda felpattant helyéről,
kabátja szárnyakká változott,
és kirepült a kávézó nyitva felejtett ajtaján.

És fent, a város felett,

a csoda piros kalapos madara
egy napból született másik madárral találkozott,
és összecsókolóztak
egy bérház tetején.

És a kémények orgonajátékba kezdtek,
a verebek és galambok körük sereglettek,
és repültek magasba a piros kalapok –
mert élni jó, de szeretni még jobb!

Csillagok kesztyűbábja

a hátunk mögé lopakodó univerzum
kesztyűbábjának éreztem magam,
műholdak keringtek körülöttem,
és a csillagok ujjakkal egymás ellen vívtak
vetélkedő végeérhetetlen csatát,
melyikük fénysebessége a gyorsabb fénysebesség,
melyikük fénye ér előbb belém,
hogy könnyeden bábozghasson velem

a csillagok örök időktől kezdve vitatkoztak,
és megszaggatták egymás sugárszakállát

én meg csak kiterülve feküdtem
a csendes űr egy meghatározhatatlan pontján,
és vártam, hogy végre újra
kacagjanak a bolygókon a gyerekek,
vagy legalább tűzzenek fel
az egész háttéréül szolgáló
piszkos fekete függönyre,
mint a valamirevaló csillagképeket

Dülőút lehetett

mindent kétségbe vonni talán túlzás
de most ez van s ami jön még
erőfeszítés nélkül elképzelhető
mint el sem hangzott mondatok a múltból
mintha nem volna előzmény s nem lenne folytatás
vagy ha mégis jobb ha nem gondolunk rá
ilyesmi járt a fejünkben
ahogy mentünk a mélykék éjszakában
a domboldalt átszelő ösvényen
ami dülőút lehetett inkább nem is tudom
nyugtalanító volt a mezők ájulás közeli szótlansága
mégis mentünk igaz gyakran megállva
mintha sejtettük volna
az idő nagyon is közeli elágazásait
az egykori képtelenségek fantomfájdalmát

Mi kerül majd

ahogy mondják itt és most
mégis a halogatás
de játszani az okost

ész erő szóval igen
s hiába sóhajt a táj
hagyunk mindent ennyiben

mintha várnánk csak mire
s kit fog még érdekelni
hogyan mi kerül majd mibe

Mintha csak

hogy mit kellett volna
másképp nem is tudom
s egyáltalán kellett volna-e bármit is

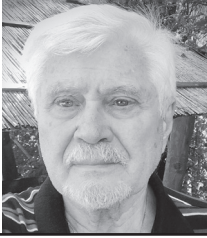
mintha csak partra sodródva
múltunk darabokban
köztük szerelmes kövek is

kegyetlen a hőség
mind nyomasztóbb a mezők
tagadhatatlan fáradtsága

s a távolban már készülnek
lángra lobbanni a hegyoldalak
fogjuk-e még látni a tengert.

Párizsi rakpart (1924; szén, papír; 520×440 mm; jelezve jobbra lent: Deutsch T. Paris 1924; leltári szám: 2009.876.1.)

Amikor

Egy Zelk Zoltán- és egy Chagall-kép alá

*amikor amikor
elszenesedett lábbal,
égő hajjal futottam,
amikor amikor
álmaim hamuját a
szél utánam sodorta,
amikor amikor
tankok dörögtek rajtam
s zörögtek áthajtott
szekerek, amikor
tarkómat golyó fúrta,
és dobtak gödörbe --- **

amikor amikor
beléptem
a fénylő Nagyterembe,
s *beszippantott* újra
a hatalom édes fűszere,
az a végzetemmé lett
mediterrán klíma,
s elegánsan
(*Armani kosztüm,*
lábamon éjszínű *Gucci,*
csuklómon diszkrét *Cartier* óra),
amikor
mintegy úszva
ebben a puha és édes közegben
– *bonjour–bonjour–hello–good morning* –
elindultam, mint annyiszor,
s haladtam a selyemfényű lámpák alatt,
az óriás kilimszőnyegen,
haladtam
Birodalmunk szív-csakrájának
szószékéhez, pulpitusához,
hogy kimondjam,
az aznapra rendelt Igéket,

parancsba adjam
a történelmi, korszakalkotó stb. –

– – amikor
újra rám tört,
szinte méhemig hatoló
rettentő ütéssel
újra rám tört, megütött,
és hatéves, védtelen kislány-énembe
taszított vissza
az az egykori brutális pillanat:
ott, szinte érintésre tőlünk,
a felrobbant,
széttépett holttest előtt – –
Papi már nem tudta
szemem időben befogni,
nem tudott időben
elvoncsolni onnan,
hogya ne lássam azt a széttépett
valaha-volt embert,
hogya ne lássam
a valaha-volt ember húscsomóját,
hogya ne lássam
a kifordult, kiömlő beleket,
a csontok, a hús iszonyú
mészárszékét,
egy autó tükrén a velőt,
az áldozat agyvelejét
– amikor
Papi üvöltve vonszolt volna el,
üvöltve, NE NÉZZ ODA!
SEMMI NINCS OTT,
NEM LÁTTÁL SEMMIT, ORSIKÁM!
EZ NINCS, EZ MEG SEM TÖRTÉNT VELED!!
Amikor Papi
bevonzolt az Operába,
már forrongott a Ház,
mindenki kábult izgalommal
várta a Mestert,
aki nemrég
fölfestette a mennyezetre
azt a mágikus csodát,
és az illatárban ott úszott,
hogya *Chagall s Rameau,*
Debussy, Mozart – s én,
nem tehettem semmit ellene,
Papa kabátjára hánytam,

mert jött, itt termett,
 jelen volt
 az az utcai húspép
 bomba-szaggatta cafatjaival – –
 majd amikor Papi föl vitt
 a kupola alá, egészen közel
 a Chagall-kép varázslatához:
 „Csak ez van, Kicsim,
 EZ a valóság,
 ez az éteri kék,
 a szárnyas hegedű,
 a táncoló,
 súlytalan lebegő Odette,
 a lelkek tűzvirága –
 mindig, mindig erre gondolj,
 ezt idézd elő,
 ha rád tör valami *kellemetlen*,
 ha árnyékba borít,
 ha bármi rontja a kedved,
AMIT TE VALÓSÁGNAK HISZEL!
 noha a valóság, az IGAZI az,
 amit te a képzeleteddel,
AZ ÁLMAIDDAL LÁTSZ.”

Így védett Papi a *traumáktól*,
 és védett vele még sereg lélek-gyakornok,
 éveken át tartó tréningeken
 sok magasan képzett
lelki doktor.

Jaj, Papi! Olykor
 nem is olyan könnyű!

amikor elszenesedett lábbal,
 égő hajjal futottam
 nem akarom látni!
amikor tankok dörögtek rajtam
 szenvedek látni
amikor
tarkómat golyó fúrta
 nem akarom látni!
 és dobtak gödörbe – –
 reszketek látni
amikor elszenesedett
 égő hajjal futottam

„Orsi, édes Orsi,

Drága Elnökasszony!
 Azért *ezek* mégiscsak emberek,
 akikkel gyilkoltatjuk egymást...”
amikor tankok dörögtek rajtam
 nem akarom látni!
tarkómat golyó fúrta
 elég volt látni!
 és dobtak gödörbe ...
elszenesedett lábbal...
 álmaim hamuját a szél...
 és dobtak gödörbe
dobtak
dobtak gödörbe
 gyűlölöm látni! **

„Édes Elnökasszony,
ezek mégiscsak emberek,
 akik szétroncsolt-testtel-
 szívvel-tüdővel-
 kifordult-belekkkel,
 kifröccsent-velővel
 tankok-csővére-égve-
 kínjukban-földet-
 saját-húsukat-rágva – – –
 azért mégiscsak,
 drága Elnökasszony, azért mégiscsak...!”
 – és akkor,
 ahogyan rám tört,
 fojtó karmait a Rém
 most éppoly gyorsan vette le rólam,
 s amikor amikor
 szabad lettem újra
 én, ÉN, önmagam ismét,
 könnyedén megtelve
 színekkel, dallamokkal,
 Chopint, Rameau-t,
 Chagallt látva és érezve
 s élvezve újra,
 elindultam a Szószék,
 a Birodalom
 hirdető és ítélkező pulpitusa felé,
 hogy Törvénné váljon
 minden óhajom,
 s tankokra, bombákra, lövegekre,
 korszerű húscafat-darálókra,
 rokkantakat-hullákat-
 árvákat-s-özvegyeket gyártó

fegyverekre –
egy milliárd lőszerre
újabb százmilliárdot kérjek.

* Zerk Zoltán-idézet

** Adamis Anna-idézet

Utcai kőszőrűs (1924; szén, papír; 560×410 mm; jelezve jobbra lent: Deutsch Tibor Paris 1924.; leltári szám: 2009.617.1.)

Szekszárd, július

Szekszárd, kőpad. Júliusi tavasz.
Domboldalba vájó keskeny út.
Hat után áramló fraktál az ég,
majd végigmar mindent az estelűg.

Öngyulladásponthoz közelít,
vörös és habzik az alkonyat,
mint egy léghólyag, kitágul a tér,
szabad szemmel látni a kvarkokat.

És szőlőtövek végtelen sorban,
völgybe vesző nadrágszíjtelkek.
Kertek alatt terjengő cefreszag,
diszkrét vidékiturizmus-jelleg.

Csöndbálák a dombról

Semmit se hall, csak a lélegzetét.
A hídvasak peremére víz dől,
földdarabok a lábujjai közt,
elrugaszkozik a sziklaszirttól,

két lélegzetvétél határán
a megrepedt támfalakra gondol.
A röpte íve rezzenéstelen.
Csöndbálák görögnek le a dombról.

Bekeríti lassan a bozóttűz,
húzza a föld, vállán törtfehér heg,
egyre a szirti sasokat látja,
egyre jobban fél, egyre merészebb,

tekintetének holtterében mint
zárlatos fényzórá, villan a Nap:
füstöl a kiégett tarló fölött,
ahogy rázza a szél a hídvasakat.

Műszak

Olyat bemosott, hogy kitört a fogam. Mivel én a földön maradtam, ő meg elment, miután fel-tápáskodtam, volt időm megtalálni, másfél méterre a járdától, egy csenevész fűcsomó tetején fehérlett. Ó, szegény fogam! Hazugság, hogy a vér íze feltüzel. Amikor felegyenesedtem, még akkor is azt lestem, ez a hülye nem jön-e vissza. Ahogy szétnéztem, láttam, néhányan állnak körülöttem, vajon mihez kezdek most. Részvevően személtek, az egyikük eleganciája bizarr kölcsönhatásban volt csupa kosz ruhámmal, vérfoltos képemmel. Ezen sikerült aztán felhúznom magam, dacosan zsebre vágtam a fogamat, de az belegabalyodott egy összegyűrt papírzsebkendőbe, babráltam a zsebemben, hogy kiszabadítsam. Ha nagyon sajnálsz valakit, a dolgokat általában a lényegük szerint nézed, így ezek vélhetően azt hitték, a farkamat piszkálom. Húzták a szájukat, volt amelyik elvigyorodott, a kurva anyjukat, ártatlan lélekkel jól lehet meditálni az emberi méltóságról. Viszont nyitott kérdésnek tűnik, hogy ha beléjük kötök, nem száll-e el még egy fogam. Elszégyelltem magam, hiszen ezek csak báméskodnak, elütik valamivel az időt. Egyébként is, egyáltalán nem valószínű, hogy jobb állapotban lennének nálam. A nézőim lassan maguktól szétszéledtek, semmi különöset nem nyújtottam. A tőlem telhető legegyszerűbb testtartással elvonultam. Este, amikor lefekvéshez vetkőztem, és a nadrágomat a két száránál fogva készültem összehajtani, a fogam kiesett a padlóra. Mérgeesen és elkeseredetten hajítottam ki a nyitott ablakon a sötét éjszakába. Másnap kávé közben merült fel bennem, mi történhetett vele. Talán valami kutya nyalta fel? Nagyon lehangolt voltam.

Elég gyászos volt a helyzet, matattam az ujjammal a karneváli kinézetű sebek körül. Az alsó ajkam egy mély árokkal lett megszakítva, és kibírhatatlanul fáj a fogam helye. Kétféle gyógyszert is bevettem. El kéne menni orvoshoz, de amit ott kifizetek, az is ennek a baromnak elégtétel. Tudtam, hogy négy biztos szállításon van a napra, és még beeshet valami. Kibírom. Sajnos feldagadt az arcom, és ahol a szám széle behasadt, az is eléggé rikített a vörösnek egy vadabb árnyalatával, méghozzá úgy, hogy a duzzanat oldalán erősödő lilába váltott. Nagyon sajnáltam magam, ettől a tekintetem, nem is tudom, talán nincs jobb szó rá, olvatag lett.

Száguldoztak a fejemben a gondolatok, próbáltam visszaemlékezni, van-e olyan előírás, ami kizárhatna a melóból. Nem rémlik sehol a kifogástalan külső szabatos leírása vagy egyfajta hibalista. Tisztaságról, ápoltságról, az egyenruha megfelelő viseléséről van szó, meg néhány hülyeség, elő kéne keresni a brosúrárt. Mindig utáltam a takarítás és fertőtlenítés plusz munkája, meg a védőruhában, kesztyűben való nehézkes mozgás miatt, de most milyen jól jönne a covidos kuncsaft, maszkban semmi nem látszana belőlem. Viszont csak egyetlen ilyen szállítás van délelőttre.

Korán érek be, hadd szokják a látványt. Ha elzavarnak, legyen idejük dönteni, és ne akkor történjen, ha már mindenki jelen van. Kint még sötét van, háromnegyed hét. Odabent mindig lelassítok. Amikor emberek nélkül táruel élem az aula, ünnepélyes hangulat tölt el. Mi lenne, ha mindez az enyém lenne? A fehér márványmintás sűrű trachitpadlóban a fali lámpacsokrok fénye tükröződik. Mindenfelé és mindenben a leglágább, legszelídebb megoldások, az egész ahogy van, felér egy jókora dózis fájdalomcsillapítóval.

A recepció és a számlázó is üres, a lányok hátul vannak, vagy be sem értek még. Három évvel ezelőtt láttam az épületet szerkezetkészben, akár egy óriás siló. Már akkor itt akartam dolgozni, a merev pillérekre és beton vázgerendákra öntve egy óriási lehetőség gyönyörűsége körvonalaira rajzolódott ki. A valóság persze mindig más, mint ami a várakozásokban testet ölt. Volt valami zavar a gépezetben, ahogy egyszer sörözés közben említettem a haveromnak. Egyrészt világos, íme, mit tesz a belsőépítészet, a díszítőművészet, lakberendezés... Ugyanakkor hihetetlen feszültséget érzek, de mint az elmúlt években kiderült, csak én vagyok így ezzel. Engem zavar az örök nyugalmat árasztó külső és az örök nyugtalansággal viaskodó, várakozó páciensek közti ellentmondás, kontraszt. De hát ha őket nem zavarja... Ha az enyém lenne az épület, persze a betegeket kizárnám, a palotám lenne, a palazzóm, előtörne belőlem a művészetvágy, jönne minden automatikusan, enteriőr átrendezése, ízléses vörösbarna vászonfüggönyök, minden nagyarányú lenne, aranyozott, a hátsó traktus meg labirintusszerű, ahol tükrök nehezítik az eligazodást, és leghátul, ahol most a mentőbeálló van, és az épület félkörívben kiöblösödik, készülné a szobrom – azt is úgy szeretném látni, ahogy alakul, talán csak úgy, mindig csak úgy, hogy épp a bronzba öntés előtt tartsanak.

A főnök rögtön meglátta, mi a helyzet. Mondtam neki, amit előre kitaláltam, hogy inkább végig rajtam lesz a maszk. Ebbe beleegyezett, de megjegyezte, hogy a nem fertőzők bizalmatlanok a maszkos kísérőkkel, azt hiszik, mi vagyunk rájuk veszélyesek. Leplezünk egy náthát, vírust. Nem akarnak majd beszállni. Ahogy ezeket a szónoklatokat rögtönzi a főnök, abban van valami üdítő. Nagyon választékosan beszél, hatalmas szókincse van. Ki tudja, honnan került ide, milyen végzettséggel. Mindenfélét látni, bölcsészeket is, főleg azokat, bármit elvégeznek. Ez nagyon szeret magyarázni, mesélni, emlékezni. Az alkarjai beszéd közben úgy járnak, mint a szélmalom vitorlái. A haverom szerint ez buzis, normális ember így nem gesztikulál, már ennyi is elég, elárulja. De kit érdekel most, elengedett, dolgozhatok.

Hátramentem, és amikor rajtam volt az egyenruha, azonnal felvettem a maszkot. Nem törődtem azzal, ki mit mond. Igaz, senki sem foglalkozott velem. Intéztem előbb a covidost, aztán aznap még három egyirányút, és a végén egy ágytól-ágyig típusút kezelésre. Azt szeretem. Nem vagyok türelmetlen, imádom várakozni. Minden megkezdett óra után fizetnek, és csak ülök, zenét hallgatok, próbálok üzeni, elérni Minát, hogy vigyázzon, mert megőrült az exe. Jó dolog bejutni egy ismeretlen ember házába. Engem nem zavarnak a mindenhez odaragadó szagok, az idegenek bizalmasnál is áthatóbb érintései. Tetszik, hogy belelátok az életükbe. Minden emberi otthonra egy hálózatként tekintek. Formák, színek, pontok, egyenesek, ilyen-olyan felületek, adottságok, lehetőségek, illúziók, teendők, és még kismillió egyéb dolognak a kaotikus szövedéke, amit csak ő lát át, a tulaj. És ezen az emberen tisztán látszik, hogy magabiztos a kérdésben, nála semmi sem tudna mástól elkülönülve, önállóan létezni. Minden az övé. Persze az igazsághoz tartozik, hogy esély sincs a nyomorúság szagát érezni, sokkal inkább a pénzt, általában olyan otthonok ezek, ahol a házigazda mentálisan ki van kerekedve, és csak most, szinte az én kedvemért, na jó, nem, a betegség miatt van egy picikét lelassulva és elbizonytalanodva. Készségesen hagyják, hogy támogassam, emeljem őket. Tudom, korántsem igaz, hogy minden gazdag kedves, de hogy is mondjam ezt, a gazdagok hamarabb kedvesek, mert gyorsabban felméri, pillanatnyilag mire képesek. Továbbá valószínűleg megnyugtatja őket a tudat, hogy értem, a szállításért, a seggemen való ücsörgésért, a szaguk elviseléséért, sokszor a tapintható irigységem hatékony elfojtásáért is ki vagyok fizetve, elég rendszeren. Tiltják a jattot, mégis adnak, és én elfogadom. Egy sereg sztorit hallottam már, hogy lehet ezt-azt elemelni, és hogy mit érdemes, mi nem éri meg, én ezt kihagyom. Igaz, hogy legtöbbször ketten vagyunk a házban, de ki garantálja, hogy mit kezdek magammal, ha akcióba lépek, és mondjuk a nappali fényesbarnára politúrozott faburkolatában meglátom magam. Hátam mögött, mondjuk, megdermed és tömbösödik az idő, az, amit eldobtam magamtól azzal, hogy lopok, hogy tisztességtelenül élem át. És ez, szerintem, amilyen szerencsétlen vagyok, előre hatóan is működne:

ezek az ágytól-ágyig vezető, bensőséges kis látogatások háborús övezetekbe tett merész akcióknak fognak tűnni, lóttak a meghittségnek, csak annyit érek el, hogy eggyel több ember lesz, aki szarik rám, nem fogom tudni vele megértetni magam, egyoldalú elvárások keletkeznek, és a legbanálisabb részletkérdéshez is hosszas magyarázatokra lesz szükség. Megáshatom a síromat; legfeljebb amíg nem kell belefeküdnöm, oldalt kideszkázom.

Ez az utolsóként sorra kerülő hölgy visszatérő páciens, legalább nyolcvanéves, irtó elegáns, hibátlan sminkben várt. Lift van a házában. Kicsi, de azt mondja, hogy a két botjával bele tud állni, leviszi, felviszi. Fent vannak a könnyei. Úgy beszélt róluk, mintha családtagok lettek volna. Fent élnek a *gyerekek*. Ő illet persze nem mondana, általában nagyon keveset beszél. Érdekes ez, hogy a közhiedelemmel ellentétben kevesen beszélnek a bajaikról, inkább a kilátásaikról, vagy arról, ami a jobb napokhoz vezethet. Sok áttételen keresztül, de oda kívánnak kilyukadni. Leszögezik, hogy itt fáj, ott fáj, ez rendben van, mindez úgyis kiderül az emelésnél, felállásnál, hajlásnál, de hogy a fájdalom honnan ered, az homályban maradhat. Így döntenek. Mint ez a hölgy is. És megteheti, hogy ilyen arisztokratikusan hallgat: azt tudom, milyen vizsgálatra viszem őket, de abból semmi nem derül ki. Régebben többet megtudtam a betegeimről, közlékenyebbek voltak. Valami történt az elmúlt években, ami a szégyennel kötött össze néhány dolgot, vagyis hát könnyebben megijednek az emberek attól, hogy valamiről beszélve a szégyenükhöz kanyarodnának. Egyszer csak ott találnák magukat, és puff. Mit szólna a fickó, akinek a karja épp a combom alatt van. Vagy valahogy így...

Ez a néni most a szokottnál is ridegebb volt, és egy pillanatra hátra is hőköltem, meglátva az arcán az ijedséget. Rám mutatott. Egy szót nem szólt, fogalmam sem volt, mit akar, mit látott rajtam. Aztán kiderült, ráharaphattam a sebre, kifakadt, átvértzett a maszkom. Kérdés, hogy jelent-e a néni, tesz-e panaszt. Meg is kérdeztem tőle. Szól-e odabent, mert hogy megijesztettem. Hosszan bámultam rá, de nem válaszolt. Különös, de nem zavart. Volt mit nézni rajta, most valahogy egészen friss élmény volt számomra, testének percenként változó keresztmetszete, mintha számos kis földrengés alakította volna, óvatossá tett, el ne ejtsem. És ez a fokozott óvatosság részemről, hogy még ilyenkor is képes vagyok fokozott figyelmességre és koncentrációra, ez valahogy jelentőségre tett szert. Aztán az is lenyűgözőt, hogy észrevettem rajta kicsiny részleteket, ahonnan, és erre nincs jobb szó, elkeveredett maga a néni, vagyis hát a teste, mintha ott fényáteresztő lenne. Közben máshol meg úgy festett, mintha részben beszakadt hártya fedné.

Nagyon szép haja van, nem az a típusú idős hölgy, aki már csak fekszik, és amikor érte megyek, ott a feje tetején, akár egy tonzúra, a lenyomódott haj. Olyan, mint egy ufóészlelés, nyom a kukoricásban, ilyesmikkel szoktam szórakoztatni magam. De ez az állandóan változó, közben mindvégig pompás arányokkal rendelkező testű néni, a maga visszafogott eleganciájával, úgy festett, mint egy madonna. Azokra a szobrokra gondolok, amelyekre véletlenül bukkanunk egy templom mélyén, és képesek megváltoztatni az életünket, legalábbis a gondolkodásunkat. A nagyváros legvéde-
tebben fekvő negyedébe ilyenek is illenek, nem erről van szó. De benne több volt még ennél is. *Gusztusos* volt, na, igen, ez jutott eszembe róla, szórta magából a lehetetlen színeket, a földöntúli energiát – én révbe juttatom nálunk a klinikán, és az otthonában, de ő mintha megáldana engem, ezzel viszonzná a szerény hozzájárulásomat. A jóságával áldana meg, és azzal, hogy olyan gusztusos. A ruhájából változatos és terebélyes illatfelhők szöktek felém, néhányat nem ismertem fel, csak találgattam. Korábban is éreztem ezt, de most mintha rám csimpaszkodna, és virágkosárral nyújtana felém...

Egyszer, talán két hónapja, rákérdeztem, miféle csodaszereket használ, de elütötte a kérdést az-
zal, hogy ha nem ismerem fel, jobb nem megkérdezni, mi az. Nem illik. Azt tudni kéne. De amikor a CT előtt ültem vele a mindenkit elnyelő, türkizzöld kanapén, végül csak kibökte. Nem parfüm. Bizonyára a főzés után marad. Szegfűszeg, bazsalikom, tárkony. Sáfrány, bár az inkább színt ad, de

rajta illatként marad meg, ha kézbe vette. Ismerem-e a sáfrányos szeklicét, kérdezte. Nem ismerem. Soha nem beszélgettünk ennyit, igyekeztem fűteni, folytassa még, de óvatosabb lett, kicsit visszafogta magát. Egész más tónusban jegyezte meg, lehet még virág is, amit érzek, nála sok a liliom. Ilyenkor télen a szabadban telelteti, de mindig bőven kap vágottat. Mutatta a kabátujjának a hajtókéjén a miniatűr sárga foltot, azt mondta, virágpor. Éjjel kiviszi a szobájából, mert megölné a liliom. Olyan ereje van, jobban fél tőle, mint a behemót szekrényétől, ami legalább három méter magas, és a szélén körben tele van kerek lyukakkal. A lyukaktól elbizonytalanodik, kissé meg is szédül, ha soká nézi. Jártam-e már Velencében, kérdezte, Megráztam a fejem, szégyelltem kimondani, hogy még oda sem jutottam el. Velencébe. Azt mondta, van ott egy nagy-nagy épület, a San Rocco, annak az ablakai ilyenek. Jól emlékszik rá. Messzebb állt, onnan nézte, ezért egyben látta az egészet, a sok ablakot, mintha körbe lövöldözték volna ágyúval. Ettől az emléktől, úgy tűnt, elvesztette a kedvét, elhallgatott, a feje is lebillent, a térdén egyengette a szoknyája ráncait. Aztán rövid szünetet követően halkán megkérdezte még, ismerem-e Tintorettót, de látszott rajta, hogy elszégyellte magát. Nem illett ez oda. Mégis csak egy CT-vizsgálatra várt, nyolcvanvalahány éves asszony, valami rájga szét belülről, biztos nincs neki sok hátra, és akkor hivalkodik azzal, mi mindent tud, ágyúval körbelőtt ablakokat látott Velencében. Ha a betegség nem végez vele, gondoltam akkor, már hazafelé vezetve, időnként hátra pillantva, hogy jól ül-e, akkor majd megölik a liliomjai. Ő tehet róla, minek él ilyen veszélyes helyen.

Most viszont egyetlen szót sem szólt. Meglátta a véres maszkomat, rám mutatott. És érdekes módon az ujjának leplezetlen csúnyasága, vagyis ahogy a középperccen a bütyök elbánt vele, és torzzá merevítette – most valahogy teljes valójában megfosztotta eleganciájától. Próbáltam védekezni, védeni magam, be ne áruljon, de egy szót sem pazarolt rám. Lecseréltem a maszkot, elnézést kértem, megdöbentett, hogy egy kicsit meg is hajoltam előtte. A pénzt a végén, amikor elléptem az ablakfülkét takaró függönyhöz tolt fotelje mellől, felém nyújtotta. Mielőtt elvettem, talán tényleg először, mélyen a szemébe néztem. Azt hittem, és talán ő is, hogy azért teszem, ne kelljen még egyszer, és ilyen közélről a kezét látnom. De én tudtam, mindig is tudtam vele kapcsolatban, hogy tényleg lehet a személyiségében valami szakrális tartalom, lehet valamifajta betérésre készítő vonzereje. Ezt kutattam a tekintetében, szinte könyörögtem érte, engedje látnom. Ha van vallásos szegénység, lehet vallásos gazdagság is. Kerestem a tekintetét, néztem a gálánsan hibátlan haját, biztosan ilyen egy angyal feje. Nem nézett rám. Köszöntem, nem szólt vissza.

Siettem le a térkövezett kocsibejárón, mely régebbi időkre utalt, amikor még versenyben lévő lány, nő, asszony szaladt az autójához, hogy belevesse magát az életbe. Lehetetlen volt összevetni ezt a kettőt, a virulót és az *elárvult élő klasszikust*, ahogy Mina mondta egy írónőről vagy költőnőről, mindegy – valakiről, aki egyedül él egy nagyvárosban, egy nagy házban, a saját múzeumának egyetlen kiállítási tárgyaként, látogatók nélkül. Sietnem kellett leadni az autót, nem sajnálkozni, pláne hogy ennek az öregasszonynak semmi szüksége sincs sajnálatra, nem nagyon érzem a kiszolgáltatottságát, cseppet sem valószínű, hogy folyton megaláznák. Ha van valóságos sérelme, az majdhogynem közölhetetlen, az öregséggel függ össze, és elképzelhető, hogy csakis egészségügyi természetű. Meg fog halni.

Le kellett adnom a kocsit, siettem a belváros felé, de gondolatban nehezen szakadtam el ettől a sok újdonságtól, ahogy ma a világot látom. Mintha az a tegnapi ökölcsapás átrendezett volna bennem néhány dolgot. Állandósult állapotom a múlté, már másként hallom a város zaját is, a visszaverődések megsokszorozódtak, minden hozzám beszélt. Le volt eresztve az ablak, hiába a mínusz két fok, hadd pezsdüljek fel. Hallottam a motorzajt, a rengeteg igyekvő ember közvetlen és kaotikus akusztikai teljesítményét, a menetszél tömbben érkező monológját, sőt még valahonnan a mélyből a csövezetek finom rezgését is, aztán már nem tudtam elkülöníteni zajt a zajtól, a város egyetlen hatalmas hangforrássá vált.

A főnök meg sem köszönte, hogy ilyen sérülésekkel végigdolgoztam a műszakot, fölényes mosolya azt sejtette, hogy ő tett nekem szívességet. Gyorsan átöltöztem, siettem ki az utcára, hogy kapjak levegőt. Kint rögtön üzenetet írtam Minának, indulok, várjon meg. Ha jól számoltam, tíz percet fogok késni.

Mina sehol sem volt. A Gärtnerweg elején lévő pub majdnem teljesen üres, a jobb sarokban ült két férfi, söröztek. A pultnál érdeklődtem, így néz ki, itt volt-e. A hülye csak vonogatta a vállát, mintha a tömegben nehéz lenne egy valakit megjegyeznie. Kint kellene szétnéznem, gondoltam, hátha itt van még a környéken, de képtelen voltam elvenni a jobb tenyerem a pultról. A lábaim se nagyon engedelmességek. Milyen hideg lehet kint, ez járt a fejemben, elég vékonyan öltöztem fel reggel. A pultos jól megnézett magának, igaz, csak lopva, de én kiszúrtam. Nagy bunyósnak képzelhet, erőszakos, izgága fickónak. Nem egy baleknak, akit jól helyben hagytak. És vajon Mina minek tart engem? Esemesezek neki, meg kell tudnom, most erősnek kell mutatkoznom... Milyen puha Mina karján a bőr, milyen kecsesek az ujjai! A csuklóján próbáltam mindig rajta tartani a szám, megérezzem a vér áramlását. Eszembe jutott az öreg hölgy csuklója fölött, a kabát kezelőjén a sárga folt. Kifinomult mozdulattal próbálta lerázni a javát. Azt mondta, úgymint csak mosóporral jön ki.

A legjobb lenne inkább fogorvoshoz mennem, de túl gyorsan pörgött velem minden. A két férfi már rég elment, én a mögöttük lévő asztalnál ültem, és egy savanyú, bizalmatlan tekintetű pincér már az ötödik felesemet hozta ki. A piával együtt a napközben bevett fájdalomcsillapítók rugóként működtek bennem, fellöttek az égbe, és ott lebegtem. Fentről láttam a pubot, nem volt teteje, tisztán kivehető volt az alak az asztalnál, előtte egy feles, de nincs jól, még könyökölni sem mer, annyira szédül, szegény, mi lehet vele. Látszottak a környező utcák is, de elfelejtettem, kit kéne keresnem. Aztán jött egy perc, amikor kidugult a fülem, volt egy erős pattanás is odabent a fejemben, és azt vettem észre, hogy ott áll előttem a tegnapi fickó, Mina exe, már fogja a karom, húzna kifelé az utcára, és Mina csak áll hátul, meg sem szólal, a szája még el is torzul, amikor mosolyogni akar, nagyon megrémít. Ez egy hiúz viczorítása. Tudod, ki a kurva, sziszegi felém, irkálj ilyesmit annak, aki eltűri. Fogalmam sincs, miről beszél. Kint az utcán a fickó már gyakorlottnak tűnik, tegnap megvolt a főpróba, a mai előadás Minának szól. Hihetetlen, honnan jön az ökle.

Nagy nehezen emelem fel a fejem, egymás mellett mennek a járdán, már vagy húsz méterre járnak, eszükbe sem jut megfordulni, visszanézni. Hatalmas bunkó a fickó, pajesza van. Mina a könyökénél fogja a férfi karját. Ki tudja, hogy nézek ki, lesz-e holnap műszakom...

Felhőszakadás

mikor szakad már végre el ez a
kifeslett zubbony az utca felett,
buggyanások a pocsolján, tócsák
a helyközin, ázott vonaljegyek,
távolsági tanár úr érkezik
– ingázások két ingovány között

megingások a fékezésekkor,
buszkapaszkodó hurkok húznak a
talpon maradásért, közben csomót
vetnek a hajóelhagyás ellen,
szállítás le-fel, új megindulások
a szokásos úton, megingások

egy nő magának a tömött térben
egy kisablaknyi párát sikál le
az üvegről, hogy még utoljára
láthassa a selejtezés előtt
a megfáradt limbikus rendszere
fiókjában elfekvő napjait

félreállásra ajtósziszegés,
jegyet vesznek elől, odafordul
a karantén, nézi a karámba
zárt nyáj, hogy hogyan érvényesíti
magát egy arany nyaklánc, egy Accord
Boise parfüm s egy Sante fogkrém

a tanítvány a szeme sarkából
figyel, aztán elkapja a fejét,
most köszönjön, vagy ne, ez semleges
zóna, magára akar maradni,
itt nem tartozik senki senkihez,
senki senkinek, mindenki senki

damaszkuszi szellő járja be az
utcákat, szélhárfák borzonganak
bele, ezer varázsszőnyeg úszik
a titokzatos hidzsábok felett,
baklava-szirup csordul az ajkán,
– majd döccen, ébred, kátyúk, kráterek

szemben egy lány megnyitja a mobilt,
rámegy a messengerre, aztán meg
lejön róla, s ez így megy, míg le nem
száll – rámegy és lejön, nyitja, zárja –,
válaszokat vár, fénylő írásra
az üzenőfalon, de leszarják

bokszsákok ütődnek össze halkan,
s ringanak együtt minden kanyarnál,
a lakodalmi vonatozások
közösségi élménye – danse macabre –
pusztítja el a leszállásjelzőt
– a szerelembuszból nincs kiszállás

a kutya vakkantása a legutolsó oltás előtt
beszélgetés a beszélő robottal az orvosi rendelőben
alvás a krimisorozat közben
a felejthetetlen művek véletlen elfelejtése
a Római Birodalom
rohannak vissza mind a lámpaoszlopokkal
nem cipelek magammal semmit

*

mikor csengetnek már ki
mikor lesz már vége ennek az értekezletnek
mikor lesz már évváró
mikor megyek már nyugdíjba
meddig tart még ez a búcsúztató
mikor lesz már vége ennek az életnek

*

és ebben a pillanatban, most, amíg még húzza,
és úgy tűnik, a végén egyenesbe jön, de a vonala
mégsem lesz olyan vonalas – pontosan látni fogják,
míg melegszik kezében a táblafilc, tisztán kirajzolódik,
hogy a fent leírtak alapján mi kerül majd alá –, azon
tűnődik, hogy hová tűntek mögüle a dolgai, bottal ütheti
az idő nyomát – este még fiát, reggel már apját pelenkázta –,
hogy álmai milyen profán fordulatot vettek: azon mereng,
hogy mégiscsak milyen jó volt a kréta, elég volt leráznia

magáról a fehér port, most meg minden szava, gondolata rajta marad, bőrére festi fel a tinta, pórusait fojtja el, ami csak harmadnapra kopik le, és amíg csúszik a keze, bár tudja, hogy a vége biztos vízszintes lesz, reméli, hogy az egész egy egyenes vonallá áll majd össze, és megbékélhet magával

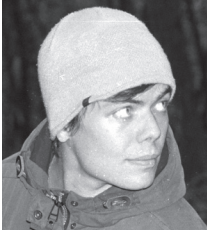
Hóreb lábánál

*Jobbomat hát zsebre vágom
– a bolondos, bütykös szolgálta
pihenhet már, nincs több dolga –,
nincs szükség rá e világon.*

*Az aranyló borjú-fétis
– melyhez gyűlnek venni egyre
olcsó jegyet fel a mennybe –
kolompja megkondult mégis.*

*Balomat meg csípő-tájon
gyűrűddel ökölbe zárom
– mintha mindegy mégse volna –,*

*s mint ki szabadságát tölti,
megállok itt, és a többi
már az új istenek dolga.*

Rallentando

Egy nő ül a kihalt tóparton,
mellette csíkos pokrócon
egy férfi fekszik.
Hatalmas hasa, kopasz feje
bronzosan csillog
a kora reggeli napsütésben.
A nő elmélyülten a férfi arca fölé hajol,
őszes, drótszerű orrszörzetét nyesi
éles körömollóval, finom mozdulatokkal.
Halkan beszélgetnek.
Szavaik felnőtt szavak,
de csengésük a csecsemők nyelvének
csengése, ritmusa.
„Jó még az a dinnye?”
„Nyuszikám, ha meglesz a műtét, majd akkor.”
Ahogy a vér lassul a visszerek hurkaiban,
úgy lassul a hangjuk,
és a hangjuk fokozatosan
a mozdulatlanságig,
az állandóságig
magához lassítja
a hullámokat,
a legyeket,
a reggelt.

Pár

A szám sarkát darázs rágja,
féreg ficáncol a szemhéjam alatt.
Nem egymásnak
mondják, a törzsembe vésik:
Egyetlen darázsam.
Drága férgem.

Kezdetben

Homok, királydinnye,
az akácos szélén
otthagyt bicikli. Apa
keze. Méz. Meleg. És anya
mindenhol.

Párizsi rakpart (1924; szén, papír; 520×440 mm; jelezve jobbra lent: Deutsch T. Paris 1924; leltári szám: 2009.876.1.)

Apa

Apa-szubsztancia

Citeraszó ébredés előtt,
vödörnyi hal a küszöbön,
téli séta közben meleg tenyér,
sáros lábnyom a szőlősorok között,
rossztett után a keserű tanulság,
odaszáradt borotvahab,
fűrészpóros izzadságszag.
Nótázik benned a kiforratlan bor,
zsibbaszt a felgyülemlett cukor,
gyűlnek a feketés csészék, de te alszol,
a telefonban folyton visszakérdezel,
csened az édességet, mint egy gyerek,
földön heversz, mint a szennyesed,
láthatatlan késéddel verset farigcsálsz
diófából, hát kemények a szavak,
de pár év múlva ez mind nem vagy,
csak falra kikent ürülék
és egy kis marék agyvelő,
amiben csak akarat maradt,
de nem akaraterő.

Apa-zacc

Citeraszó,
hideg halak,
meleg tenyér,
borotvahab,
apró rossztett,
izzadságszag.

Kiforratlan bor,
zsibbasztó cukor,
kávét, jó adag,
múló mozdulat.

Folyton visszakerdez,
szennyes csomót képez.

Láthatatlan kés
kemény szókat vés.
Lassan jön a vég,
falón ürülék.

Marék agyvelő,
akaraterő.
Elcsent édesség,
boldog végesség.

Apa-nóta

A kertemben ezer rózsa nyílik,
A szívemben ezer emlék mállik,
Letéphetik sorra a virágot,
De én őrzök mindent, ami áldott.

Lehullanak a fagyban a szirmok,
Az emléked elhanyagolt birtok,
Összehordva benne a sok holmi:
Citera, hal, kés, kávé és holmi.

Költészet és borral vegyes cukor,
Borotvahab, betegség és humor.
A kertemben nyílik ezer rózsa,
A szívembe ezer emlék róva.

Örökös a birtok, el nem adom,
Jó ideje gondozatlan vadon.
Ha az akaraterőm feltámad,
Rendet teszek, apám, teutánad.

Szeánsz

Gyuszi és Csabi testvérek. Mindketten tizenévesek. Készítenek egy Ouija-táblát. Felírják rá a betűket, az IGEN és a NEM szót,

és a konyhaasztalra teszik, amelynek minimális a súrlódása. A felfordított vizespohár, ha mutatóujjukkal megtámasztják, vígan szánkázik a tábla egyik pontjáról a másikra. Szellemet idéznek. Kérdéseket tesznek fel.

Hirtelen reccsen a szekrény.
– Zsuzsi mama? Bözsi mama? – mondják kórusban.
Fejük aggódva tekeredik a szekrény felé.
– Zsuzsi mama? Bözsi mama? – mondják a következő reccsenés után.
Most már eléggé be vannak szarva.
A szekrény mögül sorban jönnek elő a lelkek.
Megszólálnak magyarul. Konyhásnénik, hentesbácsik.

Nem Gyuszihoz és Csabihoz beszélnek, csak szemmel tartják őket.
Vajon tudják, hogy látszanak?
– Zsuzsi mama? Bözsi mama? – gondolja Gyuszi és Csabi, szólni már nem mernek.
A szellemek rendbe szedik a teret.
A levegő kicsit lehűl, a szekrény megtámaszkodik a szoba sarkában.

Az idő nem telik. Mik ezek a szavak, amiket Gyuszi és Csabi hall?
Miért perzsel a kísértetnénik és -bácsik tekintete, ha torkuk sincs? Most már énekelnek.
Szólások, amiket felrajzol jelenlétük,
a kivenni a rossz, / a visszatenni a jó,
éneklük elnyújtva, tűnődve a bácsik és nénik szellemei, majd cserélnek.

Lehet öt tekintet egyszerre szelíd és fenyegető?
 Gyszi és Csabi egyaránt behugyoztak.
 Egymást karolják, a parkettán bújnak,
 behunyt szemmel vergődnek.
 Nincs a birtokukban know how,
 amivel be lehetne zárni a rendszert.
 Ha lenne energiájuk, abban reménykednének,
 hogy kifulladás magától a jelenet, hogy az élet

mindent megold. De nem tudják
 függetleníteni magukat a pillanattól.
A visszatenni a jó, / a kivenni a rossz,
 szivárog agyukba a mantra, és amit
 sokszor hall az ember, függetlenül attól,
 hogy tévedésnek tartja, apránként elhiszi.
 Gyszi és Csabi is így van ezzel. A helyiség, a tábla,
 a szekrény helyettük mégiscsak reménykedik.

Attila út, két nagy, édes kávé

Hét elején aláírtuk a szerződést,
 tegnap délelőtt megkaptam a kulcsokat.
 Feljött a nap, ez volt itt az első éjszakám.
 Az ablakban könnyökölök, lassan indul a forgalom,
 a pékségek kisteherautói az elsők.

Szemben a Honda kereskedés még zárva, tízkor nyit.
 Emlékszem ezekre a motorokra.
 Sok éve feljöttem egy lányhoz, ebben a házban lakott.
 Vettem a Starbucksban két nagy, édes kávé.
 Már beesteledett, a kerület túlsó végében laktam,

hoztam a két kávé, igyekeztem, nehogy kihűljenek.
 Nem volt hozzá papírtálcám, két kezembe fogtam,
 amikor felcsöngettem, le kellett tennem mindkettőt
 a betonlépcsőre a bejáratnál. Néztek rám a Honda motorok
 lekapcsolt lámpái a kirakatból. Aztán visszaberregett az a lány,

a cipőm orrát betoltam az ajtórésbe, felszedtem a két kávé,
 szerencsére elég közel raktam, kicsit kellett nyújtózkodni.
 Nem értette, miért jöttem fel hozzá.
 Nem hívott be. Dolgoznia kell, mondta, valamit fordít.
 Jól van, nem zavarok, bólogattam.

Ültünk a lakásajtó előtt, dumáltunk,
 egy idő után kijött a lakótársa, hogy megnézzen magának.
 Volt nála egy tálca keksz, megkínált bennünket.
 A fejünket ráztuk, nem kérünk, mondtuk.
 Izgalmas volt ennek a lakótársnak, hogy

a másikhoz este feljött egy faszi.
 Nem maradtam sokáig. Lehet, hogy tényleg
 épp időszükében volt. Ez az egyetlen emlékem
 erről a környékről, hogy eléggé iparkodni kellett
 a kávéval. Nincs valami közel a Starbucks-hoz.

És persze a lakótárs izgalma, a későn feltett kérdés,
 előfordulhatott volna-e, hogy egy másik este
 hozzá csöngetek fel, és ő behív, mert nem kell dolgoznia.
 Mostantól itt fogok lakni, szemben a koszlott házzal,
 aminek az aljában Honda kereskedés van.

*Párizsi rakpart III. (1924; grafit, papír; 210×220 mm; jelezve jobbra lent:
 Jankay Paris 1924; leltári szám: 2014.434.1.)*

A járda

Mint mindig, úgy aznap is fél hatkor kelt. Az óra új volt még, amikor beállította, más teendője nem is volt vele, csak kétnaponta felhúzta, meg néha kiigazította rajta a pontos időt. Az öreg vekker hajlamos volt egy-két hét alatt pár percet késni. Nem mintha fontos lett volna a pontosság, Imre hetven múlt, reggelente már nem sietett sehová.

Megborotválkozott. Amióta kiserkent arcán az első, vágásra érdemes szőrzet, nem emlékezett olyan napra, ami ne ezzel indult volna ébredés után. Felöltözött, és bekészítette a kávé, egyszerre szokta lefőzni a reggeli és a déli adagot. Régebben Irma, a felesége csinálta ezeket a konyhai dolgokat, de mióta nem ébredt fel az altatásból, ez is Imrére maradt.

Kopogtak a bejárati ajtón, de már nyílt is, a szomszédasszony érkezett. Tavaly kapott kulcsot a házhoz, csak a biztonság kedvéért, hogyha történne valami.

– Jó reggelt, Imre, minden rendben?

– Jó reggelt, Magdika, persze, minden.

– Csak tegnap egész nap nem láttam, gondoltam, akkor most benézek.

– Nem volt kedvem kimozdulni, még az újságért se.

– Milyen jó kávéillat van, várjon, mindjárt kitöltöm magának – kezdett pörögni Magdika. –

Nahát, még mindig ezt a vén vacakot használja?

Imre nem értette a kérdést.

– Miért dobnám ki, ha működik? Meg aztán huszonöt éves jubileumi ajándék volt.

– Igen, tudom, a bányától. Azért amikor negyven év után nyugdíjba ment, a pezsgő helyett igazán adhattak volna magának egy újat. Kapszulásat.

– Megvolt az majdnem negyvenhárom év is, Magdika. Üljön már le, igya meg a másik kávé, ebéd után majd főzök egy frisset.

Megkávéztak, Magdika gyorsan elmosta a csészéket, aztán elment, ő meg összerakta a cicák reggelijét, és kivitte az udvarra. Nem sajátok voltak, csak két idetévedt kosztos, de hálából megfogták a portán a pockokat. A sufniába is benézett, hogy megvan-e minden.

– *Imre, most őszintén, minek ez a kalapács magának?* – kérdezte a főnöke, amikor elébe állt a kéréssel.

– *Emlékbe. Ide már úgyse kell a sok légkalapács meg a többi gép mellé.*

– *Nem volt eleget magával? Most még otthon is nézegetni akarja?*

– *Látja ezeket a dudorokat itt?* – Imre a két tenyerét mutatta. – *Nincs köztük olyan, ami ne ettől a nyéltől lenne.*

Otthon csak betette a sufniába.

– *Ez már megint mi? Nincs itthon elég lom meg kacat?* – csóválta a fejét a felesége.

– *Hagyjál már, van így is elég bajom! Legalább eszedbe jutok róla, ha már nem leszek.*

Megemelte a kalapácsot, és párat suhintott vele. Ezt csinálta az utolsó években is, minden reggel, munkába indulás előtt, amikor már csak a bezárt bányát őrizték két másik vagyionőrré átképzett kollégával. Még mindig sikerült.

A konyhában főzött egy teát, és megkent margarinnal egy szelet kenyeret. A szokásos reggeli, mindegy, van tőle valami a gyomorban, és kész. Szegény Irmának is volt, de neki teljesen más.

– Nézze, Gárdos úr – kezdte a főorvos, a papírokat lapozgatva –, sajnos nincsenek jó híreim. Mint tudja, az első műtét és a kemoterápia nem segített. A felesége szervezete nagyon legyengült, most megkísérlünk egy második műtétet is, de fel kell készülnie a legrosszabbra.

Bement hozzá a kórterembe, de nem tudta, mit kezdjen a helyzettel. A lányuk, Ildike, ott ült az ágy mellett, kisért szemmel nézett az apjára.

– Miért nem törődött vele, apa? Neked lett volna a kötelességed, ha már ő nem tette. Figyelned kellett volna rá, hogy egyen, hogy igyon, hogy ne dohányozzon.

– Én próbáltam – felelt Imre –, de a munka...

– Az a rohadt bánya! Ha tudnád, mennyire utáltam egész életemben! Elrabolt tőlünk, bekebelezett és lenyelt egészben, aztán kiköpött, és nekünk csak te jutottál apa és férj helyett!

A lány sohasem bocsátott meg, a temetésen nem szóltak egymáshoz, és a végén köszönés nélkül visszament Pestre. Érzelmű kötelék valójában sohasem volt köztük. A maga módján érzett ugyan valamiféle szeretetet Ildike iránt, ahogy mondani szokta, „persze, hogy szeretem, hiszen a lányom”, de tény, hogy bensőséges apa-lány kapcsolat sosem volt köztük.

Összerakta az elmosott műanyag ételhordót, ilyenekben hordták az ebédet, odakészítette a bejárati ajtó mellé, majd kiment a kapuhoz az újságokért. Csak a megyei napilapot járatta, abban benne volt minden, még a tévéműsor is. Felnézett az égre, hamarosan esni fog.

Az ebédig volt még két és fél óra, letelepedett a konyhában, az ablak mellé, hogy olvasson egy keveset. Megakadt a szeme a dátumon, május 10, ez a nap volt akkor is, amikor az építkezést kezdték. Előtte, januárban esküdtek Irmával, novemberben pedig a lányuk is megszületett. Ildike négy múlt, amikor a ház körüli járdára is sort tudtak keríteni. Gyönyörű lett, a négyzet alakú lapokat pontosan kimért zsaluzat közé öntötték ki betonból, és művészi gonddal simították el a tetejüket. Másnap vették észre, hogy a hátsó ajtónál egy mezítelen talpacska lenyomata mélyed a már majdnem teljesen megkötött anyagba. Pontosán tudták, hogy Ildike lépett bele a még puha járdába, de se fenyegetéssel, se ígéretekkkel nem tudták vallomásra bírni. Később sem.

Csörgött a telefon.

– Halló! – szólt bele az öreg, fekete, tárcsázós készülék kagylójába, várva, hogy a hívó bemutatkozzon.

– Jó napot! Gárdos Imrét keresem, Fenyves András vagyok.

– Én vagyok.

– Azért keresem... Nem is tudom, hogy mondjam... Szóval én a lánya, Ildikó férje vagyok. Vagyis voltam. Tegnap délután meghalt.

A telefonkagyló a helyére került valahogy, és Imre is visszajutott a konyhába. Az asztalfiókból kivette a levelet, ami a múlt héten jött. A lány küldte, felbontás nélkül tette el. Nem akarta tudni, hogy mi van vele. Felszakította a borítékot, egy asztali naptárról letépett lapot talált benne, a hátuljára a lány írt pár szót. „Apa, haldoklom, ha látni akarsz még, hívd fel Andrást, a férjemet, ő segít idejönnöd. Itt a száma. Ildikó”

Kiszaladt a lába alól a talaj, szédülni kezdett, amit hamar a düh váltott fel. Összegyúrta a levelet, majd kiment, és behozta a nagykalapácsot. Szétnézett, próbált találni valamit, akármit, ami Ildikóé volt, vagy ha nem, hát Ildikóra emlékeztette. Bármilyen megfelelt volna, csak törjön, egy fotó egy üveglap mögött, egy apró porcelán figura Ildikótól, egy régi bögre vagy tányér, amit a lány használt, de nem talált semmit. Bement az egykori gyerekszobába, de már a bútorai sem voltak ott, nem látott sehol egyetlen törekeny emléket sem.

Ekkor jutott eszébe a járda.

A düh lendülete sodorta ki a házból, és elindult a hátsó ajtó felé. A kalapácsot csak húzta maga után, a súlyos vas vékony csíkot vont a járdára, amit az eső szinte azonnal eltüntetett. De ahogy ő is egyre vizesebb lett, mintha múlni kezdett volna benne a méreg. „Nem a mosószer tisztít, ha-

nem a víz”, jutott eszébe Irma szavajárása, ami minden nagymosáskor elhangzott. Négykézlábra ereszkedett, ott térdelt az esőben a járda mellett, az apró, lábacska alakú parányi tó fölött, keze még görcsösen markolta a nagykalapács nyelét, és végre, annyi hosszú-hosszú év után, a szemében megjelent két könnycsepp. Tétován megálltak egy pillanatra, maguk is rácsodálkozva a szokatlan helyzetre, majd versenyt futva az orr két oldalán, elindultak lefelé, hogy aztán elválva az arctól, néhány tized másodperc eltéréssel gyűrűket vessenek a kis tavacska felszínén.

Modell (1924; grafit, papír; 360×260 mm; jelzés nélkül; leltári szám: 2014.436.1.)

Kispecások kézikönyve

Sügér

Matyi, Jázmin,
Feca, Terka,
köszönt titeket a Perca.
Perca, bizony, nem viccelek:
Ameiurus nebulosus
meg Abramis brama –
ezek, úgymond, latin nevek.
Mit is mondjak?
Hát, ja.

Na, de hagyjuk mostan ezt,
elvégre
megint elkövetkezett
a hétvége.
Hol a peca? Itt a peca!
Kint vagy a vízparton.
Elszántságod, pecavágyad
tiszteletben tartom.

De még inkább tisztellem a
gyorsaságot, az erőt:
őseim is rablóhalak
módján éltek azelőtt.

Én is az efféle ősi
ösztönökre hallgatok,
sávozásos, érdes testű
ragadozóhal vagyok.

Akinek a szája nagy.
Étvágya nem kevésbé.

Hátam tüskés, úszóm piros:
nem dicsérhetsz eléggé!

Jöhet csontkukac, halszelet
és gilisztafüzér.

Perca néven búcsúzik most
tőletek a sügér.

Küsz

Hivatalos nevem küsz,
valamiért mégis
snecinek fogsz nevezni.
Kicsi vagyok én is.

A partszél a játszóterem,
a nyílt víz a nagyoké.

Ragadozóeledelnek
lenni nagyon nem oké.

Süllő

Márpedig a fő kajám a sneci,
ha felém tart, odacsapok neki.

Bokrok alján lesben állok,
helyesebben lebegek,
a mély vizű fedezékből
vadászom a keszeget.
(Vagy ha vannak: sneciket.)

Sötét a mély, közel s távol:
tompá színek, félhomály,
félelemtől reszket minden
kishal, hogyha erre jár.

A tüskéim meredeznek,
fehér szemem villog,
a csukával ellentétben
rajtam még sincs billog.

Alig szálkás
húsom finom,
jó a süllős
eszem-iszom.

Büszkeségem marha nagy:
fenségesnek tartanak.

Naphal

Hiába a szépséges név,
hiába a pompa,
ha a naphal
(ez volnék én)
természete ronda.

Hiába az aransárga
színeket felvonultató
habitus,
hogyha a viselkedésem
egyenesen vérlázító,
tragikus.

Elpusztítok csomó mindent,
hely sincs, hogy soroljam mindet,
ikrák, egyéb apró dolgok,
egyben benyelem a horgod.
Akkor aztán nézhetsz!

Nézek én is:
szép hecc...

Jobb nekem a vízben lennem!

Kössünk alkut: hagyjál békén,
és csak gyönyörködjél bennem.

▶ SIMON RÉKA ZSUZSANNA

Szalagos menyét pácban

Langyos, kissé felhős nyári reggel volt. Nyúl vidáman vette nyakába a vidéket. Fehér akácsemetére fáj a foga, de kénytelen volt beérni némi lóherével. Evés közben mindig az élet fontos kérdéseiről gondolkodott, most sem volt ez másképp. Ilyenkor annyira belemerült az elmélkedésbe, hogy teljesen megfeledkezett arról, mindig résen kell lennie.

- De rég láttalak, kedvesem! – ugrott elé Menyét egy jó megtermett bokor mögül.

- Nagyon hiányoztam? – kérdezett vissza izgatottságát színelve Nyúl.

- Kimondhatatlanul – vigyorgott Menyét. – Hogy s mint?

- Épp rád gondoltam – bólogatott Nyúl.

- Tényleg? – virágozott ki Menyét.

- Tényleg. Ezen a vidéken köztudott, hogy mekkora nagy gondolkodó vagy, és mennyire sokatmondó a véleményed.

- Folytasd csak, folytasd! – kerekedett ki Menyét szeme.

- Bennem meg annyi furcsa kérdés kavargó, és sehogy sem tudok dűlőre jutni felettük. Hiába kérdezem Baglyot vagy Sünt, nem érnek fel a te gondolkodói minőségedhez – magyarázta átszellemülten a hosszúfűlű.

- Igazán megtisztelsz, kedves Nyúl, de miért nem kérdezed meg Görényt vagy Farkast, ők is majdnem olyan okosak, mint én – vágott közbe a szalagos.

- Igaz, igaz, jogos kérdés, megtehetném, de ha már az élet fontos dolgairól beszélgetünk, nem kellemesebb úgy értekezni valakivel, hogy közben a kedves természetének is örülhetünk?

- Oh, mennyire igazad van, Görényről messziről lerí a faragatlanság, Farkas sem a jó modoráról híres. Hallottad már csámcsogni? Ha együtt lakomázunk, sosem felejttem otthon a füldugóimat.

- Hogy te mennyire a sorok mögé látsz, ez is kevesek kiváltsága! – hüledezett Nyúl. – Most, hogy sikeresen megtárgyaltuk, csak veled tudok minőségi társalgást folytatni...

- Esőt mondanak délre, gyere, meghívlak ebédre. Itt az üregem nem messze, beszélgessük magunkat degeszre. Figyelted, ez rímelt! – hetvenkedett a szalagos.

- Nem vitás, még a versfaragás is a kisujjadban van! Mi lesz az ebéd?

- Valami új recepten töröm a fejem. Sok friss zöldség, természetesen.

- Oh, akkor semmiképp nem állok ellent.

A menyét ürege tágas volt, jól elfértek odabent. Nyúl törte meg a csendet.

- Szóval ott tartottunk, hogy az élet nagy kérdéseiről elmélkedtem, és nem tudok dűlőre jutni, segítenél?

- Máris, azonnal, csak előkészítem az ebédhez a hozzávalókat. Egy kis bor, egy kis olaj, kakukkfű, rozsmaring, só és bors, már itt is vagyok.

- Menyét, szerinted helyes néha hazudni?

- Hát, mmm, hát, mmm – motyogta Menyét, és egy nagy tálban keverni kezdte az ebédhez kipakolt hozzávalókat.

- Kifejtenéd kicsit bővebben, kérlek, mert én teljesen belegabalyodtam ebbe a kérdésbe.

- Hát, én bevallom őszintén, sosem szoktam. Miért is tenném? Menyétbecsület is van ezen a világon! Talán nem ezt tartják rólam egyesek, de ugye azok nyilvánvalóan hazudnak – válaszolta egyszerűen Menyét.

- Értem, nagyon is értem. Kicsit előbbre jutottam ebben a kérdésben, igazán hálás vagyok, köszönöm! – veregette meg a szalagos hátát a hosszúfűlű.

- Kész a pác az ebédhez, meg lehet kóstolni – nyújtott át egy teli kanalat vendégének a szalagos.

- Még mielőtt elmerülnénk az ízek világában, hadd kérdezzek még valami nagyon fontosat – tolta el maga elől a kanalat Nyúl. – Kedves Menyétem, szerinted mi a boldogság receptje?

- A boldogság receptje egy ízletes, finom ebéd – nyalta meg a száját Menyét.

- Hm, erre nem is gondoltam – csodálkozott Nyúl.

- Itt a pác, tessék, kóstold már meg! Korog a gyomrom, hozzá kell fognom azonnal az ebéd megfőzéséhez – nyújtotta meghívottja felé újra a kanalat a házigazda.

- Mit fogsz vele bepácolni? – nézett Menyét szemébe Nyúl.

- Ha bejössz a kamrámba, mutatom is – húzódott közelebb a hosszúfűlűhöz az üreglakó.

- Az a baj, hogy míg nem kapok választ a kérdéseimre, felemészt a kíváncsiság, szóval folytassuk, aztán ígérem, amint kifejtöd bölcs válaszodat, pácolhatunk.

Menyét nem válaszolt, zavarában csak vigyorogva bólogatott.

- Mondd csak, mi a semmi, Menyét?

Menyét úgy érezte, lassan forogni kezd vele az üreg, annyira csikarta az éhség a gyomrát.

- A semmi, a semmi, az az, amikor nincs a van – hadarta morajló gyomorral a vendéglátó.

- Hogy te mekkora elme vagy! – csapta össze a mancsát Nyúl.

Menyét mondani akart valamit, de a nagyfűlű közbevágott.

- Mi a szeretet?

- A szeretet – kezdte Menyét, de olyat korgott a hasa, hogy megszédült. Ösztönösen az asztalhoz kapott, de a páccal teli tálát kapta el. A tál pördülve leesett, Menyét pedig zuhant utána. Ott ázott pár percig a fűszeres páclében, míg az eszméletét visszanyerte. Amikor a szemét kinyitotta, Nyúl már nem volt az üregben.

Esti kérdés

*Kaisa Happonen és Anne Vasko: Mur és az esti erdő.
Esti mesék kicsiknek és nagyoknak*

Ismerős történet, gondolhatnánk, a gyerekirodalomban rengeteg medve lakik rengeteg erdőben: Micimackó, Vackor, Brumi, Dörmögőék, Burgum Bélus, Irgum-Burgum Benedek, Paddington (na jó, ő egy városi dzsungelben) – a teljesség igénye nélkül. Micimackó afféle ősmédve, meg a Százholdas Pagony is mint erdő: ahol lehet barangolni, elveszni a fák között, mindenfélék eshetnek meg ott a medvével, és ott vannak a többiek is, persze, társak a kalandokban, támogató barátként a bajban, lehet velük ünnepelni, örülni és gondolkodni is. Bár Micimackó a maga együgyű módján nem igazán érti, hogyan mennek a dolgok, a „lássuk csak, mit (t)ehetünk ma” derűje működő és érvényes életfilozófia, megélni/leírni mindent úgy, ahogyan számunkra adva vannak, ezzel lehet boldogulni a nagy nyüzsgésben, jövés-menésben. Írhatnám: boldogulni ezzel lehet.

Mur erdeje ugyanez az erdő, tele rejtkehelyekkel, hatalmas és kisebb fákkal, tisztásokkal és mindenféle állatokkal. És Mur is amolyan kedves, egyszerű kis mackó: „Miközben az erdőben barangolt, meg-megállt, ahol tetszett neki, és elcsodálkozott azon, amin éppen akart. Nagyszerű dolog így tekeregni, mert bármikor dönthet úgy, hogy célba ért. A kószálók jól tudják ezt.” Talán ezekből a kezdő mondatokból meg a könyv címéből is kiderül, miféle helyre tévedtünk: ez az esti erdő nyugodt, csendes világa, nem a jövés-menéstől, hanem a kérdésektől hangos. Ha egyáltalán.

Mur kezdő- és zárómeséje a nappal-éjszaka, világos-sötét alapkérdését ismétli, s a kísérőként (lehet-e szellemi vezetője egy bocsnak?) szegődött Aranyos Tűzlepke meg a Holdfoltos Pohók meg is tanítja Murnak mindazt, amit erről tudnunk lehet: „az erdő maga mondja el, mikor érkezett el az ő estéje”. A kötet többi története is mind efféle tanítómese, úgy, ahogyan egy állatmesének illik: a Jávorszarvas fél átmenni a tisztás túloldalára, mert megláthatják; a Sarki Róka pánikszerrűen hagyja ott az otthonát a Vörös Róka érkezésekor; a Baglyok ellepnek egy fenyőfát a csúcson tanyázó Fülesbaglyot hallgatva; a Farkas nem tud aludni; a Pézsmapocokhoz órát lehet igazítani; a Két Veréb csak vár az üres etetőn; a Mókus lezuhan a fáról; a Vércse nem akar többé repülni. Állatokról beszélnek tehát, és közben rólunk szólnak a mesék: átkelni, tulajdonképpen egyszerű, „Teszél egy lépést. Aztán rögtön még egyet. Egymás után kell rakosgatnod a lábaidat”, aztán már táncolni jársz ki a tisztásra, hogy mindenki lásson; az előítéletek akár jó dolgoktól is megfoszthatnak; a nagy hangzavarban nem vesszük észre, hogy eszement eszméket, ügyeket követünk; egy halk hang is elég, hogy rádöbbenjünk saját önpusztító megrögzöttségeinkre; csak a pillanatunk az, ami megmarad utánunk, ha már nem vagyunk; valami elképzelt magasztos jónál többet ér a jelen öröme; kicsi és nagy dolgok egyformán lehetnek jók; nagyszerűre mondunk nemet, ha megrettenünk a saját erőnktől.

Azt gondolnánk, banális mindez, emlékkönyvbe, instára posztolható bölcselkedés, rosszabb esetben önsegítő könyvek témája. Ám itt mégiscsak állatmesékről van szó, a „fabula docet” magyarázatok formailag ugyan elmaradtak a meséink végeiről, de attól még nagyon is jelen vannak. És hogy mit kezdünk így az interpretációs gazdagsággal? Itt most ne kezdjünk vele semmit. Mert-

hogy Mur világa éppen attól izgalmas, hogy mer rámutatni dolgokra, megnevezni, kimondani úgy, ahogyan vannak. Berendezni a világot. Az értelmezés szabadsága az, hogy banálisnak vagy éppen megrendítőnek tartjuk ezt a fajta egyszerűséget. Az egyszerű formák gondolatokat strukturálnak, a világról való ismereteinket örökítik át – a gyermekese-forma mint hordozó ok és okozat is lehet. Az esti erdő végül is, lenyűgöző önreflexióval erről az egyszerűségről beszél: lassulás kell, kószálás, hogy ideje és tere legyen a kérdéseknek, gondolatoknak. Összecseng, hogyne, az *Egyszerűbb gyermekkor* (Kim John Payne) pedagógiájával/filozófiájával. Amit Mur mackó amúgy könyvtárgyként is fel tud mutatni nekünk: a horror vacui egyetlen mozdulattal lesöpörtetik – nagy terek, színes foltok, oldalanként néhány sornyi szöveg csak, vagy annyi sem, végre! üres oldalak, ahol semmi nem történik, vagyis a halál történik éppen vagy a csend, mint egy zen-kert, olyan az egész könyv. A képi világ egyszerű formái, néhol darabos ecsetkezelése, visszafogott színvilága tökéletes.

Ne ijedjünk meg, szó sincs azért semmiféle komorságról, magasztosságról meg főleg nem: Mur derűje, az okos kis beszélő, töprengései, az önreflexióból adódó önirónia, saját botorságaink felismerése, a meghökkentően banális megoldások/létképletek felismeréséből adódó felszabadult nevetés végigkíséri a meséket.

És még az is lehet, hogyha csak figyelünk, észrevesszük, hogy az éjszaka mindvégig ott lapult a fülünk mellett, s hogy súgjon, talán egy lepke is. Szellemei vezetőnek egy mackó – jobbat a gyerekeinknek és magunknak sem kívánhatnánk.

Luther Kiadó, Budapest, 2023

Kaisa Happonen és Anne Vasko: *Mur és az esti erdő. Esti mesék kicsiknek és nagyoknak*, finn nyelvből fordította Patat Bence.

Élet és mű

Gondolatok Ottlik olvasása közben

„Az emberi történések legsajátabb lényege csak sokára bontakozik ki, s inkább az emlékezés csöndes befolyására, mintsem a jelennek tolakodó benyomásaira.” (Novalis)

Walter Benjamin tudósít minket Marcel Proust alkotói viszonyairól a következőképpen: „Proust végül nappalait éjszakává változtatta, hogy az elsötétített szobában mesterséges fénynél minden óráját zavartalanul szentelje a műnek”. (Benjamin, 2001, 127) Múlt ősszel hasonló körülményeket teremtve kerestem a *szöveg örömét* magam is Ottliknál. Olvasói attitűdöm megváltozásához az *Iskola a határon* újraolvasása vezetett el, ami körülbelül húsz év elteltével teljesen új műként állította elém a regényt. Ottlik magával ragadott és mohóvá tett: rávettem magam az életműre. De hogy az új tapasztalatok ne tornyosuljanak fölém, a prousti megoldást választottam – ha nem is írtam regényt, de egy szerény hajónaplót vezettem irodalmi utazásomról, miként tette azt Kirketerp ellentengernagy, a *Hajónapló* című kisregény egyik hőse.

Egy szöveg értelmezése során választhatunk *intern* vagy *extern* stratégiát. Az előbbi szerint a művet a műből igyekszünk megérteni, míg az utóbbi tágabb, az adott művön túlmutató összefüggéseket is bevon az interpretáció folyamatába. Én elsődlegesen a művekre koncentráltam, azonban Ottlik élete és életműve olyan szorosan összefonódik, hogy ezt a körülményt egyszerűen nem hagyhatjuk figyelmen kívül írásai tárgyalásakor. Hajónaplóm tehát két részre oszlik: az elsőben minden az írásokhoz képest külsődleges vonatkozástól eltekintettem, míg a

második az életmű és Ottlik élete közötti nagy átfedésből von le néhány következtetést.

Három főbb motívumra bukkantam, mely foglalkoztatta Ottlikot végig az alkotói pályáján: a kanti értelemben vett autonómia és heteronómia viszonya; a művészetek, az irodalom és a nyelv kifejezőereje, és annak elégtelensége; végül, de talán mindenekelőtt, a múlt dolgainak elrendezése, feldolgozása, vagyis a velünk élő emlékezet egzisztenciális súlyossága. Ezekre a hangsúlyokra mutatnék rá az egyes művekben, bár az elsőként tárgyalt *Hajnali háztető*kben ezek még nem jelentkeznek olyan erővel, kivéve talán a művészet szerepét, hiszen Halász Péter és Both Benedek is mint festők játszanak főszerepet a történetben. Míg azonban Bébét elkötelezett művészként látjuk a maga vívódásaival, küzdelmeivel, hiszen a megalkuvást nehezen viselő igazi művész gyakran kerül összeütközésbe az egyéb irányú elköteleződéseket, melyek nem a fennálló berendezkedésnek rendelik alá magukat, nehezen toleráló rendszerrel, addig Halász Péternek ilyen gondjai nincsenek a diktatúra talán nem lelkes, de megbízható kiszolgálójaként. A két művész-karakter különbsége élesen kirajzolódik abban a jelenetben, amikor Péter elmeséli Bébének, hogy milyennek látta a várost a ház párkányáról azon az ominózus éjszakán, mire Bébé azt tanácsolja, hogy fesse meg azt, amit látott, de Péter értetlenül fogadja a javaslatot. Egy igazi festőnek természetes, hogy festményben adjon számot élményeiről, de Halász Péter csak kedvtelésből lett festő, esetleg opportunistusból, hiszen az új rendszerben kellett valamit kezdenie magával: volt, amikor kutyákat

idomított, volt, amikor festett, hiszen az apja ekkor már nem élt valószínűleg, és az éjszakai mulatót is bezáratták. Halász Péter az impulzív ember archetípusa: tetteit az aktuális hangulata irányítja, nem mérlegel, sok helyzetben szinte ösztönösen cselekszik. Azt hiszem, ez a lelkiállapot már akkor megmutatkozott, amikor a katonaiskolában az első találkozáskor egyszerűen átnézett gyerekkori legjobb barátján, nem volt emögött semmi olyasféle számítás, hogy az alsóbb évesekkel, pláne az újoncokkal, nem szokás barátokozni, bizalmaskodni, ösztönösen így viselkedett a katonaiskolában uralkodó viszonyokhoz tökéletesen alkalmazkodva, azokat elfogadva egyszerűen természetesnek vette, és természetesen fakadt a jelleméből, hogy zárójelbe tegye a múltja egy darabját, a közös barátságot. A kisregény filmes adaptációja Dömölky János rendezésében 1986-ban került bemutatásra azonos címen. A film nagy érzékenységgel mutatja be azokat a jeleneteket, melyekben a hősök a korszak abszurditásával szembesülnek, ugyanakkor, paradox módon, próbálják valahogy komolyan venni ezeket a helyzeteket, elvégre mégiscsak az életükről volt szó.

A *Drugeth-legendában* már hangsúlyos lesz az autonómia és heteronómia kérdése egy másik motívum mellett: ez pedig a számvetés. Drugeth Balázs katonaként éli le az életét, örökös függelmi viszonyban áll feletteseivel és alárendeltjeivel szemben, számára ez az élethelyzet természetes és elfogadott. Jól mutatja ezt, hogy a zsellérek szabad, de nincstelen életét negatív példaként állítja tanítványai elé, míg a jobbágy függő, de biztos megélhetést nyújtó helyzetét többre értékeli, hiszen ő is ilyen helyzetben tengeti mindennapjait, míg nem élete alkonyán váratlan helyzetben találja magát: szeretne egy autonóm döntést hozni az életével kapcsolatban, nevezetesen, hogy meg-nőszül. Ám szinte elháríthatatlan akadályokkal szembesül, és azzal is, hogy katonaként úgy élte le az életét, hogy alapvetően meg volt fosztva döntési szabadságától, cserébe anyagi értelemben vett létbiztonságot és kiszámíthatóságot biztosított neki a katonai pálya – jobbágyként élt tehát. Élete alkonyán szembesült a helyze-

tével és kiszolgáltatottságával, és ezt nem bírta már feldolgozni, bár a lány megszökött tőle, és minden visszaállhatott volna a régi kerékvágásba – Drugeth Balázs meghasonlott a helyzettel és addigi életével, amit már nem tudott volna ugyanúgy folytatni. A történet Ervint is számvetésre készíti, bár ő még nem idős ember, élete már nem kecsegtet semmilyen nagy fordulattal. Bizonyos értelemben ő is függelmi viszonyban él – a jólét, a kényelem, a nagyvilági élet a markában tartja, de ő, ellentétben Drugeth Balázssal, nem lesz képes evvel leszámolni, és ezt maga is érzi. Ez készíti a novella végi keserű kifakadásra: a lázadása tulajdonképpen abban áll, hogy elmesélte a Drugeth-legendát, kicsit átélte a főhős életét, és a lelke mélyén irigyelte a „humánus tevékenységért”-ért, amelyet élete végén tanúsított (Ottlik, 1991, 21).

Drugeth Balázséhoz hasonló szituációban találja magát bizonyos értelemben Öttövényi is az *Iskola a határon* című regényben: autonóm módon próbál egy helyzetben viselkedni, amikor sérelem éri, egy váratlan helyzet kizökkenti őt a megszokott függelmi viszonyok uralta élethelyzetéből, majd szembesülnie kell avval, hogy ezek a viszonyok nem teszik lehetővé egy katona számára az ilyen jellegű kihágást. A felismerés, ahogy Drugeth számára sem, neki se tette lehetővé a visszazökkenést, a közeg kivetette őket, és távozniuk kellett, Drugethnek az élők sorából, Öttövényinek az iskolából.

A civil élet és a függelmi viszonyok mentén berendezett katonaelet közötti különbség, konfliktus és választás a regény egyik alapmotívuma. A katonaiskola a katonaeletbe való átmenet intézményeként az autonómia fokozatos elvesztésének a helyszíne – az ott zajló élet minden mozzanata ennek a célnak van alárendelve, hiszen ezen múlik a hadsereg működésének hatékonysága. Engedelmség minden körülmények között – ezt kell a növendékekbe belenevelni, aki ennek nem veti alá magát, azt kicsapják az iskolából, a harctéren pedig lelövik. A függőségi helyzet olyan mélyen beleivódhat a katonába, hogy egyfajta Stockholm-szindróma is kialakulhat, ekkor teljesen megszűnik az autonómia és az iránta való vágy is: „ettől fogva

minden összezavarodott; s napokba, hetekbe telt, amíg annyira tájékozódni tudtam, hogy megtaláljam a saját orromat. De már nem az én orrom volt. Én sem voltam már önmagam. Nem álltam egyébből, mint szakadatlan szűkölsből és görcsös figyelemből, hogy megértem, mivé kell válnom, mit kívánnak tőlem. Mert sokáig ezt sem értettük meg; Medve értette meg a leglassabban és a legnehezebben.” (Ottlik, 1959, 62) Medve tehát sokáig ellenáll, de amikor szökésre adja a fejét, már késő, a kötelékek megerősödtek, és csak egy darabig engedik szökni – magától visszatér, és amikor az édesanya haza akarja vinni, már maradni akar. Ez a belső, megváltozott állapot a kívülállókhöz való viszonyon is változtat, és a regény egyik legdrámaibb pillanata, amikor az édesanya érzékeli ezt látogatásakor – már nem értik, nem úgy értik egymást, mint korábban.

Egyébként a Stockholm-szindrómából meg lehet gyógyulni, de nyomot hagy rajtunk, örök-ké velünk marad a tudat, hogy valamikor, valamennyi időre elveszítettük emberi létezésünk egyik fundamentumát, a döntési szabadságunkat és szabad akaratomat. Bébé egyszer, jóval később, azt álmodja, hogy újra bevonul a főreálba: „Mindenkori örült. Én a régi egyenruhámnak nagyon ... nagy megkönnyebbülés volt, hogy rajtam volt, hogy rajtam van ... A sapkám, az arany (vagyis negyedéves) rajsípszínórom, a viseléstől a vállamhoz idomult kék házizubbonyom kényelmes és ősz-egyszerű volt, mint a saját bőröm.” (Ottlik, 1993, 82) Halász Péter, alkataból kifolyólag, gond nélkül alkalmazkodik ehhez a helyzethez, és nézi levegőnek legjobb barátját, aki szinte azért vonult be, hogy újra együtt lehessenek, mint ahogy később, egy jóval nagyobb szintéren, szintén gond nélkül fogadja el az új viszonyokat, melyek újfent az autonómia bizonyos fokú feladását követelik meg, kihasználja az adódó lehetőségeket, és az új rendszer ünnepeit festőjévé válik. Medve viszont ezen a nagyobb szintéren is ellenáll majd, és ebben elmegy a végletekig 56-ban. A civil élettől való végérvényes elszakadásukat talán legérzékletesebben a következő idézet mutatja: „A szabadság nem nagy kezdőbetűvel írott fennkölt

eszme volt nekünk, hanem a szó valódi értelme, a választási lehetőségek nagy bősége s a rabság, tilalmak, kényszerek nagymérvű ritkulása. De hát, ha hittünk is benne, mint a lélekvandorlás híve a nirvanában, a tenger mérhetetlenségében bizony elenyésztek ezek a fényecskék, és tudtuk, hogy földi vándorlásunk végéig bizony a mi életünk a valóság. Bajos lett volna komolyan venni a civilek életét.” (Ottlik, 1959, 251) Az autonómia megszűnését a *Hajónapló* szereplői is átélik mind kicsiben – „Mint újoncok, kifogták a Schundtvig nevű kiképzőtisztet, az Iskolahajó legfélelmetesebb vadállatát. Schundtvig fedélzetmester összetört bennük minden önértetet, szétaposta emberi méltóságuknak még a nyomait is” – mind nagyban mint a maori elnyomás áldozatai. (Ottlik, 1989, 12)

Egy következő, az egész életművön végigvonuló meghatározó motívum azt hiszem, nemcsak Ottlik írói, de emberi alkataból is fakad. Hadd illusztráljam ezt egy ellenpéldával Philip Roth *Engedd el* című regényéből: „Jönnek-mennek a dolgok ... Mi akarsz lenni, élménykonzervgyáros? Be akarod dugaszolni az életed két végét? Hadd jöjjön, hadd menjen ... Én nem konzerválok élményt. Engem a hömpölygés érdekel.” (Roth, 2021, 134-35) Ottlik éppen az élménykonzervgyáros írók közé tartozik, mint ahogy ide tartozik Proust, Nádas Péter vagy Esterházy Péter is. Én magam pedig ilyen habitusú olvasó vagyok, ezért különös figyelemmel és megértéssel olvastam újra az *Iskola a határon*t, és olvastam a *Budát*.

Számtalan helyen és formában jelenik meg ez a motívum, e két műben elsősorban, de másutt is – hiszen a hajónapló, melyet a tengerési szolgálat befejezése után is tovább vezet az ellentengernagy, mi más, ha nem a megtörtént dolgok rendszerezésének, rendezésének, rögzítésének meghatározó kifejeződése, és egyben talán a szolgálatban eltöltött életszakasz soha nem múló nyoma rajtunk, mely „kényelmes és ősz-egyszerű, mint a saját bőröm.” Ennek a lelkialkatnak szép kifejeződését olvashatjuk a *Hajónapló*ban: „tűnődni, elmélkedni, szemlélni, meggondolni a világot, visszaidézni, újra átgondolni elmélyülten. – És passzívan, mint

Néző.” (Ottlik, 1989, 40) Ez az attitűd minden mű tulajdonképpen szervezőelve, mindegyik mélyáramában ez érezhető, ha éppen nem is nyer megfogalmazást aktuálisan.

Megfogalmazódik viszont katartikus erővel a *Minden megvan* című novellában, mely az utolsó művek egyike, így a számvetés motívuma itt újra felbukkan, és ez a dolgok meggondolásának, elrendezésének igényét is módosítja valamelyest: „Flóra volt a neve. Vagy Fanny? Dóra? Bianca? Nem, mégiscsak Flórának hívták. Tizenöt éves volt, ő húsz. Vagy mind a ketten tízévesek? ... Mindegy, gondolta.” (Ottlik, 1991, 275) Medve, Bébé vagy Kirketerp emlékezés közben soha nem jutott volna arra a következtetésre, hogy „mindegy”. A végső összegzéskor azonban, úgy tűnik, már más szempontok érvényesülnek, más lesz fontos: benyomások a múltból, érzések, hangulatok, egy kő erezete a kapualjban, nem pedig a kapualj rendezett összképe – „Le kellene kuporodni a szőnyegre, megnézni közléről a mintáit” (Ottlik, 1991, 293), gondolja Jacobi, miközben vendégségben van régi, nagy nehezen megtalált barátjánál, Grynaeus Ottónál. A novella olvasása közben végig a *Berlin felett az ég* című film képsorai perregtek előttem, a két mű hangulatát szinte azonosnak éreztem. Ahogy Jacobi kóborolt a városban, sóvárogva a régi benyomásokat, az óhatatlanul felidézte bennem a közöttünk bolyongó, életünket, titkainkat irigykedve figyelő angyalokat a filmből. A vak zongorista tarkójának finom, megkapó vonalától pedig nem tudott szabadulni Jacobi, ahogy Cseh Tamást is az egyik dalában a rendőr finom vonalú bajusza ragadta magával „igazoltság során.” Úgy tűnik, hogy valóban járnak közöttünk időnként angyalok, akik a titkainkat, rejtett szépségeinket, a kövek erezetét vagy a szőnyegek mintázatát kifürkészik, nevezhetjük őket akár művészeknek is, mint amilyen Cseh Tamás, Jacobi Péter vagy Ottlik Géza volt.

Viszont itt a művész már zenész, míg korábban festőkkel és írókkal, esetleg amatőr fotósokkal volt dolgunk. Úgy tűnik, ennek a létállapotnak a megragadására már csak a zene képes: „A zene merőben elkülönülve áll mind

a többtől. Nem ismerjük fel benne a világbeli lényeg semmiféle ideájának képmását, ismétlődését: ennek ellenére ... oly roppant hatást tesz az ember legbensőjére, ott az ember oly egészen mélyen meg is érti, mint valamely egészen általános nyelvet, melynek világossága még a legszemléletesebb világét is felülmúlja” (Schopenhauer, 2002, 315).

A nyelvvel mint kifejezőeszközzel egyébként is sok baja volt Ottliknak. A nyelv problematikussága szintén az életmű mélyrétegeiben él, és időnként artikulálódik, mint például a *Hajónapló* disztópikus világában, ahol az általuk használt (dán) nyelvnél sokkal alkalmasabb kommunikációs eszköznek tűnik a maorik ősi nyelve, amely „rejtélyes sűrűségű szavak”-ból áll (Ottlik, 1989, 14). Maga a hajónapló vezetése is azért volt Kirketerp számára fáradtságos feladat, mert nehezen találta meg a szavakat ahhoz, amit ki akart fejezni: „leírta magának előbb egy cédulára mind a szavakat, amiket talált, és rá-rápróbálgatott az aznap uralkodó helyzetére.” (Ottlik, 1989, 19) A nyelv alkalmatlansága olykor még az állam működését is gátolja: „A mi becsületes dán bíróságunk nevetségessé teszi magát, amikor a tanúvallomásokból a teljes igazságot követeli. Ez anyanyelvünkön fizikai képtelenség. A bíróságainknak talán át kellene térniük az egyik maori nyelvjárásra.” (Ottlik, 1989, 22) Az élmények gazdagságát képtelen a nyelv kifejezni, sugallja Ottlik, és az ősi maori nyelvjárás jelentéssűrítő kifejezéseivel sem segíthet ezen, hiszen helyét átvette már a dánhoz hasonlóan sekélyes újmaori nyelv. Ezért foglalkoztatja Ottlikot más művészeti ágak expresszivitása, legyen szó akár festészetről vagy fotózásról, mert ugyan például *Medve nagyításban* kapunk egy szavakból formált nagyítást, mert „Nagyításban kell nézni a dolgokat, úgy látszik” (Ottlik, 1997, 75), de hol van ez egy kinagyított fotóhoz képest: „ahogy megnéztem tisztességesen, most még azt is közli, szinte éles tisztasággal, amit akkor ott éreztem ... Mert verjenek agyon, ha el tudom mondani, és verjenek agyon, ha ma, ötvenhat év múlva, nem ugyanazt érzem a képről.” (Ottlik, 1997, 75) A nyelv és az emberi kommunikáció viszonya is

érdekes kérdés Ottliknál, hiszen az élmények, a közösen megélt múlt nyomán a közös történet szereplőinek a nyelvre csak korlátozottan van szükségük egymás megértéséhez, sokszor még fél szavak sem kellenek, elég egy-egy gesztus vagy tekintet.

Mivel a nyelv hagyományos alkalmazása a közlésre megkérdőjeleződik, Ottlik a nyelv felhasználásának új módjait keresi. Szokás posztmodern íróként aposztrofálni őt. Az *Iskola a határon*ban a több síkon futó narráció tekinthető intertextualitásnak, az idősíkok, korszakok és helyszínek váltakozása pedig pastiche-nak, de én inkább azt emelném ki, amit Umberto Eco szuggesztív funkciójú állításnak nevez (Eco, 2006, 118). Ekkor nem pusztán denotálni akarunk egy jelöltet, mondja Eco, hanem konnotálni is egy feltételezett emlékuniverzumot, mely más és más lehet az egyes olvasó estében, tehát konnotációs szóródás fog előállni. Jól illusztrálja ezt Bébé leírása a sapkájáról: „ismerős volt a kis kék katonasapkám. Nem tévesztettem volna össze senkiével, bármilyen egyformának látszottak is. Nemcsak a varrását, belését, az apróbb féslek helyeit ismertem, hanem a sapka egész, megfoghatatlan egyéniségét; a jellemét, formáját, azt a – talán zenére fordítható – titkos lényegét, amit kifejezett, s ami megkülönböztette a világ összes sapkájától.” (Ottlik, 1959, 219) Ebből a leírásból konkrétan annyit tudunk meg, hogy a sapka kék volt, és kopottas, ám felidéződhet bennünk sok minden más a saját élményuniverzumunkból, asszociációs láncolatok indulhatnak el – ezek már az olvasó aktív közreműködését igénylik. Mert hát, vonja le a tanulságot Bébé, lehet, hogy a sapka lényegét csak a zene tudná igazán visszaadni.

Felmerülhet a kérdés, hogy Ottlik olvasása közben „névértéken” vegyük-e az ott leírtakat, vagy azok estleg túlmutatnak önmagukon. Ezzel kapcsolatban megjegyzendő Schelling tétele, mely szerint „az abszolútum ábrázolása a különösen ... csak szimbolikusan lehetséges.” (Schelling, 1991, 111) A szimbolikus ábrázolás itt a sematikus és az allegorikus indifferenciájából áll össze. Tehát Schelling szerint a művészet szimbolikus. Kingsley B. Price megkülönböztet

asszertív és nem asszertív szimbólumokat, értve az előbbi alatt azt, hogy a szimbólum nem csupán utal valamire, hanem arról állít is valamit. (Price, 1968, 55) Hegel szerint a szép az eszme érzéki látszása, míg a művészeti szépben az eszmény jelenik meg: „az eszmény éppen azáltal igazán szép, mivel a szép mint totális, de szubjektív egység létezik, amiért azután az eszmény szubjektumának is köznapien megszokott individualitások, céljaik és törekvéseik szétforgácsolódásából kell önmagában magasabbrendű totalitássá és önállósággá összpontosulnia, s ily módon megjelennie.” (Hegel, 1979, 59) Nicolai Hartmann az esztétikai tárgy struktúráját elemezve azt írja: „kétféle szemlélet kapcsolódik egymás fölé, az észlelés és a nem észlelhető magasabb fokú szemlélete, miközben maga az előbbi az utóbbi felé törekszik; az észlelhető reálisan jelen van, a magasabb fokú szemlélet számára adott tárgy viszont nem reális ... belelátjuk az észlelhetőbe.” (Hartmann, 1977, 126) Hartmann ugyanakkor a hegeli formula kiigazítását tartja szükségesnek: „Az idealisták »eszmeje« nem volt egészen légből kapott: vannak eszmék, melyek a művészetben nagy szerepet játszanak. A legismertebb ilyen jellegű példát a vallásos eszmék jelentik ... hasonló érvényes sok erkölcsi eszmé ... De távolról sem egyedül ez képezi a műalkotás megjelenő tartalmát. Ehhez még sok egyéb tartozik, mégpedig olyasmis is, ami egyáltalán nem eszmejellegű, ami individuális, egyszeri, de a tipikus is ... ide tartozik a költői alakok jelleme, amely végül is nem érzékileg adott, hanem csak érzékileg közvetített ... végül az ábrázolt jelentek, a konfliktusok, sorsok, tettek, szenvedélyek elsősorban egyes személyek konfliktusaiként stb. jelennek meg, s így is fogjuk fel őket.” (Hartmann, 1977, 130)

Tehát ha azt a következtetést vontuk le, hogy például az *Iskola a határon* névértéken vett olvasata mögött valami általánosabb mondanivaló húzódik meg, akkor bizonyára nem tévedtünk, és akár arra a következtetésre is juthatunk, hogy itt tulajdonképpen egy nagyívű példázattal van dolgunk, melyben a diktatúrák által megnyomorított huszadik századi magyar társadalom képe jelenik meg. De azt gondolom,

hogy az egyéb olvasatok sem kevésbé legitimek. Ha barátságról, árulásról, hűségről, kiszolgáltatottságról, reménytelenségről, rezignáltságról, megtöretésről, gyermekkori és felnőtt kori gondtalanságról és gondterhességről, egy katonaiskola rideg mindennapjairól szeretnénk többet megtudni a bemutatott sorsokon keresztül, akkor ugyanúgy bizalommal fordulhatunk ehhez a regényhez.

Még egy felvetéssel kell, hogy éljek, mely elsőre kissé képtelennek tűnhet, de talán az esszé műfaja módot ad néhány merészebb következtetésre is. Ottlik életművében a különböző szereplők műveken átívelően jelennek meg, egyfajta állandóságot, időtlenséget sugallva. Schelling a következőket írja *A művészet filozófiájában*: „Egyetemességre ... ebben az új korban csak annak van lehetősége, aki ... képes valamiféle mitológiát, a költészet valamely zárt világát megteremteni.” (Schelling, 1991, 147) Majd: „a modern költészet alaptörvénye az eredetisége ... minden valóban alkotó individuumnak magának kell megteremtenie saját mitológiáját, ez pedig minden tetszőleges anyagból megtörténhet” (Schelling, 149), és „amíg a történelemben nem jelenik meg a mitológia, mint általános érvényű forma, addig fennmarad a szükségszerűség, hogy az individuum teremtsen magának saját költői kört; minthogy pedig a modern kor általános eleme az eredetiség, ezért továbbra is érvényes lesz a törvény, hogy minél eredetibb, annál egyetemesebb”. (Schelling, 150) Bizonyos szereplők vissza-visszatérő megjelenésén túl még egy mitologikus jegy figyelhető meg a művekben: a szinte beláthatatlan időtávok alkalmazása, ami az időtlenség és az állandóság érzetét kelti. Példák az *Iskola a határon*ból: „Jártuk ezt az utat tizenhatezer éve; úgy szerettem volna rajzolni, ahogy tizenhatezer évvel ezelőtt őseink rajzoltak a barlangjuk falára” (Ottlik, 216); „Szentiványi és Szabó Gerzson közt, ősi helyemen meneteltem” (248); „Hosszú, változatos, érdekes idő volt ez a három nap. Egész korszak szinte, tartalmas, gazdag korszak Medve életében” (243); „Rosszul mondtam el az egészet. S ráadásul ugrom egyet a végén, és három évet emlegetek, számszerű adatokkal, mintha

lemérhető, egymemű valamiről beszélnek. S mintha ez a valami események összefüggő egymásutánja lenne. A három év például nem telt el, hanem van” (120).

További példák a *Budából*: „Mindegy szerinte, hogy mikor született Lexi, mert amikor 1926 őszén először meglátta a haranglábnál, a szépségében, a tartásában, a félmosolyában azonnal egy ősi, öröktől fogva meglévő mintára ismert” (Ottlik, 1997, 38); „Az történt, hogy a négy, nem, a negyven – nem: a négyszáz év véget ért, elfogyott” (Ottlik, 7); „Nyolc évi gályarabság. Nem történik semmi. Huszonkét évi várbörtön. Évszázadok mennek, jönnek, és nem változik semmi.” (Ottlik, 35) És a *Hajónapló*ból: „És ezt kellett volna nekünk is még kétszáz, usque kétszázötven ezer évvel tovább csinálni” (Ottlik, 1989, 41); „Nohát, biztos, hogy nem ilyen csorbult Szabadságért és bágyatag Testvériségért indultunk a Bastille ellen. Jól emlékszem, hogy mind a három sértetlen meglétére gondoltunk.” (Ottlik, 31) Nem tudom, hogy Ottliknak volt-e ilyen teoretikus megalapozottságú szándéka, vagy csupán művészi ösztöne terelte ilyen irányba, de a mitologikus jegyek megléte műveiben nyilvánvaló.

Befejezésül néhány szót ejtenék arról a bevezetőben már felvetett gondolatról, amely nem teszi zárójelbe az Ottlik élete és műve közötti kapcsolatot, hiszen látjuk, hogy a kettő számos ponton érintkezik egymással, az életrajzi elemek lépten-nyomon felbukkannak az életműben. Két kérdés merül itt fel: egyrészt az életrajzi adatok felhasználásának kérdése a művek befogadásakor és értékelésekor, másrészt az a kérdés, hogy a mű és az életrajz intenzív kapcsolata folytán előáll-e itt valami sajátos minőség, valamilyen sajátos irodalmi jelleg.

Az értékelés kapcsán meg kell jegyeznünk, hogy Baumgarten (Baumgarten, 1999) és Hume (Hume, 1992) például a jó kritikusnak előírják a mesterművekben, az adott műformában való minél alaposabb elmélyedést, de ők az alkotók életével való foglalkozást nem utalják ebbe a körbe. Míg John Hospers azt mondja, hogy az alkotó személyiségének, lelkialkatának feltérképezése mindenképpen segít a mű

megértésében, mivel segít az alkotó szándékait feltárni, de ő ezt a művek alapján, a művekből leszűrve véli célravezetőnek, és nem feltétlenül az életrajz alapján. (Hospers, 1968) John Dewey felhívja a figyelmünket arra a veszélyre, hogy a mű keletkezésének életrajzi, történelmi, társadalmi körülményei, illetve ezek hangsúlyos mérlegelése a mű értékelésekor negatívan hathat, és az ízlésítéletben túlzott szerepet kaphat a mű kvalitásainak rovására. (Dewey, 2005) Míg például Allen Carlson, a kognitív esztétika képviselőjében, éppen a minél alaposabb, tudományos igényű tájékozódást javasolja, bár ő ezt az igényt inkább a környezet esztétikai értékelése kapcsán fogalmazza meg. (Carlson, 2014)

De a kérdés az alkotó oldaláról nézve még érdekesebb, hiszen lehet, hogy emögött tudatos koncepció rejlik, az élet és a művészet közelítésének koncepciója. Sokak fogalmaztak meg ilyen törekvést a művészet története során, hiszen régi közös tapasztalata az emberiségnek, hogy „az antikvitás kora, az esztétikum voltaképpen időszaka visszahozhatatlanul elmúlt”. (Fehér, 2004, 150) De ebbe nem mindenki törődött bele, például Schiller az erkölcsi megújuláshoz a művészetet hívta volna segítségül (Schiller, 2005), és a Bauhaus és Joseph Beuys is hasonló célokat tűzött a zászlajára (Ruhrberg, 2004). A populáris művészetek megjelenésével a mindennapi élet és a művészet közötti átmenet könnyebbé vált, bár ezt nem mindenki üdvözölte: „Mindazok a kísérletek, amelyek a művészet és élet, fikció és gyakorlat, látszat és valóság között ki akarják egyenlíteni az esési magasságot; amelyek meg akarják szüntetni a különbséget műtermék és használati tárgy, a termelt dolog és a készen talált dolog, alakítás és spontán mozdulat között; azok a próbálkozások, melyek mindent művészetnek és mindenkit művésznek nyilvánítanak ... ezek a ... vállalkozások nonszensz experamentumnak tekinthetők ma már.” (Habermas, 1993, 169)

Azonban Allen Carlson és Arnold Berleant úgy látják, hogy a 20. század közepétől fogva a művészet formalista és az érdeknélküliség koncepciójára alapozott megközelítése folyamatosan visszaszorulóban van, a teória oldaláról első-

sorban az expresszionista és az institucionalista nézetek okán, míg a művészet terén az élet és a mű közelítésére, a meglévő határok lebontására törekvő művészeknek köszönhetően, mely tendenciákból fakadóan egy paradigmaváltás is létrejött, melynek nyomán a befogadót a művekkel kapcsolatba kerülve érzelmi és intellektuális öntáadás jellemzi. (Carlson, Berleant, 2004, 13) Bár ezek a tendenciák a képzőművészetben jobban tetten érhetők, az irodalomban sem lehet tőlük eltekinteni, a határterület itt a fikciós és a nem fikciós művek között húzódik. Vannak műfajok, melyeket eleve erre a határterületre pozícionálhatunk: ilyen például a napló, újabban a blog, vagy a levél és az önéletrajz. Bizonyos naplókat fikcióként, másokat inkább mint kordokumentumot kezelünk, van önéletrajz és önéletrajzi regény, sőt egy Petőfiről szóló műsorban a minap a riporter megjegyezte, hogy Arany és Petőfi levelezését ma már mint szépirodalmi művet olvassuk, s a meghívott irodalomtörténész erre azt válaszolta, hogy lehet, de azért ezeket nem nyilvános közlésre szánták.

Felmerült bennem a kérdés tehát, hogy Ottliknak avval, hogy ilyen szorosra fűzte a szálakat az élete és a műve között, lehetett-e, volt-e valamilyen mögöttes szándéka, valamilyen koncepció meghúzódott-e a háttérben, vagy csak egyszerűen a művészi ösztöne vezette. Ugyanez a kérdés adódott a mitológia kapcsán is, és természetesen minden olvasó ízlése és belátása szerint válaszolhat ezekre. Számomra a fikciós és a nem fikciós művek között az a különbség, hogy a nem fikciós műveket „névértéken” veszem és olvasom, nem keresem a mögöttes eszmét, mondjuk, hartmanni értelemben, mert nem feltételezem, hogy a szerzőnek volt olyan szándéka, amely ilyen eszmékhez irányítana engem; míg fikciós művek esetén, ha elfogadjuk, hogy a művészet szimbolikus, mondjuk, schellingi értelemben, akkor a különösen keresztül az általánost is keresem, és a különöst az általánosan keresztül is mérlegelem. Ha Ottlik fel akarta volna oldani a fikciót a nem fikcióban, vagy fordítva, akkor valószínűleg bele kellett volna törődnie abba, hogy műveit „névértéken” vesszük. Szerintem az a lehetőség nem lelkesítette volna.

Felhasznált irodalom:

- Baumgarten, Alexander, *Esztétika*, Atlantisz, 1999.
- Benjamin, Walter, „*A szirének ballgatása*”, Osiris, 2001.
- Carlson, Allen, Berleant, Arnold, *Introduction: The Aesthetics of Nature*, in *The Aesthetics of Natural Environments*, eds. Allen Carlson, Arnold Berleant, Broadview Press, 2004.
- Carlson, Allen, *The Dilemma of Everyday Aesthetics*, in *Aesthetics of Everyday Life*, eds. Liu Yuedi, Curtis L. Carter, Cambridge Scholars, 2014.
- Dewey, John, *Art As Experience*, Perigee, 2005.
- Eco, Umberto, *Nyitott mű*, Európa, 2006.
- Fehér Ferenc, *Hazatérni*, Palatinus Kiadó, 2004.
- Habermas, Jürgen, *Egy befejezetlen projektum – a modern kor*, in *A posztmodern állapot* eds. Bujalos István, Hévízi Ottó, Kardos András, Századvég, 1993.
- Hartmann, Nicolai, *Esztétika*, Helikon, 1977.
- Hegel, Friedrich, *Esztétika*, Gondolat, 1979.
- Hospers, John, *Implied Truth in Literature*, in *Contemporary Studies in Aesthetics*, ed. Francis J. Coleman, McGraw Hill Book Company, 1968.
- Hume, David, *Összes esszéi I.*, Atlantisz, 1992.
- Novalis, *Heinrich von Ofterdingen*, Helikon, 1985.
- Ottlik, Géza, *Iskola a határon*, Magvető, 1959.
- Ottlik, Géza, *Hajónapló*, in *A Valencia-rejtély*, Magvető, 1989.
- Ottlik, Géza, *A Drugeth-legenda*, in *Minden megvan*, Magvető, 1991.
- Ottlik, Géza, *Minden megvan*, in *Minden megvan*, Magvető, 1991.
- Ottlik, Géza, *Hajnali háztetők*, Interpopulart, 1996.
- Ottlik, Géza, *Buda*, Európa, 1997.
- Price, B. Kingsley, *Is a Work of Art a Symbol?* in *Contemporary Studies in Aesthetics*, ed. Francis J. Coleman, McGraw Hill Book Company, 1968.
- Roth, Philip, *Engedd el*, 21. Század, 2021.
- Ruhrberg, Karl, *Művészet a 20. században*, Taschen, 2004.
- Schelling, Friedrich, *A művészet filozófiája*, Akadémiai Kiadó, 1991.
- Schiller, Friedrich, *Művészet- és történelemfilozófiai írások*, Atlantisz, 2005.
- Schopenhauer, Arthur, *A világ mint akarat és képzet*, Osiris, 2002.

Kiskockakő

Közvetett és közvetlen háborús élmények Nemes Nagy Ágnes költészetében

Tárgyiasság

A magyar irodalomtörténet-írás Nemes Nagy Ágnes költészetét az objektív lírához kapcsolja, Schein Gábor róla írt tanulmányában *intencionált tárgyiás poétikaként* hivatkozik rá, míg Flach Georgina disszertációjában a tárgyiasság *fenomenológiai* aspektusát emeli ki, hangsúlyozva, hogy az objektív líra definiálása megközelíthető, azonban a különböző poétikai aspektusok figyelembevételével nem fogalmazható meg pontos képlet rá. Lírája T. S. Eliot objektív korrelatív elméletét példázza, belső élményhez rendel egy képet, Nemes Nagy magyarázatában azzal a céllal, hogy a kép azonosuljon a mondandóval tárgyiás sokértelműségében: „Egy ing rohan a réten. / Nap-éj-egyenlőségi viharban / a szárítókötélről elszökött, / s most rogy-rohan Medárd-zöld fű fölött / egy sebesült katona testtelen / koreográfiája.” (*Vihar*)

A tágan értett tárgyiás líra megjelenési formái költői életművenként változnak, értelmezésük specifikus, ám felfedezhetők köztük rokon gondolatok. Például Füst Milán *A szőlőműves* című lírai darabja közvetetten kapcsolható Nemes Nagy Ágnes *Ház a hegyoldalon* című verséhez, az objektivitást (mint bárki számára elérhető észleletet, a „megnevezhető”) a szubjektivitás síkjára emelik (közvetett érzés, ahogy Nemes Nagy fogalmaz: a „névtelenek”), a desztináció pedig egy új értelmezési tartomány. Az előbbi versben a parittyá szerepe, ahogy há-

zakkal szórja tele a domboldalt: „fehér házat, kicsikét, százat egy óriás parittyá / Fekete, tarvenyigék közt össze-vissza szórt”, az utóbbinál a szőlők: „a ház előtt szőlők szaladnak vége-láthatatlan / a tóra le, hullámló vonulatban, / mint glóriás juh-nyájak, szembe-napban”. Látható, miként nyernek a természeti elemek antropomorf ábrázolást, cselekedeteik emberiek, viszont cselekedetük mikéntje (a parittyát szóró ház, a hullámló vonulatban szaladó szőlők) elemelkedik a realitástól. Felvetődik, hogy nem lenne-e egyszerűbb „a domboldalon házak, a ház előtt szőlősor nyúlik a tóig” formában közölni a látványt. Mit veszítene a vers? És mit az észlelet? Valószínűsíthető, hogy leglényegibb részét, azt a második (vagy százkettedik) síkot, amely messze túlmutat a fizikai valón és az elsődleges észleleten, és a névtelenek felé vezet, melyek megtalálásában – ahogy Nemes Nagy Ágnes fogalmaz – főképp a tárgyak segítenek. A hetvenes évek derekán a következőket is megjegyzi: „Nálunk a közvetettség és a közvetlenség viszonya mindig is a közvetlenség felé tolódott. A rosszul értelmezett közhasznúság, a rögtönös hatás, a kényelmes pedagógia felé.” Kényelmes pedagógia lenne a rögtön elérhető visszaadni, abban a formában, ahogyan tapasztaltuk? Hol gyökerezik az igény, hogy a közvetettség felé hajoljunk, mint egy sziklafalról lekonyuló szőlőág felé, melynek végső fürtjét sosem érhetjük el? Maga a nyújtózkodás, az erőfeszítés, a lehetetlen megkísértése (megkísérlése) önmagában új perspektívát nyújt. Ez a tranzponálás, amit Nemes Nagy Ágnes

objektív lírának nevez, és hozzáfűzi, hogy nem vagyunk szegények, ha intellektuális versépítéstről van szó. Ez az intellektuális folyamat, a közvetlen közvetettbe való átemelése (a közvetettből való megfigyelés?) teremt egyfajta magasfeszültséget. Az indulatokat képekbe vezeti át, nem azt mondja, „szomorú vagyok”, hanem a versbe huzalozza a megnevezhetetlen érzéseken keresztül, úgy, mint egy kaleidoszkóp a fényt, megsokszorozza az érzeteket, variációkat teremt, s ezek a variációk létesítik a vers hatását: „S a ház előtt ott állt az éj, / ott állt a szélesvállu éj, / ezüst csillag-sebek a testén”. (*Ház a hegyoldalon*)

Mindinkább érdekes, hogy Nemes Nagy Mezei Andrással beszélgetve (1967) többek között fantáziája rendkívüli röghöz kötöttségét említi, és hangsúlyozza, hogy a képszerűség a magyar költészet elidegeníthetetlen tulajdonsága: az elvontságnak az ő szemében teste van. S hogy pesszimista lenne? Nem hinném. Ha valamennyire is az, nem kevésbé úgy, személyes bevallása szerint, ahogyan egy narancs, a legkeveserűbb gyümölcs, melyben a keserűség erősíti az édesség hatását.

Szeretek úgy gondolni Nemes Nagy Ágnes lírájára, mint analitikus, elemző költészetre, ahol a magától értetődő dolgokon túl átkapcsol a közvetettség, az absztrakció síkjára, ahol egy pályaudvar-átalakítás nem csak renoválás, hanem a történelem, az ember és az ember, az ember és a természet viszonya, ahol kiviláglik az anyagszerűség magasabb rendű volta („sárga állomásépület, avult, de működő nosztalgiákkal”), a tárgyak létfunkciója („elkínzott házak, hámlásuk, mint egy másodlagos kórtünet”). (*Egy pályaudvar átalakítása*)

Irodalomtörténetileg a Nemes Nagy-költészet szervesen idomul a Babits-lírához, a költő Babits-portréjában amellet foglalt állást, hogy a Babits-líra alapvető tulajdonsága a tárgyiasság: „az est, e lágyan takaró / fekete, síma bársonytakaró, / melyet terít egy óriási dajka, / a féltett földet lassan eltakarja”. (Babits Mihály: *Esti kérdés*) Továbbá a babitsi „létkérdés” („miért az emlékek, miért a multak? / miért a lámpák és miért a holdak? / miért a végét nem leelő idő?”)

megjelenik Nemes Nagynál is: „mit ér nekem, ha vagy és mégse hiszlek, / s mit ér, ha hiszlek és nem létezel?” (*A szabadsághoz*)

Nemes Nagy Ágnes 1986-os gyűjteményes kötetének (*A Föld emlékei*) elejére, kiemelt pozícióba helyezte *Fák* című versét, mely Uri Dénes Mihály *Alföldben* megjelent esszéje szerint a költői életmű „olvasati kódját” nyújthatja, „amennyiben a vers annak az erkölcsi imperatívusznak az artikulációjaként is olvasható, ami alkalmasint a Nemes Nagy-líra természetéhez való odafordulásának alapvető mozgatórugója”.

Az ellenállás történetei

E költészet persze nem volt mindig olyan „szikár”, mint azt Nemes Nagy Ágnes gondos figyelemmel alakította, a vallomásos líra felől indult a tárgyiasság, ha úgy tetszik, a személytelen megszólalásmódok felé. Utóbbival vitatkoznék annyiban, hogy Nemes Nagy a költészetében – az objektivitás mellett – erőteljes kontúrokkal rajzolja meg a személyeséget, a teremtés nehézkedését. Így szól *A formátlan* című versében, mely ars poeticának is tekinthető: „Homokkal egy vödörnyi óceánt / keríték el a semmi ellen. Ez a viszonylagos öröklét / ép ésszel elviselhetetlen.” Mit jelent neki egy kő, egy tölgyfa, egy sor feszes, mértani-rendű szálfa, lobogó vászoning a szélben. Nézőpontja, világlátása nem meglepő. Olyan események hatottak rá, melyekről nem lehet hallgatni, beszélni kell, absztrahálni az anyagi világ jelenségeit. Ekképp materialista költő ő, a szó abban az értelmében, hogy az anyagi világ alkotóelemeit (egyik kedvenc szava a bioszféra) integrálja a verstestbe. Nemes Nagy Ágnest mégsem tartjuk „politikus” költőnek, sem apolitikus alkatnak, hiszen a kor, a huszadik század komplikált kérdései vitathatatlanul foglalkoztatták. Gondoljunk *A szabadsághoz*, *A vihar* vagy a *Villamos* című versre. A *Villamos* kettős spiráljára, melynek egyik szála Sidney Keyes, a fiatalon elhunyt költő tragikus sorsát eleveníti meg; halálát úgy írja meg valóság

formában, hogy annak pontos körülményeiről mit sem sejt. A másik szála, a villamosutazás Nemes Nagy magyarzatában egy háborús tömeghalál fullasztó jelképe. A sötétben vagy fél-sötétben egymáshoz préselődő testek kétfajta szorongatottsága: az ötvenes éveket és a háború emlékét emelte egyetlen síkra. Még jóval az elhallgatottság (ellenállás) időszaka előtt közvetlenül háborús élmények érték Nemes Nagy Ágnesét. Mint 1944. március 19-e, a németek bevonulása, amely elemi félelmet hozott az életébe. Férjével, Lengyel Balázssal április 20-án esküdtek, másnap pedig pedagógiából tett vizsgát, amit bombatámadás szakított félbe. 44-et úgy említi, mint az évet, amikor mindennapi kenyerükké vált a háború, amikor az iratmosás kora kezdődött. Mert a túléléshez hamis papírokat kellett szerezniük, és mint mindennek, ennek is megvolt a technikája, vagyis egy olyan eljárás, amelyhez több ember együttes jelenléte, szakértelme szükségeltetett. Fogtak egy papírt, lemosták a régi szöveget, az újat meg ráírták. Ehhez viszont vegyész-mérnökökre volt szükség. Sógornője, Horváthné Lengyel Piroska segédkezett ebben.

Az ellenállás történetei ezek. Mindaz, amit Szerb Antalért, Halász Gáborért és Sárközy Györgyért igyekeztek véghezvinni, vagy említhetjük Örley Istvánt is, aki könyvekbe dugdosta a hamis papírokat, és mivel elfelejtette, pontosan melyikbe, elmozdult az óvóhelyről, így Budapest ostromának egyik legutolsó bombája végzett vele. Hogyan alakította mindez Nemes Nagy Ágnes költészetét?

Kiskockakő

Mezei András egy alkalommal (1978) megkérdezi, mi volt az *Egy pályaudvar átalakítása* című versének indító sora, mire Nemes Nagy Ágnes egy szót felel, mégpedig azt, hogy kiskockakő. „Nem gyönyörű az, hogy kiskockakő? Milyen óriási urbanizációs folyamat van mögötte, és milyen sok gyönyörű *k* betű van benne”, mondja. A kiskockakő, amelyen – elvontan

– végiglépték a háborút, amelynek változása a világ változása, amelynek szemlélése az élet szemlélése. Miként a kiskockakő, úgy a költészetében szereplő további tárgyak metakommunikatív nyelve is valami megnevezhetetlent (valóságához illeszkedőt, ám valóságtól elemeltet) ad közre. *Vihar* című versének „Egy ing rohan a réten” kezdősorával éppúgy ezt teszi, mint Radnóti Miklós a *Razglednicákban* („az út nyertve hőköl, sörényes ég szalad”), vagy Pilinszky János a *Harbach 1944*-ben („elbűk jött a messzeség és megtántorodva visszafut”). A közvetlen és közvetett élmények egymásra épülnek, mint kőzetrétegek, a dokumentálás igénye során egyszerre rögzít tapasztalt és nem tapasztalt (intuitív) történeteket, előbbi esetén *A szabadsághoz* című darabban foglaltakat hangsúlyoznám, míg utóbbinál a *Villamos* bizonyos értelemben fiktív, ám később már igazolható történetelemei közvetett módon kapcsolhatók Nemes Nagy háborús tapasztalataihoz. Ahogy József Attilát a *Téli éjszakájában* („mérem a téli éjszakát”), úgy Nemes Nagy Ágnes is foglalkoztatja a létkérdés és szabadság, a természettől való elidegenedés az emberi gyarlóság következtében, ugyanekkor a László Ilona által készített interjúban (1979) felhívja a figyelmet, hogy az embernek örökös igénye feltörni a betont, fákat ültetni, több fát – ahogy az *Éjszakai tölgyfa* című verse is a természet utáni nosztalgiát sugallja.

Ha Nemes Nagy Ágnes kapcsán az ellenállásra gondolok, újabb szavak kerülnek előtérbe. Például: petróleum, lótetem. Például: kiskockakő. Helyszínek is: mint a Múzeum körút, és az otthonuk, a Kékgolyó utca. Mondhatnám, ez nem más, mint a szavak hierarchiája egy bizonytalan korban, amikor a biztonság gyufaláng-illékony. És a lakásuk nappalija! Mert nem volt szerkesztőségük, ott verődtek össze, tárgyalták a kéziratokat, ott történt az irodalom, ott történt az Újhold. Ott sűrűsödött a háborús szóanyag egy könyvekkel telezsúfolt, lélegzetvételnyi térben. És miért az általam említett szavak? Haladok sorban. Kezdem a petróleummal. És megengedem magamnak, hogy írásomban – vagy nevezzük úgy: esszém-

ben – az elfogadhatónál affektívabb legyek. Ahányszor olvasom a visszaemlékezéseit, elfog az érzés, hogy ők igazán túléltek, hogy nekem könnyebb – és ezt becsülnöm kell. Meséli, hogy a Múzeum körúton laktak. A bombakártereket. Német katonák holttestét az utakon. A lőttemeket. Hogy csákányoztak (hogy mit, azt inkább nem teszi hozzá). Egy alkalommal látta, hogy emberek mentek, futottak befelé az egyetem kertjébe, és Ágnes is hozzájuk szegődött, sejteni vélte, hogy van ott valami. Volt is, még hozzá petróleum. Hordókban, az egyikük ráadásul lyukas volt, csorgott belőle. Ágnes hirtelen egy katonai rohamsisakot kapott fel a földről, és beállt a sorba, ám egy szovjet katonának hamar szemet szúrt a helyzet. Mire oda került a petróleumcsorgóhoz, a szovjet fegyvert fogott a tömegre. Ágnes hagyta, hogy petróleum csöpögjön a sisakba, majd rohanni kezdett, ám azt elfelejtette, hogy nem lehet futni vele, mert akkor mind egy cseppig kárba vész. „Hogyan lehet lassan rohanni? Ezt megtanultam ott, és szerencsére valahogy kisuvadtam az egyetem kerítésén. Utólag hallottam, hogy

nem is lőtt a katona”, meséli Kabdebó Lórántnak. Ezek a konkrét, fizikálisan tapasztalt perceptuális élmények azok, melyek később és már akkoriban (lásd: *Mihályfalvi kaland, Vihar*) mintegy tusvonalként jelölnek irányt költészetének alakulásában. Mert ezeket, akárhogy is, valamilyen úton-módon be kellett építeni, elbeszélhetővé tenni a költészet eszközeivel, a forma és a képzet segítségével a metafizikumig emelni, a tragikus létértelmezési keretben mondhatóvá tenni: „Ha csak egy-két kirakós kockával is hozzá tudok járulni, vagy hozzá tud járulni bárki a leendő történelmi képeknek a kialakításához, már akkor is megéri a dolog.” (Kabdebó Lóránt interjúja Nemes Nagy Ágnessel. *A háborúnak vége*, 1980)

Feltételezhető, hogy mindezek viszik el a költőt odáig, hogy megírja előbb *Lázár* című versét, majd a teljes *Ekhnáton* ciklust, és vezetik a „nekem betonból kell az ég” állításig. Tévedés, hogy a betonég bármiféle materialista igény lenne. Ellenkezőleg: visszatérés a természetbe, éppúgy, ahogy az éjszakai tölgy visszaforr az elhagyott gödörbe.

Eufória és zuhanás

Repülésmotívumok Szilágyi Domokos költészetében¹

„Ikarosz kirepült a viaszszárny korából, noha a kor bölcsessége óva intette, mégis több mint 2000 évvel közelebb repült a naphoz, mint ahogy a feltételek lehetővé tették: ezért pusztult el. A jövőt választotta; alábukott a magasból. De az életet választotta, nem a halált.”

(Bretter György, *Ikarosz legendája*)²

„ez itt idefönn a józanság hona idegen tőle a bukácsoló bódulat bukácsolni itt nem lehet mert az bukást jelent és mekkorát”

(Szilágyi Domokos, *Magasan*)³

A fiatal Bretter György filozófiájában Ikarosz a labirintusból, vagyis a történelmi korlátok közül kiutat mutató tett, a szabadságvágy heroikus jelképe. Ő viszi végbe az alkotó cselekvést, „a napot választja a szürkesség helyett”.⁴ Bretter Ikarosza „a szabadságért repült a napba.”⁵ Ám Ikarosznak buknia kell. „Teljesítik kötelességük a legendák: / szétfoszlanak. / [...] / Ikarosz meghalt / kötelességteljesítés közben” – írta Szilágyi Domokos 1968-ban, Gagarin halálára született alkalmi versében,⁶ mely Horváth Sz. Ferenc szerint figyelemreméltó párhuzamokat hordoz Bretter két évvel korábbi Ikarosz-esszéjével.⁷ Ám a mítosszal ellentét-

ben hübriszről nincs szó itt. Ikarosz – Bretternél úgy, mint Szilágyinál – a Nap felé tör, mert nem tehet mást: kötelessége az emberi lét lehetőségének kiteljesítése.⁸ A repülés kötelesség – akkor is, ha zuhanással fizet érte.

A repülés képei folyamatosan átíródó, mindig újraértelmeződő motívumsort alkotnak Szilágyi költészetében. S e motívumsor már a legelső, *Álom a repülőtéren* (1962) kötetben két pólus, az *eufória* és a *zuhanás* köré szerveződik. Az *eufória* pólusához tartozik legelső kötetének címadó ciklusa (alcíme: *Szerelmes versek a szabadsághoz*), mely a szabadságélményt köti a repüléshez („Ó, repülés! / ó, kedvesem, hadd álmodjam végig e zengő életet veled...”).⁹ Az *Álom a repülőtéren* ciklus utolsó darabját olvasva Apollinaire *Égőve* juthat eszünkbe – ám ami Apollinaire versében a kereszténység, az *Álom a repülőtéren* esetében a rációba, a jövőbe, technológiába és kommunizmusba vetett hit. A repülés szabadságélménye jóval szerényebb („józanabb”) történetfilozófiai keretek között tér vissza a *Garabonciás* (1967) *Magasan* ciklusában („marad a mámor felhők mómora madarak mómora magasság messzeség felhők madarak hatalmas hódoló birodalma istenek kihült / otthona”).¹⁰ A másik pólus, a zuha-

1 Részlet egy készülő, Szilágyi Domokosról szóló disszertációból.

2 BRETTER György, *Ikarosz legendája* = UÓ., *Itt és mást. Válogatott írások*, szerk. MOLNÁR Gusztáv, Kriterion, Bukarest, 1979, 41.

3 SZILÁGYI Domokos, *Összegyűjtött versek*, szerk. SZILÁGYI Zsófia Júlia, Fekete Sas, Budapest, 2006, 314.

4 BRETTER, *i. m.*, 41.

5 Uó., 44.

6 SZILÁGYI, *Összegyűjtött...*, 404. (A vers először az *Előre* 1968. április 7-ei számában jelent meg, nem sokkal Gagarin elhunytá után.)

7 Horváth Sz. Ferenc, *Menekülés a mítoszba...*

8 Vö.: Uó., ...

9 Uó., 36.

10 Uó., 312.

nás először a *Francia repülő Tunisz fölött* című 1961-es versben jelenik meg. Ám itt még csak egyéni bukástörténet, mely nem kezdi ki a tágabb történelemfilozófiai keretet, szemben az életmű csúcspontjának tartott *Búcsú a trópusoktól* kötetben (1969) szereplő *Kényszerleszállással*: ez a minden antropológiai optimizmussal leszámoló,¹¹ kegyetlenül ironikus és önironikus szöveg a korai szabadságversek végső ellenszövege.

Írásom arra vállalkozik, hogy ezt a motívumsort tekintse át, az életmű egyik méltatlanul keveset emlegetett szövegére, a *Francia repülő Tunisz fölött* című versre helyezve a fő hangsúlyt. S e motívumsor mindegyik tagjánál elkerülhetetlen számot vetni a történelemfilozófiai kérdésekkel, hisz az égre törő optimizmus, akárcsak a tragikus bukás, mindegyik szövegben elválaszthatatlan az ideológiai és társadalmi tétektől. Ez még az *Ikarosz*-versre is igaz – akkor is, ha érzékelhető némi távolságtartás a fiatal Bretter heroizmusához képest, s akkor is, ha egyébként nem tartozik az életmű jelentősebb darabjai közé (az *Ikarosz*-vers egyik motívumát – a sárkány és a gyerekmesék ironikus átértelmezését – sikerültebben fűzi tovább egy nem sokkal későbbi zuhanásvers: a *Kényszerleszállás*).¹²

[1.] Hiperracionalista álom

A *Forrás*-nemzedék költőinek első köteteit mély optimizmus hatotta át. Lászlóffy Aladár, Hervay Gizella és Szilágyi Domokos számára egyaránt a *ráció* az a princípium, mely a világ és a társadalom rendjét, s az ember szabadságát biztosítja. A hatvanas évek elején használt

költői szótárunk kulcselemei, az *értelem*, a *világ*, a *jövő*, a *rend*, a *holnap* a jövőbe vetített általános elvekként érvényesítik ideológiai erőterüket.¹³ De ami korai költészetük jelentősebb darabjait – és itt nem a „kötelező” pártodákra gondolok – megkülönbözteti a propaganda-versektől, a jelentős poétikai újításokon túl éppen az, hogy az eljövendő *szabadság* ígértét hangsúlyozzák a reálszocializmus csodálatos eredményei helyett. (Szembetűnő, hogy e szótár poétikai kidolgozásakor milyen gyakran használnak József Attila-intertextusokat). Ám a racionalizmus ilyenén középpontba állítása – ahogy ezt Cs. Gyimesi Éva pontosan kiemelte – ideologikus és vallásszerű, hisz nem alkalmas a fennálló rend kritikájára (ezt a jelenséget jellemezte a „racionális hit” paradoxonával).¹⁴ A túlfeszített racionalizmus saját ellentétébe csap át: ez a *hiperracionalizmus* valójában a létező szocialista diktatúrák egyik alapvető ideologikus jellemzője.¹⁵ De a fenti motívumsor áttekintése láthatóvá teszi, hogyan jutott el Szilágyi költészete fokról fokra a hiperracionalista optimizmus radikális, megsemmisítő bírálatáig.

Az *Álom a repülőtéren* kötet cím fényében nem éri meglepetésként az olvasót, hogy a kötet egyik kulcsmotívuma éppen a repülés. A repülőter – ahogy a népszerű sláger is mutatja – heterotópia: a se itt, se ott lét tere. Ám a gép maga is heterotópia, akárcsak a hajó, mely Foucault szerint „[...] nem pusztán a gazdasági fejlődés egyik legfontosabb eszköze [...], de a képzelet legfontosabb forrása is. A hajó a példaértékű heterotópia. Olyan civilizációkban, ahol nincsenek hajók, az álmok kiszáradnak, a kaland helyébe a kémkedés lép, a kalózkodéba meg a rendőrség.”¹⁶ Szilágyi korai költészetében ezt a szerepet a repülő

11 Vö.: BORBÉLY András, *Visszateremtés, Esztétika és politika Szilágyi Domokos korai költészetében*, Kijarat, Budapest 2017, 225.

12 A *Kényszerleszállás* 1968. július 26-án jelenik meg először, az *Utunkban*.

13 Lásd még: Cs. GYÍMESI Éva, *Álom és értelem. Szilágyi Domokos lírai létértelmezése*, Kriterion, Bukarest, 1990, 16–17.

Vö.: BALÁZS Imre József, *Hervay Gizella*, Kriterion, Kolozsvár, 2003, 28.

Készülő disszertációmban részletesebben írok Lászlóffy, Hervay és Szilágyi korai költészetének fontos párhuzamairól.

14 Cs. GYÍMESI, *Álom és értelem...*, 19–20.

15 A hiperracionalizmus fogalmát Lukács Györgyötől veszem át, azonban az általa megjelölt – meglehetősen vitatható – történelmi keretézést elutasítva. Lukács részletesebb kritikájával azonban itt nem foglalkozhatok.

Vö. LUKÁCS György, *Megélt gondolkodás. Életrajz magnószalagon*, szerk. EÖRSI István; interjú: EÖRSI István – VEZÉR Erzsébet, 240–242.

16 Michel FOUCAULT, *Más terekről*, ford. ERHARDT Miklós, *Exindex*, 2004, <http://exindex.hu/nem-tema/mas-terekrol-1967/>, hozzáférés: 2022. 04. 26.

tölti be. S ez egyúttal új poétikai lehetőségekkel kecsegtet, hisz a repülés a korábbi közlekedési eszközökhöz képest a tér, a távolság és a sebesség teljesen új élményét teszi lehetővé (nem véletlen, hogy már a történeti avantgárd művészeit is lázba hozta). Szilágyi olyan társadalmat verselt meg, ahol nem száradnak ki az álmok, s ahol a repülés által nyitott új perspektíva garantálja a képzelet szabadságát. Álom a szabadságról és a szerelemről, a technológia felszabadító erejéről, új tér-
 tapasztalatról, az ész győzelméről és a kommunizmusról – mindez szétválaszthatatlanul egymásra írva. De maga a költészet is azonosítható ezzel az álommal, legalábbis a paratextuális ígélet fényében. Az *Álom a repülőtéren* ciklus két beszédpozíció között ingadozik: olykor a szabadság beteljesedéséről mint nyitott, jövőbeli perspektíváról beszél, máskor viszont már a jelenre vonatkoztatva is megvalósultként láttatja.¹⁷

[2.] Francia repülő Tunisz fölött

Homlokegyenest eltérő – ám annál érdekesebb – problémákat vet föl a *Francia repülő Tunisz fölött*. Az összetett szerkezet s a nyomdatechnikai megoldások jelentésbeli szerepe miatt szükséges egészében idéznünk a szöveget:

Francia repülő Tunisz fölött

zuhan a föld
 kusza rajzai
 elsimulnak
 kétezer méterről
 kétezeröttszázról
 háromezerről
 minden elsimul:
 szétszaggatott sínek
 romok
 hullák

könny
 üvöltés
 kétezer méterről
 kétezeröttszázról
 háromezerről
 elsimulnak a kusza rajzok
 mértani rendbe sorakoznak a pontok
 minden pont egy halál
 városok
 halál rombuszai
 utcák
 halál párhuzamosai
 óvóhelyek
 halál sokszögei
 – Jean-Pierre Lenoir
 mondd föl szépen a halál geometriáját –
 készültél?!
 (Jean-Pierre Lenoir
 ha jó jegyet akarsz
 ne gondolkozz!)

A kicsike szőke hajat
 nagy kék szemet
 könnyű nyári ruhát viselt
 félénk se volt
 csók közben ezüsthangok buggyantak elő tor-
 kából
 nem kért hogy vegyem el
 én se szóltam
 tán jobb is így
 mért fájjon valakinek ha meghalok
 AKAROM HOGY FÁJJON VALAKI-
 NEK
 A HALÁLOM!
 kinek fog fájni?
 senkinek
 – Jean-Pierre Lenoir
 közeledik a célpont
 csak nyugalom
 hűvös agy
 tiszta szem
 (Jean-Pierre Lenoir,
 most változz géppé
 hiszen az a foglalkozásod)
 kinek fog fájni

¹⁷ Vö. BORBÉLY, *Visszateremtés...*, 123; 129–130.

mama neked se fáj már
 azt mondják itt vagy a közelemben
 nem igaz
 n e m i g a z
 NEM IGAZ!

– Jean-Pierre Lenoir
 most szépen kioldani
 (Jean-Pierre Lenoir
 most
 szépen
 most
 most – –)

kilenc Junkers jött
 aztán még kilenc
 és még kilenc
 a Föld mindent lerázott magáról
 a házakat
 az utcákat
 az utcán játszadozó gyerekeket
 a gyerekek szüleit
 a szülők csitító szavát
 szó-szilánkok röpködtek-hulltak a romok közé
 Marianne copfos feje gurult a köveken
 hogy bömböl ez a Junkers
 hogy kerültem bele
 hogy bömböl ez a Junkers
 az ember a saját gondolatait se hallja
 tán épp ezért bömböl így
 hogy
 kerültem bele – – –

– Bravó Jean-Pierre Lenoir
 bravó Jean-Pierre Lenoir
 bravó Jean-Pierre Lenoir
 (Ügyes vagy Jean-Pierre Lenoir
 nézd hogy gurul Marianne copfos feje)
 zuhan a föld
 mértani rendben sorakoznak
 bombatölcsérek
 romok
 hullák
 jajok
 ADIEU MARIANNE
 zuhan a föld

úrsten
 vagy én zuhanok
 és ő kerül egyre magasabbra?!
 1961

Az eddigi Szilágyi-recepció, meglepő módon azt is figyelmen kívül hagyta, hogy a *Francia repülő Tunisz fölött* épp a kötetcímadó ciklus (különösen a hetedik darab) ellenverse. A technológia itt félelmetes romboló erő, az utaszállító helyére a bombázó, az emelkedés eufóriája helyére a zuhanás rettenete lép. Már első olvasatra szembetűnő lehet, hogy ez a korai Szilágyi-vers milyen közel áll Radnótihoz. Kis túlzással akár úgy is fogalmazhatnánk, hogy a költemény variáció Radnóti-témákra (*Nem tudhatom... és Második ecloga*). Radnóti eclogája a pilóta félelmeit, fájdalmait mutatja föl, mégsem állítható viszont, hogy humanizálná a terrorbombázásokat végző pilótát, hisz az „emberként éltem én is, ki most csak pusztítok”¹⁸ múlt idejűsége éppen a dehumanizáció befejezettsége (s a büntudat) felől beszél. Szilágyi versében szintén a dehumanizáció fájdalmáról van szó, a vers egy erkölcsi bukástörténet: háborús bűn, mely a tettest is traumatizálja.

De amíg Radnóti egy klasszicizált formanyelven szól, addig Szilágyi montázsszerűen állít egymás mellé szövegelemeket, s a pilóta beszédfragmentumokból építkező monológjába idegen megszólalások ékelődnek, amit a vizuális elrendeződés segít megkülönböztetni a pilóta szólamától. A vers több hangot, nézőpontot és idősíkot (a bombázás ideje; a pilóta szerelmi története; a pilóta anyjának halála) montíroz egymás mellé. Éppen ezért messzemenően egyetértek Cs. Gyimesi Évával, aki szerint a vers – a *Halál árnyékával* egyetemben – a későbbi nagy „polifonikus” költemények szerkezetét előlegezi, folyamatos nézőpontváltásokat s egy szintetizáló látásmódot kényszerítve a befogóra.¹⁹ Ez a montázstechnika, melyet Peter Bürger az avantgárd műalkotás központi elvének tekintett, a „szervetlen műalkotás” kategóriájával rokonítja a szöveget

18 Vö. RADNÓTI Miklós *művei*, szerk. RÉZ Pál, Szépirodalmi, Budapest, 1982, 183–184.

19 Cs. GYÍMESI, *Alom és...*, 23.

(melyben az egymás mellé állított fragmentumok csak a konstrukciós elv felismerésével válnak érthetővé).²⁰ A groteszk testtapasztalat s a vizuális elrendeződés jelentésbefolyásoló szerepe szintén az avantgárd/neoavantgárd poétikához közelíti a művet.

A perspektívák (főnt és lent; bűnös és áldozat; térkép és táj) egymásba játszása nagyon hasonló a *Nem tudhatom...* nézőpontváltásaihoz. Térpoétikai, pontosabban tér(kép)poétikai probléma vetődik föl itt: a térkép megelőzi, sőt átalakítja a teret. A térkép ugyanis nem egyszerűen a terület reprezentációja, hanem médium. A feltérképezés politikai tett is lehet: „A térkép a terület, amennyiben például a térképkészítés olyan kultúrtechnika, amely az állam szolgáltatásban a területet politikai valóságként *előállította*.”²¹ A térképek a kép és nyelv közé ágyazódó „keveréklényként” szolgálják az orientációt,²² s a térképet csak az tudja használni, aki el tudja helyezni magát a térben. A felhasználó „behatol” a térképbe, az ábrázolt terület elemévé válik, „[...] térben elhelyezett testként a térkép kiterjesztésévé válik.”²³

Nyilvánvaló, hogy a versbéli pilóták nem a polgári, hanem katonai térképek felől olvassák a teret. A vizuális és nyelvi jelrendszereket, a távolságok „grammatikalizációját”²⁴ sajátos ketősség alakítja: az egyik oldalon a terület formalizált leképezése áll, a másik oldalon viszont a tér birtokba vételére és/vagy a behatolásra irányuló emberi szándék. A következő lépésben már a térkép irányítja a térbe való belépést. S ahogy ez Radnóti verséből is kiderül, a térkép irányítja a pilóta figyelmét és cselekvéseit, s így a repülőből lefelé irányuló tekintet kétszeresen is *feltérképe-*

zessé válik. A pilóta a térkép felől nézi a tájat, számára a médium az elsődleges. A térképen elhelyezett jelzéseken is múlik, hová dobja a bombát, hogy lőállásokat semmisít-e meg, vagy polgári lakóházakat, azaz bűnösnek kell-e tekintsen magára (s így a térkép végső soron a szubjektivitás konstitutív tényezővé válik). Csakhogy a célpontok meghatározása, kijelölése nem a pilótán áll, hanem a parancsnokokon, a katonai térképek felhasználóin és „társszerzőin”.

A stratégiai logika látszólag a tiszta objektivitás hideg, ahumán fogalmakból építkező nyelvezetével dolgozik – csakhogy ez esetben is igaz Nietzsche megállapítása a nyelv alapvető működéséről.²⁵ Valójában ez a nyelv is erősen retorizált és ideologikus,²⁶ mely trópusok és alakzatok sorozatát mozgósítja, hogy a szükségszerűen emberi életek kioltásával járó taktikai lépéseket tisztán technikai és tervezési problémaként eufemizálja (ilyen például a *megsemmisítés* kifejezés). Még a terrorbombázások cinikus „indoklása” is megfogalmazható a stratégia nyelvén. A *Nem tudhatom...* beszélője viszont azt mutatja meg, amit a stratégia s a parancsokat végrehajtó pilóta tekintete nem lát és nem is láthat – hisz a műveletek tervezésekor ki kell őket zárni –, a humán nézőpontot állítja kontrasztba a térképek és a műszerek formalizált jelnyelvével („nincs műszer, mellyel mindez jól megmutatható”). A Radnóti-vers lehetővé teszi az olvasónak, hogy innen kiindulva morális dilemmák során gondolkodhasson, hiszen ott a fasizmus ellen harcoló szövetségesek cselekedeteiről van szó. Szilágyi viszont eleve kizár minden dilemmát, hiszen verse igazolhatatlan háborús bűnről szól.

20 Vö. Peter BÜRGER, *Az avantgárd elmélete*, ford. SEREGI Tamás, Universitas Szeged, Szeged, 2010, 82–97.

21 Bernhard SIEGERT, *A térkép a terület*, ford. MEZEI Gábor, Prae 2016/1, 7. Eredeti kiemelések.

22 Sybille KRÄMER, *Térképek – térképolvasás – kartográfia*, Prae 2016/1, 13.

23 *Uo.*, 14.

24 *Uo.*, 16.

25 „Mi tehát az igazság? Metaforák, metonímiák, antropomorfizmusok mozgékony serege, egyszóval a summája olyan emberi relációknak, amelyeket poétikusan és retorikusan felfokoztak, átültettek és felékesítettek, s amelyek hosszú használat után meggyökeresedettek, kanonikusnak és kötelezőnek tűnnek egy nép szemében: az igazságok illúziók, amelyekről elfelejtették, hogy azok, metaforák, amelyek elkoptattak lettek és érzéki erő nélkül valók, érmék, amelyekről lekopott a kép, és immár nem érmeként, hanem csak fémanyaguk miatt jönnek számításba.” Friedrich NIETZSCHE, *Igazságról és hazugságról nem-morális értelemben*, ford. ÓVÁRI Csaba = Űő., *Igazságról és hazugságról nem-morális értelemben*, szerk. ÓVÁRI Csaba, Attraktor, Máriabesnyő, 2012, 12.

26 Ideologikus abban az értelemben, hogy az emberek közötti viszonyt tisztán technikai és irányítástechnikai viszonyként jeleníti meg, ezzel a mindenkori fennálló rend alapvető támaszaként szolgálva. Az ideológia fogalma tehát itt nem valamely konkrét, partikuláris politikai ideológiára utal, hanem a fogalom marxi és althusseri kezelésmódjára.

A *Francia repülő Tunisz fölött* című versben is a térkép geometriai rendje determinálja a terület érzékelését. A francia pilótának a jelek szerint meghatározott módon kell cselekednie, erre inti a monológját újra és újra megszakító külső hang. A szövegbe ékelt megszakítások is két részre oszlanak: az első rész a hatalom által elvárt cselekvésre buzdítja, az ezután következő zárójeles rész pedig mindig megismétli, s ironikusan kiforgatja a hatalomnak kedves felszólításokat. Valójában nem is egy, hanem két hang szakítja meg Lenoir (beszélő név!) monológját: a hatalom hangja és egy ironikus hang. A hatalom hangjaként azonosítható részek bizonyos elemei („közeledik a célpont”; „most szépen kioldani”) megengednek egy olyan olvasatot, amely ezt a hangot a pilóta által fogott rádió-adásként azonosítja; az ironikus kommentárok viszont Lenoir belső világához, emlékeihez, vívódásához kapcsolódnak.

Lenoir tudatában van annak, hogy bűnös dolgot cselekszik, még sincs bátorsága a parancs megtagadására (hivatásos katonaként, a hadigépezet részeként nincs sok választása).²⁷ Ám a vers által implicite elfogadott morális alapelv szerint akár még a haditörvényszéket és a halálbüntetést vállalni is helyesebb a gyilkolásnál.²⁸ Lenoir tragédiája, bukása éppen abban áll, hogy hagyja, hogy a gép zúgása s a külső parancsok elnyomják benne a tiltakozást, s hogy gépiesen teljesíti a parancsot, jobb meggyőződése ellenére. Az, hogy belső monológjában egy második világháborús Junkers-pilótával azonosítja saját magát, jelzi, hogy számára nincs feloldozás, a parancskövetésére hivatkozni nem adhat felmentést. A versmontázs azt állítja: tette a náci terrorbombázásokkal egyenértékű. A verssel foglalkozó kevés értelmezés közül mindenképp ki kell emelnünk Szilágyi

Júlia kritikáját: „Jean-Pierre Lenoir francia pilóta erkölcsi tudathasadásában történelmi és földrajzi fogalmak, idő és tér teljes zűrzavarát éli át, egy abszurdításában is logikus képzet-társításban önmagát azonosítja a Junkers-pilótával, akinek gyilkos felelőtlenséggel, a »fegyelmezett parancsteljesítés« felelőtlenségével kioldott bombája két évtizeddel előbb az ő anyjának életét oltotta ki...”²⁹ Szilágyi Júlia az értetlen és ellenséges olvasatokkal szemben Szilágyi Domokost védelmébe véve, amellet foglalt állást, hogy Szilágyit a téma bonyolultsága és ellentmondásossága készleten szokatlan és bizarr képzet-társításokra. S volt oka védelmébe venni a költeményt, hisz korábban nemcsak Szász János kifogásolta Szilágyi első kötetének bizarr elemeit,³⁰ de az *Igaz Szóban* egyenesen kigúnyolták a költeményt, az irodalmi aranyköpéseket gyűjtő rovatban egy szarkasztikus(nak szánt) megjegyzés kíséretében.³¹

A versépítkezés ravaszsága abban mutatkozik meg, ahogy a költemény saját szerveslenségét, fragmentaritását egy központi kép felől magyarázza meg. Ez a kép a robbanás, mely szétszakítja a teret, széttepi a testet, s a nyelvet is szétszaggatja: „szó-szilánkok röpködtek-hulltak a romok közé / Marianne copfos feje gurult a köveken”. A hulló bombák robbanása dönti össze a világ egységét, a robbanás következtében szakad fragmentumokra a tér, a test és a nyelv, s a szerveslenség költemény már csak e töredékeket tudja elrendezni. Ahogy Kulcsár-Szabó Zoltán rámutatott, „a montázselvű szerkesztés eleve implikálhatja a nyelv anyagszerű szemléletét, amennyiben a töredékszerű versépítkezés de-pragmatizálja és kontextusfüggőként prezentálja a versbéli megnyilatkozást.”³² Noha ezt a költői eljárást nem viszi végig, Szilágyi nagyon is épít a fragmentálódó nyelv materialitására.

27 A szöveg arra utal, hogy – bár ebben az időben Franciaországban is működött a sorkatonaság – Lenoir nem sorkatona, hanem hivatásos („ez a foglalkozásod”), s a világ hadseregeiben ekkoriban egyébként sem volt szokás, hogy egyszerű sorozott katonákat alkalmazzanak ilyen pozícióban.

28 A kommunista mozgalmak mindig is a harc megtagadására biztatták az imperialista hatalmak katonáit (függetlenül attól, hogy az ilyen cselekményeket aztán a szovjet rendszerekben legalább olyan kemény büntetés követte, mint a nyugati hadseregeknél).

29 SZILÁGYI, *Az erkölcsi felelősség...*, 121–122.

30 Vö.: Szász János, *A dolgok dialektikájától az érzelmek dialektikájáig*, Előre, 1962. november 23., 3.

31 „Az ember már a saját mondatait sem érti.” *Árkádia, Igaz Szó*, 1961/9, 478.

32 KULCSÁR-SZABÓ Zoltán, *Tükörszínjátéka agyadnak. Poétikai problémák Szabó Lőrinc költészetében*, Ráció, Budapest, 2010, 46.

A grammatikai összefüggésekből kiszakítva egymás mellé állított „szétszagatott sínek”, „romok”, „hullák”, „könny”, „üvöltés”, „jajok” és „bombatölcsérek” sorozatából a vers többi része nélkül is kirajzolódik egy katasztrófa története. Anyagként prezentálja a nyelvet, melynek grammatikai összefüggései szétszakíthatóként tűnnek fel: elemeire bontható, szétszedhető és újrendezhető matériaként.

A robbanás képe nyit teret a groteszk testábrázolás számára is, nem kevés fekete humorral párosulva. A köveken guruló copfos fej képe Szabó Lőrinc *Mérget! Revolvert!* című korai versére emlékeztet, csak hogy ott a testtől elválasztott fej válik pusztító bombává: „[...] rohanj / végig az esti körúton / és levágott fejed üvöltő / bombáját / csapd be az első / boldog ember ablakán!”³³ (A mamát az égen kereső megszólalás pedig József Attila-parafrazisként olvastatja magát.) Legalább ennyire fontos párhuzam viszont, hogy a – jóval békésebb, szelidebb – szerelmi jelenet Radnóti *Második eclogájához* kapcsolható, csakúgy, mint a föld és ég között „hazátlanul” levegő, önmagát mardosó pilóta megszólalása a zárlatban. A kései Radnótit – részben a klasszikus latin költészet nyomán – a tragikum és az idill egynemű minőségeit kontrasztba állító szemléletmód jellemezte.³⁴ Ez a kontrasztokkal operáló technika a korai Szilágyi-költészetben is jelen van (például az erős Radnóti-hatást mutató *Halál árnyékában*).³⁵ Ám a *Francia repülő Tunisz fölött* esetében az idill nem homogén, disszonáns hangokat vegyít, a játszótéri gyerekeket és szüleiket közvetlenül a bombák becsapódása előtt ábrázolja. S a szerelmi jelenethez is kudarc társul, Lenoir nem kérte meg a lány kezét, s most jön rá arra, hogy rosszul tette. Ez a jelenet kulcsfontosságú a szerelem és szabadság összefonódására építő korai Szilágyi-poétika felől: Lenoir azért válhat

a rossz eszközévé, mert nem tud igazán szeretni.

A dehumanizáció eseménye Szilágyinál is megjelenik: „Jean-Pierre Lenoir, / most változz géppé / hiszen az a foglalkozásod”. Kézenfekvő lenne amellet érvelni, hogy a gépet a test technológiai kiterjesztéseként fogjuk föl, Freud³⁶ és McLuhan nyomán. Csakhogy itt a viszony éppen fordított. A gép és ember viszonyát itt úgy kell elgondolnunk, ahogy Marx a gép és a munkás viszonyát jellemzi: a munkás a gép pusztá tartozékává, alkatrészévé válik,³⁷ s szellemileg és testileg géppé szorítják le.³⁸ Itt már nem a gép a test kiterjesztése, hanem éppen fordítva: az emberi test válik a gép kiterjesztésévé.

A Szilágyi-vers tér(kép)poétikájából még egy fontos belátás következik. A térképre hajlamosak vagyunk statikus tényezőként gondolni, holott a katonai térképek, ha egyszer használatba vették őket, korántsem a mozdulatlanságot akarják mediatizálni. S ha a térképen lehet jelölni a *megsemmisítendő* célpontokat, úgy a *megsemmisített* célpontok is ábrázolhatók. Lenoir a térképen szereplő utasításoknak megfelelően cselekszik, tudnia kell „a halál geometriáját” (az iskolai felelésre emlékeztető ironikus kommentár Karinthy diákszereplőivel helyezi egy szintre a pilótát), ám annak is tudatában van, hogy a bombák átalakítják a teret, s ezért a térképet is módosítani kell. Ami eddig Tunisz, az élő város térképe volt, most a halál térképe lesz, ám groteszk-ironikus módon a romok között mégis megmaradnak egy mértani struktúra nyomai: „mértani rendben sorakoznak / bombatölcsérek / romok / hullák / jajok”. Az urbánus rácsszerkezet helyén romok rácsai.

A tér(kép)poétikai olvasat felől válik látathatóvá, hogy a Szilágyi versében megjelenő térkép egy átalakuló, mozgásban lévő terület képez le, s nem csupán ábrázolja, de a tér átalakítását (lerombolását) is meghatározza. A

33 SZABÓ Lőrinc *Összes versei, I.*, szerk. KABDEBŐ Lóránt – LENGYEL TÓTH Krisztina, Osiris, Budapest, 2000, 173.

34 *Magyar irodalom*, szerk. GINTLI Tibor, Akadémiai, Budapest, 2011, 828–829.

35 BORBÉLY, *Visszateremtés...*, 133.

36 Sigmund FREUD, *Rossz közérzet a kultúrában*, ford. LINCZÉNYI Adorján = Uő., *Esszék*, Gondolat, Budapest, 1982, 330–331.

37 Karl MARX, *A Kommunista Párt Kiáltványa*, ford. n., MEM 4, Kossuth, Budapest, 1968, 447; Karl MARX, *Gazdasági-filozófiai kéziratok 1844-ből*, ford. n., Kossuth, Budapest, 1970, 9–10.

38 Karl MARX, *Gazdasági-filozófiai kéziratok 1844-ből*, ford. n., Kossuth, Budapest, 1970, 9–10.

tájra térképként rálátó tekintet nem magától értetődő, a repülőnek a megfelelő magasságra kell felérnie ahhoz, hogy ez a látvány létrejöhessen – a Szilágyi-vers nyitánya pontosan erről, a perspektíva elsajátításáról, a föld „kusza rajzainak” elsimulásáról beszél. Ez a perspektíva egyre inkább fenyegetőbbé válik, s ez a rémület a vers zárlatában bontakozik ki elemi erővel: „zuhan a föld / úristen / vagy én zuhanok / és ő kerül egyre magasabbra?!” A zárlat poétikailag elemi erejű, egyedül az írásjelek válnak kissé szájbarágóssá itt (hiszen a szöveg majdnem teljesen mellőzi a központosítást). A fent és lent viszonylagossága az orientációs metafora révén térpoétikai kérdéssé írja át Lenoir erkölcsi bukástörténetét, s ez a megoldás a fent és lent viszonyának kikezdése nélkül önmagában elég konvencionális lett volna, ám a megfordítás révén sikerült invenciózus módon zárni a szöveget. S ha Pilinszky az üdvözülés történetét „emelkedő zuhanás”-ként írhatta le, Szilágyinál ennek fordítottjáról, egy kárhozat-történet zuhanó emelkedéséről van szó (akkor is, ha Szilágyi materialista poétikájában üres az égbolt, s a zárlatban szereplő „úristen” is pusztán nyelvi fordulat marad).

[3.] „bukórepülésben, a huszadik század közepén”

A paradox zárlat révén a vers erős párhuzamot képez a későbbi *Kényszerleszállással*. Csakhogy míg a fentebb tárgyalt versben a zuhanás egy bukástörténet végső alakzataként rajzolóódik ki, addig a *Kényszerleszállás*ban éppen a Föld felé tartó bukórepülés ad lehetőséget egy

új morális állásfoglalás megfogalmazására, s a hazugságokkal való szembenézésre.³⁹ A vers beszélője, a bukórepülésben zuhanó ördögöcske már-már luciferi szerepbe kerül, azonban nem bűnre akarja csábítani a megszólítottakat, hanem – nagyon hasonlóan a már említett *Magasan* ciklus *Szentelek szerelem* című darabjához – az angyalkák képmutatását leplezi le.⁴⁰ Messzemenően egyetértek Borbély Andrással abban, hogy az ördögöcske voltaképp ideológiakritikus szerepbe kerül.⁴¹ Borbély szerint az ördögöcske az „angyalgyártó kisiparosok” illúzióiparát és az eufemisztikus dajkameséket leplezi le. A mesék szimbolikus rendje által elfedett Valós részben a szexualitáshoz (gólyamesék), részben olyan traumatikus eseményekhez kapcsolódik, mint az *angyalcsinálás* kifejezés által eufemizált abortusz.⁴² Az angyalkákra aggatott, házi készítésű attribútumok (sztaniolglória, gyolcspendely, tollsöprűszárny) hamisságának, csinált voltának lelepleződése egyértelműen Hervay korai, *1942* című versének központi képét írja – és kontextualizálja – újra:

Egy púpos lelkű gyerek sír,
krepp-papír ruhában, a színpadon.
Anyját siratja, édeskés szöveg szerint,
s anyja, az élő, mint távoli rokon,
meglátogatja, cukorkát hoz s elutazik.
A gyerek sír, eláztatja a rózsaszín ruhát
és felragasztott angyalszárnyait.
Sír makacsul, túlsírja szerepét,
hangjában vádol a megnyomorított emberiség.⁴³

Csakhogy míg Hervay korai versének retorikai szerkezete egy „eláltalánosító”⁴⁴ alakzat felé fut ki, a Szilágyi-vers már egy olyan poé-

39 A gyerekekhez szóló, a mesevilágot tematizáló beszédmód a kényszerleszállás motívumával együtt ugyanakkor egy olyan olvasatot is lehetővé tesz, amely a verset *A kis herceg* ellenszövegeként értelmezi.

40 Ebben az értelmezésben elsősorban a repülés problémája áll a középpontban, ezért most nem foglalkozom a versben megjelenő sajátos antiteológia problémáival, hiszen ezzel a kérdéssel elemzésében Borbély András alaposan foglalkozott.

41 BORBÉLY, *Visszateremtés...*, 219

42 „Nem lett, mégse lett belőlem angyalka, tollsöprű-szárnyú, sztaniol-glóriás, gyolcspendelyes, herceg, kicsi édes, / olyan, aminőket rettenetes módszerekkel gyártottak gólyamesegyártó nagyanyáink, /méhükkel örökké bajlódó nagyanyák, szegények, angyalgyártó kisiparosok; – : mert bűnnek nem bűn, csak ama bizonyos eredendő; és isten angyalkáit szaporítani talán még erény is.” SZILÁGYI, *Összegyűjtött...*, 374.

43 HERVAY Gizella, *Az idő körei*, szerk. BALÁZS Imre József, Kriterion, Bukarest–Kolozsvár, 381.

44 BALÁZS, *Hervay...*, 34.

tika jegyében szólal meg, amely maga mögött hagyta az emberiségre mint egészre problémamentesen hivatkozó beszédmódot.⁴⁵ A történelem traumatikus tapasztalata megmarad, ám a vádbeszéd iránya megváltozik: már nem az emberiség eszményének nevében, hanem az empirikusan létező emberek sokaságával szemben fogalmazódik meg.

A *Kényszerleszállás az Álom a repülőtéren* és a *Magasan* ciklusok ellenverse. Ez a vers már nem a dialektikusan meghaladni szándékozott tagadás által erősíti meg az *Álom a repülőtéren* ideologikus-retorikus-tropologikus szerkezetét, mint a *Francia repülő Tunisz fölött*, hanem végérvényesen eltörli, lerombolja azt. Többről van szó annál, mint hogy a zuhanás élménye magától értetődően ellentétezi a repülés felszabadult, boldog szabadságélményét: a *Kényszerleszállás* képi-retorikai szerkezete módszeresen aknázza alá és robbantja szét az első kötet címadó ciklusának tropologikus építményét. A francia pilóta számára a térkép mutatta az utat, itt viszont a repülőtet vezető ördögöcske nem tudja, hova fog megérkezni, de még ha lenne térképe, se vehetné hasznát, hiszen elvesztette irányítását a gép felett (a versbeszéd zaklatottságát nagyon jól érzékelteti Illyés Kinga elemi erejű előadása).⁴⁶ Itt már nem a gépet magabiztosan kormányzó, s azzal egygyé váló vadászpilótáról van szó, az ördögöcske berepülő-pilótához hasonlítja magát. A különbség a bizonytalanság: a berepülő-pilóta feladata a gép viselkedésének kitapasztalása, ő sem lehet teljesen biztos abban, hogy mire számíton a repülőtetől. S ha az *Álom a repülőtéren* ciklus verseiben a repülés a történelem birtokbavételének metaforájaként jelenik meg, s ez még a *Magasan* ciklus verse-

iben is érvényesül – igaz, ott már elsősorban egy a történelemre mintegy felülről rálátó nézőpont lehetőségét megteremtve⁴⁷ –, a halálos kényszerleszállás a történelem uralhatatlanságának („bukórepülésben, a huszadik század közepén”) traumatikus tapasztalatát hordozza: „én, az ördögöcske, aki zuhantam, kényszerleszállást végeztem itt, közöttetek, ezen a rögs, sziklás, gödrös, ismeretlen terepen, / kényszerleszállást végeztem, és tudom, hogy bele fogok halni.”⁴⁸

A repülőtet biztonságos, meghitt, a modern civilizáció esszenciáját megtestesítő heterotópiája itt már nem létezik, a kényszerleszálló repülő a civilizáción kívüli, veszélyes és halálos terepre érkezik meg. Ám ha a meghitt repülőtetet újraépíteni már nem is lehet, a vers talányos zárlatában felmerül a talaj emberivé formálásának lehetősége:

„Tudjátok, ha én ember volnék,
ember, ki arra kényszerült, hogy a világtör-
ténelem leghosszabb századában éljen
(leghosszabb, pedig még háromnegyede se
telt el),
ha ember volnék, mondom,
szereznék egy talajgyalut, hogy kényelmes
leszálló-pályát készítek eljövendő
kényszerleszállóknak.

Meg aztán ki tudja, milyen magasra jut el
egy-egy gyaluforgács?”⁴⁹

Az *Álom a repülőtéren* és a *Kényszerleszállás* közötti legfontosabb különbség a szövegekben kirajzolódó jövőkéiben mutatkozik meg. Az *Álom a repülőtéren* még a boldog és biztonságos, felszabadult repülést jelöli meg az embe-

45 Ehhez lásd a vers beszélőjének hamleti gesztusát: „Kecsesen megemelem koponyatetőm, nézzétek ezt a kopasz agyvelőt, hogy megkérgesedett, pedig még csak pár millió éves, /s hogy elkérgesedett! mennyi mindent kibírt, a nyavalyás, mennyi mindent kibírt, ami – nem vele történt! Tudjátok-e, / hogy e pár millió év alatt hányszor fordult elő, / hogy minden becsületes embernek meg kellett volna őrülnie! Ne csodálkozzatok a primitív törzseken, melyek szentnek tartották az őrületeket.” SZILÁGYI, *Összegyűjtött...*, 376.
Ezeket a sorokat érdemes összeolvasni az ugyanebben a kötetben szereplő *Haláltánc-szvitnek* az ember fogalmát dekonstruáló részleteivel.

46 Lásd: <https://www.youtube.com/watch?v=3Q9ue1UxfAA> (letöltés: 2022. 05. 12.)

47 Lásd a ciklus *Józanosság* című darabját. Ez a vers nemcsak azért érdekes számunkra, mert újból tematizálja a földet térképként látó tekintetet, vagy mert a „tízezer éves” történelmet jellegzetesen lászlóffys módon jeleníti meg, hanem azért is, mert – előrevetítve a *Kényszerleszállás* központi képét – a bukás, a zuhanás lehetőségét is megfogalmazza.

48 SZILÁGYI, *Összegyűjtött...*, 376.

49 *Uo.*, 377.

riség jövőjeként, itt viszont a jövő traumatikus kényszerleszállások örökösen ismétlődő sorozataként tematizálódik. Új repülőteret építeni már nem lehet, csupán egy leszállópályát lehet csinálni a jövőendő kényszerleszállók számára. A birtokba vehetetlen történelem elkerülhetetlenül ismétlődő traumák sorozataként jelenik meg, s a legtöbb, amit a vers ajánlani tud: azok enyhítése. És még ez sem biztosan beteljesülő ígéreteként fogalmazódik meg, mint az első kötet jövőképe, hanem csupán lehetőségként, olyan ajánlatként, amelyet egyáltalán nem biztos, hogy a megcélzott közönség el fog fogadni. Az ég birtokba vétele helyett egy jóval szerényebb program lehetősége – és annak is csupán a lehetősége! – bontakozik ki itt, a föld élhetőbbé tétele. Az első kötetben a repülőteret elsősorban az elrugaszkodás tere volt, itt viszont a – lehetőség szintjén megjelenő – leszállópálya csak az érkezését, arról nincs szó, hogy újból föl lehetne emelkedni róla. Fölfelé már csupán – s ezzel a verszárlat részlegesen rehabilitálja a fent és lent közötti értékhierarchiát – az emberi munkát, alkotótevékenységet jelző gyaluforgácsok indulhatnak el. Ám ezek a forgácsok olyan ember munkáját jelzik, aki számot vetett a traumatikus történelemtapasztalattal, s maga mögött hagyva a korábbi, megvalósíthatatlannak bizonyuló, nagyszabású álmokat, meglehetősen józansággal kezd hozzá ahhoz, hogy ha a Földre átköltöző Mennycsapatot már nem tud, legalább egy elviselhetőbb világot hagyjon a következő nemzedékekre.

Az *Álom a repülőtéren* ciklus és a *Kényszerleszállás* kontrasztba állítása megmutatja, hová érkezett el Szilágyi Domokos költészete, a hiperracionalizmus optimista poétikáját és transzparens nyelvfelfogását. Csakhogy ez a poétikai változás nem egyik pillanatról a másikra zajlott le. Sokkal inkább arról van szó, hogy – ahogy Balázs Imre József megragadta ezt – az ötvenes-hatvanas években induló erdélyi magyar költők esetében „[...] számolni

kell azzal, hogy a költői nyelvben nem következnek be hirtelen, egyértelmű törést jelentő fordulatok. Inkább fokozatos átstrukturálódásról beszélhetünk mind Hervay, mind például Szilágyi Domokos esetében.”⁵⁰ Ha tehát ezt az átalakulást folyamatában szeretnénk ábrázolni, nem elegendő pusztán a kontrasztot felmutatni. A *Francia repülő Tunisz fölött* (ahogy a *Halál árnyéka* is) mutatja, hogy az ironikus és tragikus nyelvi kódok párhuzamos működtetéséhez, a groteszkhez és a paradoxonokhoz való vonzódás már korai költészetében tetten érhető. Az 1967-es *Garabonciás* kötetben szereplő *Magasan* ciklus pedig – csak a repüléshez kapcsolódó motivikus soron belül maradván – e folyamat közbülső állomása. Ez a ciklus a hiperracionalitás helyébe a racionalitást állítja, mert már nem a jövőre irányuló álmot, csupán a józanságot, a történelmi múlt átértékelésének képességét jelöli meg legfőbb értéként, melyet a további traumák elkerülésének kulcsaként tételez. A *Kényszerleszállás* viszont ezzel is leszámol: a traumák elkerülhetetlenül folytatódó sorozatot alkotnak, legfeljebb enyhíteni lehet(ne) őket.

* * *

A történelem mindig újratermeli az útvesztőt, mely – Bretter jelképrendszerében – nem más, mint az elidegenülés. De a labirintusokkal együtt a kitörés, a deterritorializáló mozgás vágya is újratermelődik. Akkor is, ha összeomlott minden antropológiai optimizmus, akkor is, ha már előre sejthető: kényszerleszállás lesz a vége (hisz a vers végén is ott az „eljövőendő kényszerleszállók” bizonyossága). Akkor is, ha a fiatal Szilágyi és Bretter optimizmusának történelmi alapja összeomlott. A repülés kínzó vágya mégis mindig újjászületik. Mert „Ikarosz bizonyított: van láthatár, van akkor is, ha a kor kegyetlen labirintusokkal zsúfolja tele a világot. A távlatot nem lehet elvenni, ha nincs más, akkor a szabadság a horizont, a magasra emelt fej, a tiszta létezés.”⁵¹

50 BALÁZS, *Hervay...*, 22.

51 BRETTER, *i. m.*, 43.

▶ BASICS BEATRIX

Jankay Párizsban

Az első, Jankay Tibor művészeti hagyatékából rendezett állandó kiállítás 2003-ban nyílt meg Békéscsabán, a művész összes korszakának alkotásaiból válogatott műveket bemutatva. 2011 őszén a budapesti 2B Galériában *Barátok Békéscsabáról* címmel nyílt tárlat. 2013. novemberének végén a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeumban megnyílt a Jankay–Kolozsváry–Tevan Gyűjtemény állandó kiállítása, az anyag a korábbi, Csaba Center-beli kiállítóhelyről került a múzeumba. Ez egyúttal az intézménynek egy európai jelentőségű gyűjteménnyel való gyarapodását is jelentette.

Jankay Deutsch Tiborként született 1899-ben Békéscsabán. 1915-től három évig az Iparművészeti Iskola (a mai Moholy-Nagy Művészeti Egyetem elődje) növendéke, 1918-tól egy tanévet a Képzőművészeti Főiskolán töltött, Balló Ede tanítványaként. 1920-ban László bátyja révén került Zürichbe, ahol testvére az orvosi egyetemen tanult. Nem tudjuk pontosan, milyen művészeti képzésben részesült itt, és mely intézményben. 1922-ben a drezdai Királyi Művészeti Akadémián a pécsi születésű Ferdinand Dorsch (1875–1938), a későbbi rektor tanítványa lett.

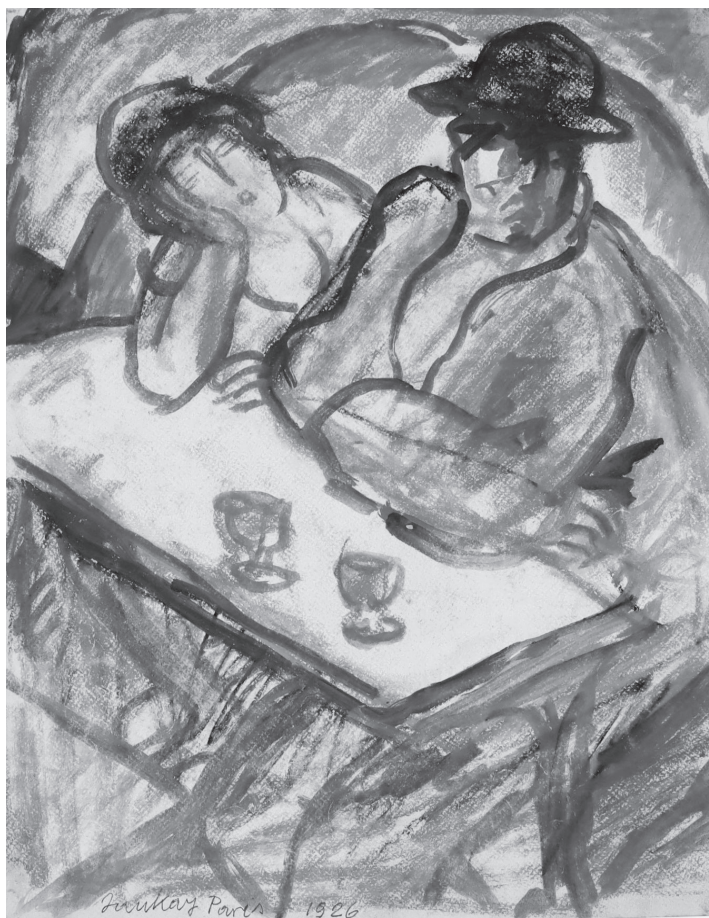
A húszas-harmincas évek az utazások, ösztöndíjak, tanulmányutak időszakát jelentették Jankay életében. Sajátos szerepet kapott Békéscsaba városa – itt tanította Jankay Bolmányi Ferencet rajzolni még annak gimnazista éveiben, itt volt első önálló kiállítása a húszas években, az akkor városi kulturális központként, kultúrpalotaként működő múzeumépületben. Itt működött a vidéki kulturális élet egyik jelentős intézménye, az Auróra Kör, amely a kiállításokat is szervezte. Az „Auróra zenei, irodalmi és képzőművészeti kör” 1913.

február 20-án alakult Békéscsabán, magánkezdeményezésre, az igényes kultúra terjesztésére. 1943-ig, megszűnéséig 195 hangversenyt, 125 előadást és 21 képzőművészeti kiállítást szervezett. Móricz Zsigmond 1940-es csabai felolvasóestje után saját Erdély trilógiájának első kötetére utalva „tündérkertnek” nevezte az Aurórát. A kör emblémáját, egy plakettet, Tevan Andor készítette el Guido Reni *Auróra* című festménye után. A kör könyvtára vasárnaponként nyitva állt a városi közönség előtt. A zenei esteken rendszeresen műsoron voltak Bartók Béla és Kodály Zoltán művei. A tárlatok mellett képzőművészeti előadásokat is rendszeresen tartottak.

Jankay elsőként az 1922-ben rendezett csoportkiállításon szerepelt itt, majd a következő évben, 1923-ban ismét, ekkor első önálló kiállításával, 72 festményt és rajzot bemutatva.

1924-ben járt először Párizsban, erre így emlékezett: „Párizs örök nyomokat hagyott bennem, ami felfokozta az élni akarást. Körül voltam véve lelkesedő művészekkel. Soha addig nem látott remekműveket ismertem meg, nagyon boldog voltam”. Párizsban az igen kedvelt és népszerű magánakadémiákat – Académie Julian, Académie Colarossi, Académie de la Grande-Chaumière – látogatta; megismerkedett Picasso-val, Matisse-szal, Utrillo-val. Az ekkor Párizsban élő magyar művészek közül a kaposvári Vaszary testvérek (Gábor és János), valamint Udvary Pál, illetve később Kolozsváry Zsigmond tartoztak a legszűkebb baráti köréhez.

Európában az 1920-as és '30-as években Párizs számított a művészeti újítás és inspiráció legfontosabb helyének, vonzotta a festőket, a költőket és értelmiségieket. Ugyanakkor a Jankay által is látogatott magánakadémiákon már

Bárban (1926; vegyes technika, papír; 500×390 mm; jelezve balra lent: Jankay; leltári szám: 2009.178.1.)

a század elején megjelentek az amerikai, kanadai, ázsiai (elsősorban japán) növendékek, és természetesen a közép-kelet-európaiak. Ahogy Bölöni György 1906-ban írta „Párizsban már magyar negyed is van. A Montparnasse-on, a Szajna bal partján felfutó hegyen. Bécsnek és Münchennek már letűnt a csillaga régen. Gyorsan fut át rajtuk a párizsi expresszvonat, és ide röpíti egyenesen a vágyó fiatalembereket. Jönnek ölelni Párizst, melynek művészemlői mindig fiatalok. Szabadabbak leszünk és fejlettebbek, ha egyenesen és közvetlenül kapcsolódunk bele a francia kultúrába.”

Az 1922 áprilisában Párizsba érkező Ilyés Gyula pályakezdése is Párizshoz kötődik, a *Hunok Párisban* című regényében örökítette meg: „Mi voltaképp majdnem mint autodidakták kerültünk Párizsba. (...) így kultúránk min-

den alkatrészét Párizsban szereztük meg”. Az 1923 ősztől 1925-ig Párizsban élő Déry Tibor számára a legfontosabb élmény és tapasztalat a szabadság volt.

Fontos volt a tanulási lehetőség, de emellett az a kulturális közeg, amit a város jelentett. Magángalériák, műkereskedők, kortárs művészeti események és a művészeti életet ismerő, az újításokat nyitott érdeklődéssel váró sajtó jellemezte Párizst. De a város otthont adott a menekülőknak is, a zsidó művészeknek, az első világháború utáni új szovjet rendszer egyre gyötrőbb légkörét elhagyóknak. A legtöbben néhány évet töltöttek Párizsban, de sokan véglegesen letelepedtek.

Az avantgárd irányzatok kísérletezését folytató École de Paris, Picasso, Chagall, Mondrian, Modigliani, Miro, Kandinszkij művészete is

páratlan vonzerőt jelentett. A stiláris sokféleség a kísérletezésnek egyszerre volt alapja és ösztönzője, Párizst kulturális értelemben ezeknek az évtizedeknek a legfontosabb helyévé emelve.

Jankay 1925-ben visszajött Magyarországra, s a Képzőművészeti Főiskolán Vaszary János óráit látogatta. Tagja lett az 1924-ben alakult KUT-nak, a Képzőművészek Új Társaságának. 1926 tavaszán, a KUT III. tárlatán Jankay négy párizsi témájú műve volt látható, ősszel az Ernst Múzeum csoportkiállításán szerepelt, szintén párizsi képekkel is. 1928-ban ismét Párizsban és Itáliában járt, 1929 januárjában a KUT Nemzeti Szalon-beli tárlatán mutatta be műveit. 1929 tavaszán az Aurora Kör szervezte kecskeméti kiállítását, és ez évben járt először Nagybányán.

A húszas évek Jankay számára a művészi kiteljesedés időszakát jelentették. Ezt az időszakot és az ekkor keletkezett műveket igen kevésbé ismerte a hazai közönség – eddig. De hála a 2023 végén megnyílt időszaki kiállításnak, erre most mód nyílt.¹ Jankay művei mellett Brassai fényképei illusztrálták a két világháború közötti Párizs hangulatát a tárlaton. A szülővárosa nevét felvevő Halász Gyula (1899–1984) Párizsban tanult meg fényképezni és vált a város megörökítőjévé. Fotográfiai Jankay tematikusan csoportosított képei fölött sorakoznak, egymás hatását emelve. Azt a világot, amely nemcsak a képzőművészeti alkotásokon, de irodalmi művekben, magában az ottani életben fogalmazódott meg. A „lost generation”, az elveszett nemzedék világát, amelynek nevét Ernest Hemingway 1926-ban megjelent első regényének egy mondata adta. A pennsylvaniai író, költő, drámaíró, műgyűjtő Gertrude Stein (1874–1946) szalonjában összegyűlő művészek, akiket vásárlásokkal és anyagilag egyaránt támogatott, Jankay akkori párizsi kortársai voltak. (Nem melleleg sokan Gertrude Steinnek tulajdonítják az elveszett nemzedék elnevezést.) Jankay e korszaka műveinek egyik legvonzóbb tulajdonsága, hogy ezt a közeget jelenítik meg

számunkra, csakúgy, mint József Attila 1927. április 8-án született, *Párizsi anxi* című verse. A bemutatásra kiválasztott műtárgyanyag a Jankay hagyaték Békéscsabára kerülése óta eltelt évtizedekben nem szerepelt közönség előtt, „felfedezésük” révén a 20. század első fele művészetének egyik legizgalmasabb és legfontosabb korszakát ismerhetik meg a látogatók.

A szénrajzokon visszatérő szereplők a festők, könyvárusok, csavargók, olvasók, sétálók a Szajna-parton. De megjelennek a munkások is – a zsákhordó, a vándorköszörűs. A háttér, amely azonban azonos jogú szereplő az emberi alakokkal, a város egymásra torlódó, jellegzetes házai, a szűk utcák, a hidak, az épületek, a Notre-Dame. Utcai verekedés, a kávéházak világa, abszintivók, fiatalok és idősebbek, magányosak, elhagyatottak és társasági csoportok, szépek és elgyötörtek – a világ teljessége mutatkozik meg a lapokon. De láthatunk a középkori Maddonákat idéző, gyermekét szoptató nőalakot a háttérben a hídon nyüzsgő autók áradata felett, erkélyen merengő fiatal lányokat. Aktokat, a legváltozatosabb testhelyzetekben.

A két világháború közötti időszakban sokan használták a szénrajz technikáját – egyrészt az avantgárd irányzatai, különösen a kubizmus és a rajzolószén vaskos, geometrikusan ható vonalai jól megtalálták egymást, de a gyakorlati használhatósága, a munka mobilitásának lehetősége is fontos szempont volt. Békéscsaba másik híres szülöttje, Perlrott Csaba Vilmos is ezekben az évtizedekben készített különösen sok szénrajzot. Jankay pasztelljei, akvarelljei, olajképei is hasonló motívumokat ábrázolnak, mégis eltérő a hatásuk, a színeik miatt. A lilák, kékek, zöldek, sárgák finom, egymásba olvadó árnyalataiból mintegy párában és fényben bontakozik ki a város lenyűgöző arca, az emberek alakja, az ivók belseje.

Jankay művészetének kiemelkedően fontos része a két világháború közötti időszak, az ekkor készült művek. Az 1920-as években Párizsban, illetve Olaszországban készült alkotásai

1 *Az Egy csabai az örült évek Párizsában – Jankay Tibor* című tárlat 2024. szeptember 1-ig látható a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeumban. A kiállítás kurátora és látványtervezője Gyarmati Gabriella művészettörténész.

könnyed, finom és légies, geometrikus, a vonal erejével építő szénrajzok, pasztellek. Összevetve műveit a háború utáni időszakkal, a későbbi amerikai korszakkal, mintha nem is ugyanaz a művész készítette volna őket. Mégis, a két világháború közötti időszak, illetve a negyvenes évek művei eddigi viszonylagos ismeretlenségük ellenére életműve legfontosabb periódusát jelentik, egy olyan korszakot, amely stílusán jól megkülönböztethető mind a korábbiaktól, mind pedig a későbbiekétől. Bellák Gábor monográfiájában nagyon találóan „derűs, világosan színezett, s nagyon erősen grafikus karakterű festészet”-nek nevezi ezt.

1929-ben, majd 1934–35-ben Amerikában járt.

1938-tól 1944-ig következett a munkaszolgálat ideje, Jankay a nagyváradi gettóból Auschwitzba tartó vonatról szökött meg, erre emlékeztetnek a Tevan kiadásban megjelent *Mártírok* album mellbevágóan gyötrelmes rajzai.

1948-ban véglegesen az Egyesült Államokba költözött. Jankay egy nyugodt, békés világban tanított, alkotott: a University of Redlands oktatója, 1949-től 1977-ig a malibui Pepperdine University tanára volt. Mindkét egyetemen rajzot, festészetet, mintázást oktatott, és művészeti kurzusokat vezetett. Jankay új műfajokkal kísérletezett immár amerikai életében: kerámia- és faszobrokkal. Az egyetemi oktatás mellett volt erre ideje és ereje is.

Három alkalommal látogatott rövid időre vissza Magyarországra, 1969-ben, 1976-ban és 1979-ben. Meg is jelentek az itteni – elsősorban békéscsabai és szentendrei – témák a művein, és bemutatta azokat a *Tisztelet a szülőföldnek* címmel megrendezett kiállításon. A Szentendrén megnyíló új, Czóbel Béla és Barcsay Jenő életművét bemutató múzeumok mintájára a két, életében oly fontos szerepet betöltő városra kívánta hagyni életművét. Itthon azonban nem kellett; Szentendrén például „nem illett bele” a múzeumok alapításáról kialakított po-

litikai koncepcióba. Pedig ekkor már nemcsak a saját életműve volt jelentős, hanem a gyűjteménye is; a nyugat-afrikai és óceániai törzsi művészet remekeiből álló kollekcója szintén a hagyományozás tárgya lett volna. 2000 májusában a Pepperdine University Frederick R. Weisman Művészeti Múzeumában *Tibor Jankay: Celebrating the Human Spirit* címmel a művész utolsó korszakát bemutató kiállítás nyílt meg. Találébb címet nem is adhattak volna: a rendezők szerint Jankay festményei az élet szeretetét illusztrálják, ami mindvégig inspirálta.

Amerikai letelepedése előtti műveiről más értelemben mondható el ugyanez; ezeket kinti kollégái, tanítványai, kortársai kevéssé ismerték. A ragyogó, színes, figurális művekről az amerikai kritikus számára Picasso, Léger művei idéződtek fel. Jankay nyugdíjba vonulását követően Venice Beachben lett a fiatal művészek mentora, a túlélésről és a megbocsátás filozófiájáról szóló történetei ösztönözték őket munkájukban. (Az életéről szóló dokumentumfilm is *A túlélés művészete* címet kapta.)

Vajon mennyire került be rangjához, jelentőségéhez méltóan Jankay az itthoni művészeti köztudatba? Elég-e ehhez a szülőföld? Tudjuk-e, milyen érték van a birtokunkban? Tesszünk-e érte, hogy minél többen megtudják, megismerjék értékeinket? Szülővárosa méltán kapta meg hagyatékát, az anyag végre a Munkácsy Mihály Múzeumba került, és kiállítás-sorozaton lesz látható az óriási életmű.

Az első kamarakiállítás nagyon erős kezdésnek tűnik, olyan műtárgyanyaggal, amelyhez a koncepció és a rendezés méltónak bizonyult, rögtön a 20. századi egyetemes művészettörténet egyik nagy korszakában elhelyezve és látatva Jankay művészetét. Olyan lehetőség ez, amelyért bármely itthoni vagy éppen európai múzeum hálás lenne. S élni vele olyan kötelesség, amely kevés itthoni vagy éppen európai múzeumnak adatik meg.

Irodalom:

Bellák Gábor: Jankay Tibor. Jankay Tibor Művészeti Közalapítvány. Békéscsaba, 2003.

Ván Hajnalka: Jankay Tibor művészeti hagyatéka. In: Bárka 2009/5.

► GYARMATI GABRIELLA

A táj arcképének analízisei. Molnár-C. Pál útját követve¹

Bár Molnár-C. Pál nem kortársunk, de az életműve és személye megidézésének céljával rendezett, a tiszteletadás lehetőségét biztosító időszakos és állandó kiállításokkal mégis közel kerülhetünk a mesterhez. Életműve, amellyel, hogy igen népszerű, meglehetősen jól feldolgozott, ha szeretnénk, belemerülhetünk a világába. A lehetőség most, 2024-ben, születésének 130. évfordulóján is adott.

De kanyarodjunk vissza indulásához. 1979-ben – battonyai tárlatához kapcsolódóan – a Híradónak adott interjújában ekképpen fogalmaz: „Battonyához elég fontos dolog fűz engem (ahogyan ő mondta, elég fontos dolog fűz engem), mert ott születtem, volt szerencsém megpillantani a Napot, a világot. Egy kovácmesternél laktam, ott voltam kosztos diák. Ezzel kapcsolatban az a kedves emlékem kísért tovább az életem folyamán, hogy első szerelmem volt a kis Besenyő Marika, aki ott lakott valahol az ártézi kút mellett, és járt vízért az ártézi kútra. Erre fel én a kovácsék kannáját, ha tele volt, ha üres volt, fogtam és rohantam a kúthoz, hogy én vihessem együtt vele vissza, segítsék neki vinni a vizet haza. (...) Nagyon jól emlékszem, hogy három nemzetiségű pajtásaim voltak, tehát azt lehetne mondani, hogy három nemzetiség találkozott ott össze, szerbek, románok és magyarok.”²

Molnár-C. Pálról tudjuk, hogy művészete egyetemes, és hordoz bizonyos fajta meditatív jelleget. Szépségeszménye nem volt egyedül-

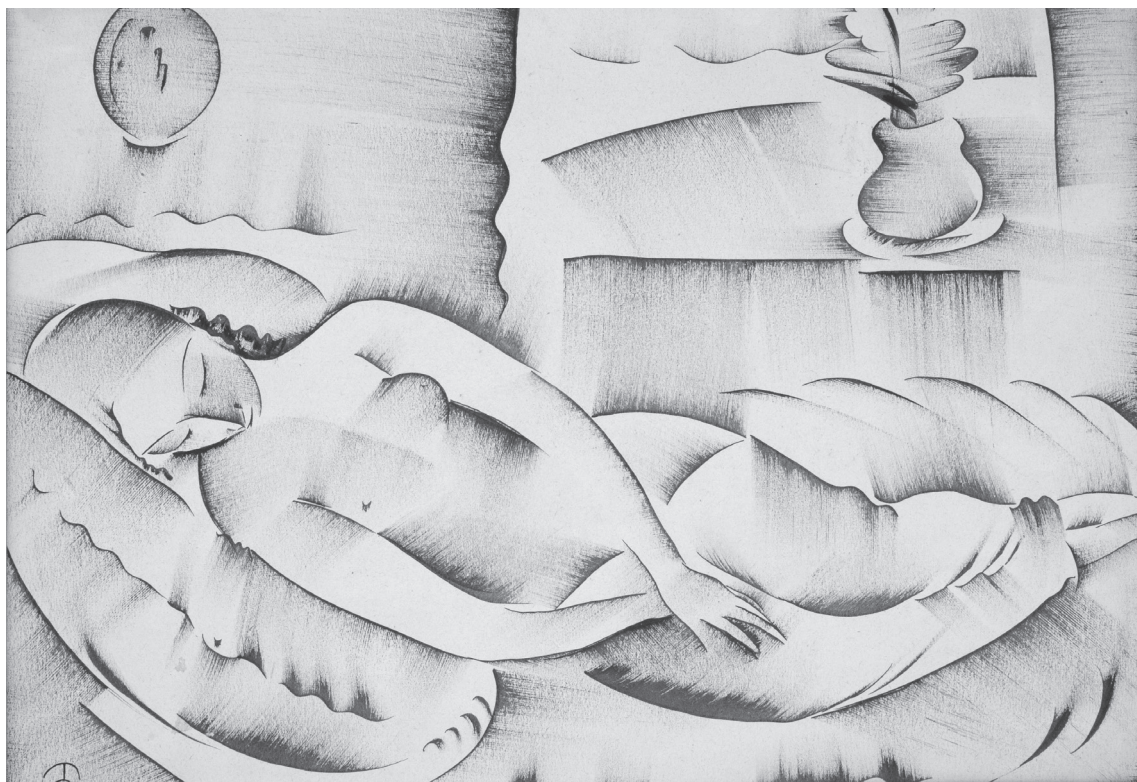
álló abban az időben, azonban amit felépített e gondolat köré, az teljesen egyedi és autentikus. Gazdag életművében mesterremek sorát találjuk, amelyek mellett, hogy emblematikus alkotásai közé tartoznak, az életmű sarokpontjai, a korszakok és irányzatok legjobbjai között tudhatók. Grafikai és festészeti életműve egyaránt jelentős. A valósághoz más és más módon kapcsolódik, az általa képviselt nézőpontot aktuális céljai határozzák meg. Molnár-C. szerencsés volt már pályája első évtizedében is, hisz témáinak és kifejezőmódjának megválasztását azonos mértékben határozta meg a fiatalság heve és a rá már ekkor is jellemző művészi nagykorúság, az alkotói tapasztalat ereje.

Tudjuk, hogy a művészi kiteljesedés egy folyamat. Kinek rövidebb, ki számára pedig hosszabb ideig tart. Molnár-C. Pál szerencsés volt, igen korán rátalált az őt érdeklő témára és a hozzá megfelelő kifejezőmódra. Az életmű változatossága arra szolgál bizonyosságul, hogy vizuális kísérletei során milyen könnyedséggel lel rá az új témára és az új témához adekvát képi nyelvváltozatra.

És, hogy számára mi volt a fontos? A már említett 1979-es Híradóban így foglalta össze törekvéseinek lényegét: „Egyébként én beismerem, hogy pregnánsan nem jellemző a piktúramra a magyar jelleg. Inkább azt mondanám, és szeretem is mondani és ezt a gondolatot ápolom is magamban, hogy egy mediterrán

1 A szöveg Molnár-C. Pál *Hazamegyék a falumba* című kiállításának megnyitóján hangzott el a battonyai Molnár-C. Pál Emlékházban, 2024. április 28-án.

2 Magyar Filmhíradó, 1979. Azonosító: MFH_1979_39-02

Molnár-C. Pál: Szendergő (1920-as évek; tus, papír; Molnár-C. Pál Emlékház / Battonya Város Önkormányzata)

festő típusát képviselem. Európa, az nekem a világ.”

A most nyíló, *Hazamegyek a falumba...* című jubileumi kiállítás fókuszában Molnár-C. Pál pályájának településhálózata, élete egymást követő helyszíneinek megidézése áll. És honnan indulunk? Természetesen Battonyáról. Itt készült 1915-ben a még Molnár Pálként szignált, expresszív hangvételű *Megvadult paripák*, két évvel később pedig a Vidovszky Béla enteriőrjeinek hangulatát idéző *Mamuka* című festmény. Mindkettő a főiskolai évek termése.

Picit visszaugrunk az időben. A boldog békeidők utolsó esztendőiben Aradon találjuk, ahol egy gyulai származású rajztanár, a kiváló portretista, Uferbach Jenő fedezte fel tehetségét. Ő ösztönözte továbbtanulásra és irányította a budapesti Magyar Királyi Mintarajztanoda és Rajztanárképezdébe, ahol az intézmény rektora, Szinyei Merse Pál keze alatt dolgozott. Molnár-C. Pál huszonegy éves ekkor. A Mintarajztanodában töltött évek idején, 1915 és 1918 között készült az a megdöbbentően

érzéketesen és finoman festett akvarell, amely egy idős férfi arcképét ábrázolja. Bizonyítványa megszerzése után Svájcba kíséri egy tanítványát, és itt rendezte első kiállításait is.

Az első világháború gyötrelmeit vehemens életerővel ellenpontozni és feledtetni akaró örült évek Párizsába a pezsdítő évtized legelején, 1921-ben érkezett. Az ott uralkodó egyedi hangulat és kulturális adottságok inspiráló ereje alól természetesen ő sem vonhatta ki magát. A város aktualitást, jelenidejűséget, a MOSTot hangsúlyozó vibrálása azonban ugyanolyan erős hatást gyakorolt rá, mint a Louvre klasszikusai, amelyeket nem csupán megtekintett, hanem több, művészettörténeti alapvetésnek számító alkotást le is másolt. Előbbiek közé tartozott a nagy velencei, Tiziano festménye is. Ebben az időben készült a kiállítás *Fekvő akt* című munkája. Ahogyan oly sokan, Molnár-C. is csupán átmeneti állomásként tekintett franciaországi tartózkodására, az útja ezután – rövid svájci kitérőt követően – visszavezetett Magyarországra.

Molnár-C. Pál: *A csók* (1920-as évek; litográfia, papír; Molnár-C. Pál Emlékház / Battonya Város Önkormányzata)

Életének következő, teljes pályáját meghatározó időszaka 1928-tól 1931-ig tartott. Rómában, a Via Giulia 1. szám alatt lévő Palazzo Falconieriben és a palota mellett felépített műteremházban, a Palazzinában találjuk az akkor harmincas éveinek közepén járó Molnár-C. Pált. A Római Magyar Akadémia kurátora, Gerevich Tibor fogalmazta meg a „római magyar stílus” lényegét, amelyet szisztematikusan meg is valósított, valósíttatott. Molnár-C. nagyon korán bekapcsolódott az intézet munkájába, az első évfolyam

tagja lehetett Aba-Novák Vilmostal, Pátzay Pállal, Szőnyi Istvánnal és – többek között – Patkó Károllyal együtt. A Római iskolában, ahogyan a téma szakértője, P. Szücs Julianna fogalmazott, Molnár-C. Pál úgy képviselte a stílustizsza modellt, hogy azzal a „római stílus” közben divatba is hozta.³ Az ekkor nyert élmények és inspirációk igen sokrétűek. Ebben az időben fordul figyelme a vallásos művészet felé, és Olaszországban kezdi festeni kiváló útijegyzet sorozatát⁴ is. Mindkét témára ragyogó példákat találunk a Molnár-C. Pál Emlékház új kiállításában.

Érdekes kísérletek tanúi lehetünk, amikor végignézzük a tárlat vedúta- és tájbrázolásait. Figyelemre méltó, hogy mennyire foglalkoztatták a festőt például a tükröződések, a természeti szép, a jelenségek csillogó effektusai. Öröm nézni azt a könnyedséget és nagyvonalúságot, ahogyan a látványt, a környezetben zajlót megörökítette. Ahogyan a művész fogalmaz: „Azt a mélységes kapcsolatot, amely olyan, mint ahogy anyánkat szeretjük, azt csak itt érzem, idehaza. Fiúi szeretettel dédelgetem magamban a Mátrát, a Bükköt, a Balatont. Évek óta róluk festem tenyérnyi kis útijegyzeteimet. Analíziseit egy táj arcképének. Tájmonográfiák ezek, amelyekből majd egyszer elkészül a szintézis. Tájszerelmeim esküvője.”⁵

És bár tudjuk, hogy művészi szempontból számára Európa jelentette a világot, Molnár-C. Páltól származik az utóbbi évszázad egyik leghazafiasabb gondolata. Idézzük fel együtt! „Én egy kis nemzetnek, Magyarországnak vagyok a fia. Az én országom horizontálisan kicsi, de vertikálisan igen nagy, az ég felé nyúlik...”⁶

3 P. Szücs Julianna: *A római iskola*. Budapest, Corvina Kiadó, 1987. 81. p.

4 16x24 cm méretű

5 Molnár-C. Pál ünnepi csokor a művész születésének 126. évfordulóján.

In: <https://m.youtube.com/watch?v=qP55BRF-Jy0>. Legutóbbi lelivás: 2024. április 28.

6 <https://www.eletunk.net/szaz-ev-szaz-gondolat/>

Az öregség agóniája, avagy „nincs út, amelyik kivezetne”

Krasznahorkai László: *Zsömle odavan*

Három évvel a *Herscht 07769* megjelenése után a magyar irodalom egyik élő klasszikusa, Krasznahorkai László új kötettel jelentkezett, melynek megjelenését a Magvető Kiadó éppen a gyulai születésű szerző hetvenedik születésnapjára időzítette. A talányos című *Zsömle odavan* borítója a korábbiak sötétségét ismétli, a majdnem fekete alapon csupán egy régi sparthelt és egy kotyogós kávéfőző képe dereng át. A feketeség, ahogy az író legtöbb regényében, itt is garantált, a megjelenített tárgyak pedig egy olyan valóságot idéznek, melyre ugyan még jól emlékszünk, de egy letűnőben lévő világhoz kapcsoljuk, csakúgy, mint a kötet idős főhősét, Kada Józsefet.

Józsi bácsi a kilencvenen túl, *Zsömle* nevű kutyájával él egy Budapesthez közeli kis falu szélén, az üdülőövezetben, pompás természeti környezetben, ugyanakkor teljesen egyedül, nemcsak térben, de szociális helyzetét tekintve is a periférián. Ennek a kihunyóban lévő és némiképp célját vesztett életnek a végéhez közeledve hangzik el a főhős szájából a kezdőmondat: „Nem teszek többé a tűzre.” A kezdőmondatok mindig, de a Krasznahorkai-univerzumban különösen hangsúlyosak, ez a mondat ráadásul azért is feltűnő, mert rövidege miatt különbözik a jól ismert (és ebben a regényben is használt) Krasznahorkai-mondatoktól. Úgy tűnik, az idős férfi az első mondatban lemond az életről, vagy legalábbis nem vár már sokat az előtte álló rövid időszaktól. Ebből a beletörődő, rezignált állapotból aztán egy csapatnyi, váratlanul felbukkanó ember rángatja ki, akik rájön-

nek arra, hogy Józsi bácsi nem egyszerű öregember, hanem az utolsó király, aki IV. Béla és Dzsingisz kán leszármazottjaként Árpád-házi I. József néven tarthatna igényt a magyar trónra. Kezdetben szinte tömegek árasztják el a férfi kis házát, majd az idő múlásával a királyt támogató csoport létszáma hét főre csökken, de a cél változatlan: a társaság feltett szándéka trónra juttatni az idős embert, Magyarországon pedig visszaállítani a királyság intézményét.

Az események ennek a képtelen ötletnek a kivitelezése körül zajlanak, a főhős ugyanis nem tagadja, hogy király, bár ellenzi, hogy felségnek szólítsák, megelégszik a Józsi bácsival. A királpárti összeesküvők heti rendszerességgel látogatják az öreget, akinek – a kötetnyitó mondat metaforájánál maradván – feltüzelik a vágyát és reményét azzal kapcsolatban, hogy egyszer trónra kerülhet. Az ügy nehezen halad előre, apró lépések, de főként egy helyben topogás jellemzi, a sokszor céltalan, kilátástalan heti találkozók a kávéfőző kotyogása töri meg néha, vagy egy-egy pohár bor. A kávézások és a borozások visznek valamiféle ritmust a sehozá sem tartó és az elejétől kudarcra ítélt cél érdekében összegyűlő emberek tanácskozásaiba. Ezek a Józsi bácsi konyhájában rögtönzött ülések nem sok egyébből állnak, mint az idős férfi monológjaiból, rögtönzött előadásiból, melyekben élete történetét meséli, például szerelmi kapcsolatát Szeleczky Zitával, vagy azt, amikor Horthy Miklós titokban megkoronázta. Legtöbbször úgy tűnik, ferdít és túloz, talán súlyos tévképzetei vannak, de az is előfordulhat, hogy

igazat mond, ez a regény fikcióján belül nem eldönthető.

A lassan bontakozó cselekmény egyre bizarrabb kanyarokat vesz, a szöveg politikai szatírává válik, kinevetteti a királyság visszaállításán ügyködő, többségében fura szervezeteket, akik között történész, középiskolai tanár, ménesgazda, autófényező és villanszerelő is akad, és akik olyan szervezetek tagjai, mint a Magyar Gárda, az Ősmagyar Egyház, a Nebántsdamagyart, a Magyarok Nyilai vagy az Ősmagyar Táltos Egyház. De ahogy nem tudunk a 2016-os *Báró Wenckheim hazatér* hősén sem szívből nevetni, úgy itt is torkunkra forr a nevetés, hiszen a gúnyos-ironikus megközelítés ellenére, a történet előrehaladtával egyre inkább sajnálni kezdjük Józsi bácsit.

A bő kétszáz oldalas regényben elsősorban a főhóst ismerjük meg, a többiek csak mellékszereplők (a Józsi bácsit trónra ültetni szándékozók mellett például a falu lakói, a polgármester, az ütődött postás, a tisztaszívű és segítőkész doktornő, vagy a megfáradt tanár, aki egyébként Krasznahorkai László néven szerepel a szövegben), a társadalomkritika fontos részei, de mint egyének nem igazán zárkóznak fel Józsi bácsi figurájának kidolgozottságához. Kada József alakja azonban nagyon árnyalt, az ő esetében Krasznahorkai ismét egy felejthetetlen alakot teremt, olyan hőst, aki az író korábbi szövegeinek több szereplőjével is hasonlóságot mutat. Van benne *Az ellenállás melankóliájának* Valuskájából, ha nem is annak végtelen naivitása és tisztasága, sokkal inkább a valóságra való vaksága. Megszállottan írott (igaz ez esetben már nem postán, hanem emailben elküldött) leveleinek hiábavalósága a *Herscht* Florianját juttathatja eszünkbe, de a legközelebb talán a fent már említett *Wenck-*

heim báró áll hozzá, elsősorban életkora miatt. Mindketten a világból lassan kikopó, azt egyre kevésbé értő alakok, akik értetlenül ténferegnek életük meghatározó szituációiban. A megszállott, idealista, kívülről bolondnak tűnő, és ezért sokszor nevetnivaló, ugyanakkor mégis valamiféle megfogalmazhatatlan emberi nagyságot is képviselő hősök sorában mindenesetre Kada Józsi bácsi is helyet kap. Az ironia, mely a báró bemutatását is meghatározta, itt is nagyon erőteljes (talán a legkegyetlenebb

az eddigi regények közül), de végül a gúnyt mégiscsak a részvét irányába tolja az elbeszélő, hiszen láthatóvá teszi, hogy Józsi bácsi nem az események alakítója, sokkal inkább gyanútlan és naiv áldozata. Lehet, hogy notórius hazudozó, az is lehet, hogy bolond (ezt erősíti, hogy egy, a második világháborúban „szerzett” repesz van a fejében), sokszor felfuvalkodott és öntelt, de az is biztos, hogy nagyon öreg, magányos és éppen ezért elesett. Ez akkor válik hirtelen nagyon plasztikussá, mikor a börtönkórházban a rabok közé tolják, és az addig elsősorban a saját nézőpontjából bemutatott

öregembert a kívülálló tekintetén keresztül pillantjuk meg: „(...) beküldték egy nagy cellába, és a cellában csend lett, mikor meglátták a kerekesszéket, és benne azt a picit embert, minden rab őt bámulta, mintha kísértetet látnának (...)” Józsi bácsi trónszékre vágyik, itt azonban kerekesszékekben ül, nagy ösök büszke leszármazottja, de a tolószékben ebből csak egy töpörödött, meggyötört öregember látszik. Ez az alapvető kontraszt az, ami tragikomikussá teszi a regényt. Nevetünk is Józsi bácsin, de közben a szívünk szakad meg érte, és ahogy a cselekmény halad előre, ez utóbbi érzés egyre erősebbé válik.

Éppen emiatt, azon kívül, hogy a *Zsömle odavan* kegyetlenül ironikus társadalmi és

Magvető Kiadó, Budapest, 2023

politikai szatíra, mely napjaink társadalmának egy szeletét mutatja be (a kor egyértelműen azonosítható, Orbán neve többször előfordul a szövegben, de egy Mákosbajszos házelnökre is történik utalás), egyben az öregedés, az öregség regénye is. (Érdekes, hogy Krasznahorkai Lászlóval szinte egy időben írta meg a maga öregségtapasztalatát Oravecz Imre is, aki *Alkonynapló* című kötetében személyes hangú, kíméletlenül őszinte lírai prózában nézett szembe ennek az életszakasznak a nehézségeivel.) Krasznahorkai a tőle megszokott nyelven, végtelennek tűnő, ugyanakkor átlátható hosszúmondataival közelít a témához, és elsősorban az ironia látásmódjával ábrázolja az időskori elesettséget és naivitást, amit szinte tökéletes egészségi és szellemi állapota ellenére is képvisel a főhős. Az elbeszélő nemcsak a társadalmon élcelődik, hanem Józsi bácsin is, akinek legszebb pillanatai éppen az alkony szemléléséhez kapcsolódnak, ezzel is valamiféle metaforikus mélységet adva az öregedés problémájának: „(...) meg az esték is, különösen mostanában, mióta teljes pompájában élvezheti a késői tavaszt a teraszról esténként, amikor kezdődik az alkonyat, egy kissé olyan, mintha színházat nézne az ember, tudja, mikor kezdődik, igyekszik pontosan ott lenni a helyén, hogy ne maradjon le az elejéről se, és főleg a végéről ne, mivel az valóban a legszebb rész, a felhő-

pázmák, ahogy vízszintesen szétnyújtóznak a hegyek gerincének hullámzó vonala fölött...” Az idős férfi ahelyett, hogy a hegy tetején lévő kis kertjének teraszáról a gyönyörű völgyet és a naplementét nézné, belekeveredik valamibe, ami eleinte csak nevetséges, később azonban tragédiává válik.

A váratlan, öregkori „tavasz”, a felpozsztulás, a koronázás ügye nem végződhet boldog befejezéssel (ebben már a legelejétől biztosak lehetünk), és ha maga a cselekmény nem is győzne meg erről, a főhős szájába adott időskorra vonatkozó reflexiók valószínűleg igen: „(...) mert bizony, hogy ne kertetek, és mégis kimondom, ennek az egész gyönyörűséges életnek beszarás a vége, szorulás, hogy úgy mondja, mivel bizony beszorulunk a végén, nincs út, amelyik kivezetne”. Ez a beszorulás a főhős esetében az átlagosnál jóval kalandosabb módon történik, és az ironikus-gúnyos hangnem miatt sokáig nevetni is lehet az abszurd szituációkon, de a zárlatban a hangvétel és maga a történet is olyan tragikusra vált, hogy szinte letaglózza az olvasót. A börtönbe, majd kórházba zárt főhős élete legvégén visszatér a kezdőkép üres közönyéhez, egy kutyán kívül senkije és semmije nem marad, a halál kapujába teljesen kifosztva érkezik, és az utolsó oldalakra már nem marad sem mosoly, sem remény, csak az elhagyatottság visszavonhatatlan és sűrű sötétje.

A saját életet élni

Szilasi László: *Saját élet*

A szerző írásművészetében nem először találkozunk önéletrajzi ihletésű szöveggel, már a *Luther kutyái* című regényében is saját életének történéseit állította a középpontba, amikor súlyos betegségét és az abból való gyógyulását dolgozta fel. Új kötetében az időhorizontot tágra nyitja, és benne a 20. század elejétől, a fennemői emlékeitől napjainkig idézi fel családjá multját és személyes történetét.

A regény [*Gondolatkísérlet*] című bevezetőjében Szilasi László előrebocsátja, vállalkozása „arra tesz kísérletet, hogy... életírászerűen felsorolja és töredezettségmentesítés nélkül taglalja azokat az emlékeket, amelyek alapvetően megformálták ezt a személyiséget.” Az előszóban céloz ugyan az emlékezés problematikájára, és a kötet elején szereplő Pessoa-idézet is mozgásba hozza a képzelet és a valóság viszonyának kérdéskörét („»Ezt magadról írtad?« Istenem, dehogy.”), ugyanakkor – amint a Margó Irodalmi Fesztiválon, Németh Gáborral beszélgetve megosztotta a közönséggel – a múltbeli események előhívásakor azok pontos rögzítésére és a fikciós elemek kiküszöbölésére törekedett, elismerve emellett e célkitűzés megvalósíthatóságának korlátait. Arra is kitért, hogy a könyv megírásakor „szigorú önismereti munkát” nem végzett, amit a 2023 őszén Szepesi Dórával folytatott beszélgetésében azzal egészített ki, hogy a múltbeli történetek rögzítésekor nem talált rá élete összefüggéseire. Ezt a kötet szegedi bemutatóján, Klajkó Dániellel párbeszédet folytatva, azzal árnyalta, hogy a megértésben talán kicsit segítette a múlt felidézése. Az író szerint azonban nem a tapasztalatok milyensége, hanem azok nyelvi átadá-

sának a módja a lényeges, amire a könyv elején szereplő Cioran-idézet is utal: „Nem a tapasztalataid érdekelnek, hanem az a mód, ahogyan prezentárod őket. Egy élet nem mű.”

A [*Gondolatkísérlet*]-ből származó fenti idézet fogódzót kínál a kötet műfajának meghatározásához is: az emlékek „életírászerű” taglalása miatt az önéletírás műfajába sorolhatjuk a kötetet, noha nem beszélhetünk hagyományos értelemben vett autobiográfiáról, a szöveg töredezettsége, a kihagyások, illetve az írás más műfajokkal való érintkezése miatt. A Margó Fesztiválon arról is vallott a szerző, hogy bár manapság „nagyon tombol az önéletírás”, nem ihlették meg az ilyen jellegű könyvek, így Knausgård autofikciós szövegei sem voltak hatással rá. Sokkal inkább Mészöly Miklós munkáit, főleg a *Családáradás* című regényt érezte közel írói világához. Kötetének a Mészöly-művel való rokonságát az is szemlélteti, hogy Szilasi a regényből vett idézettel indítja a *Saját élet* második nagyobb egységét, illetve a könyv végén szereplő intertextuális utalásban felhívja a figyelmet arra, hogy a *Családáradás* egyik szereplőjének korai életrajza a *Saját élet* egyik alakjáéval azonos, míg egy másik szereplő nála éppen fordított utat jár be, mint Mészöly művében. A kötet műfaja a családregegyekéhez is közelít, illetve a [*Gondolatkísérlet*]-ből vett idézet, amelyben a szerző az emlékek személyiségformáló szerepét is kiemeli, a fejlődésregények meghatározó ismérvét is eszünkbe juttatja.

A könyv két nagyobb szerkezeti egységre osztható: a regény mintegy kétharmadát kitevő első rész, a [*Saját élet*] – az idézetekkel beveze-

tett [*Gondolatkísérlet*]-en túl – három nagyobb alegységre tagolódik ([A], [B], [C]), amelyek nagyjából egy oldal terjedelmű szövegekből épülnek fel. (Ezeket a címeket és alcímeket rendre szögletes zárójelbe teszi a szerző.) Az egyes szám első személyben lejegyzett töredékek felidéznek ugyan az emlékezés folyamatát, de jellemzően időrendben követik egymást, miként a narrátor fogalmaz: „a szoros időbeli sorrend kétségtelenül nem az emlékek rendezőelve, de ettől még az időbeliség fontos elem.” A lineáris kronológia abban is kifejeződik, hogy Szilasi nem saját tapasztalataival kezdi a visszatekintést, hanem az [A] jelzésű fejezetben a felmenői emlékeit eleveníti fel, amelyek szintén formálták az identitását, „belé íródtak” személyiségébe.

A [B] fejezettől már saját emlékeit rendezi egymás mellé. Az „egymás mellé” kifejezést abban az értelemben is használjuk, hogy nincs alá-fölé rendeltség a szövegek között, hanem mellérendelő viszonyban állnak egymással, függetlenül attól, hogy adott írás a szerző életének mennyire jelentős eseményét mutatja be, amiként erről az idézett dialógusban, Németh Gáborral beszélgetve is elmélkedett Szilasi László.

Ebben a szakaszban elsőként a tárgyi relikviák közül egy gyermekkori fényképnél időzik el, de számos emléket gyűjt egybe ez a szöveg-egység, itt mutatja be a gimnáziumi éveket is, amelyekre élete legboldogabb korszakaként tekint vissza. A kötet hátsó borítóján szereplő idézet ugyancsak a gimnazista évekből származik, abból az életszakaszból, amikor még minden lehetségesnek tűnt. Az ott felelevenített pillanat megtartó erejéről így vall a szerző: „Ha pedig nem lesz belőlem semmi, akkor ott, a felnőttkor elképzelhetetlenül unalmas sötétségében, amikor már a régebbi múltba képtelen

leszek visszamenni, ez a pillanat fogja tartani bennem a lelket.”

Életének az az irányvonala is ekkor kezdett felsejleni előtte, amelynek eredményeképpen irodalomtörténész és író lett belőle: körvonalazódni kezdett az a vonulat, amely „a szegedi bölcsészkarra, majd a regényírás maradéktalan és örömteli egyedüllétébe” vezette el. A [B] szakasz utolsó feljegyzése visszacsatol ehhez a gondolatkörhöz, amikor előhívja emlékezetéből azt a szabadságérzést, amelyet akkor tapasztalt meg, amikor 2007-ben

a *Szentek hárfája* című regénye kezdőmondatának első változatát leírta: „Bármit megtehetek, senkinek nem ártok vele, ezt éreztem akkor. Szabadság és béke, a maradéktalan és időtlen izgalomban. Flow-érzés, azonnali és teljes addikció. Amikor írok, amikor autentikus mondatokat alkotok, akkor vagyok teljesen azonos önmagammal.” Akár így is folytathatnánk a fejezetet lezáró gondolatsort: aki pedig azonos önmagával, az a saját életét éli.

Az [A] egységgel nagyjából megegyező oldalszámú, tehát a [B] szakasznál jóval rövidebb terjedelmű a [C] rész, amelyben Szilasi többek között magánéletének olyan közelmúltbeli történéseire irányítja a figyelmet, mint a feleségétől való elhidegülése és az agydaganata – utóbbit, mint említettük már, részletesen feldolgozta a *Luther kutyái* című regényében. De olyan örömteli események is teret kapnak ebben a részben, mint a gyógyulása, az újabb házassága, továbbá a kisfiuk születése.

Mindazonáltal ebben a szakaszban talán kicsit hangsúlyosabban van jelen az az elképzelés, hogy „[a] világ nagyon rossz hely. Hidegek és gépszerűek benne az emberek.” A szerző később azzal is nyomatékosan ad ennek, hogy Vörösmarty *Az emberek* című versének két záró sorát parafrázálja. („Ez a világ. Az ember

Magvető Kiadó, Budapest, 2023

pedig sárkányfog-vetemény. Nincsen remény, nincsen remény.”) Mindemellett az ezzel ellentétes vonulat sem halványul el a kötetben, s a narrátor némileg ellensúlyozza az előbb idézett sorokat, amikor így folytatja a gondolatát: „[n] agyon keresem benne a jót”. Ezt a megközelítést később egy Kavafisz-idézet is megtámogatja, amikor előhívja a híres görög költő *Ithaka* című versének kezdősorait, hogy „[h]a majd elindulsz Ithaka felé, / válaszd hozzá a leghoszszabb utat, / mely csupa kaland és felfedezés.” (Somlyó György fordítása.)

A kötet kétharmadát kitevő első szerkezeti egységgel szemben kontrasztot képez az egyes szám harmadik személyben írott második szakasz (*Egy nap*), amely szakítva az eddigi mozaikszerű emlékfelidézéssel, a folyamatos elbeszélés irányába mozdul el, és egy napra összpontosítva, 1980. szeptember 24-ének történetét dolgozza fel, úgy, hogy a könyv első kétharmadában már megismert hét személy (az apa, az anya, a három Szilasi-fiú, a nagymama és a keresztmama) perspektíváját hét alfejezetben, külön-külön tárja

előnk. Ez a rész is széttartó tehát, de nem az első részben megismert elrendezés, hanem a sokféle nézőpont ismertetése miatt. Ebben az utolsó egységben részben felidéződnek az [A], [B] és [C] szakaszban elmondott történetek. A vázolt konstrukció többrétegűvé teszi a regényt, új látószögből világítja meg a múltat, új jelentésárnyalatokkal gazdagítja, és mindezek által jobban betekintheünk az egyes családtagok cselekvésének hátterébe.

A címadó szókapcsolatot szülei emlékének felidézésekor is használja Szilasi, amikor arról ír, hogy az apa és az anya, akik életükben nem azt csinálták, amit szerettek volna, „nem a saját életüket élték. Ezt, a mostanit csak a nyakukba varrta valaki, valami gonosz történelmi gnóm.” Ezt a mondatot beilleszthetjük abba az összefüggésbe, amelyet a regényírással kapcsolatban az önazonosság megtalálásáról írt a szerző, aki tehát saját életét próbája élni, nem pedig azt, amit a történelem szeszélye kiszabott rá. Előszörban írói mivoltában teszi ezt, az olvasók nagy örömére.

Szövegkollázs

Bognár Péter: *Hajózni kell, élni nem kell, Minél kevesebb karácsonyt*

A verseskötetekkel induló, Petri-díjas költő, Bognár Péter az elmúlt években két, egymáshoz több ponton is kapcsolódó regényt írt és adott közre. A 2022-es *Hajózni kell, élni nem kell* és folytatása, a tavaly év végén megjelent *Minél kevesebb karácsonyt* nyomozások története, és mint minden jó detektívregényben, semmi sem az, aminek elsőre (és sokadikra) látszik.

A két regény, bár a bennük gördülő cselekmények között több év is eltelik, szorosan kapcsolódik egymáshoz, noha külön-külön is olvashatók, élvezhetőek. Az Oktáv nevű főhős, aki polgárör egy közelebről meg nem nevezett faluban (a település irodalmilag valahol Bodor Ádám Sinistra-körzete és Krasznahorkai Manhattane között lehet, félúton) nyomoz, ahol a beszéd és a hallgatás dinamikája legtöbbször így alakul: „*aztán megint hallgattunk, és gondolatainkba merültünk, ki-ki a lehetőségei szerint és ahhoz mértén, amit a természet juttatott neki*”. Elsősorban gyilkosságok elkövetői, állatkínzások felelősei után és egyéb, krimibe, krimihez illő ügyekben. Ami ennél érdekesebb, mert ezek szerint lehet egy detektívregénynél is érdekesebb, hogy Bognár regényeiben még a nyomozás sem az, aminek elsőre látszik. A főhős kutatásai sokkal

inkább szólnak – sajnálatos módon viszonylag szerény eszközökkel operáló – önelemzésről, melyben keresi párkapcsolati válságának okait, eközben próbálja fenntartani az által elképzelt módon működő rendet a szűkebb és tágabb közösségében, a munkatársai, ismerősei, a település életében. „*Az én életem sem más, mint*

saját magukba visszatérő körök végtelenje, mert hiszen én sem igen jutok előbbre, hanem egyazon tengely körül, feleségemre gondolva járom végtelen és értelmetlen utamat, míg fel nem fordulok, és fel nem dobom a talpam” – definiálja a saját életét és lehetőségeit.

Ezzel a hozzáállással aztán akár tollbegyűjtők nyomába ered, akár a helyi színjátszókör által előadott szatíra írója után kutat, önmaga körül nyomoz és nem lát túl magán, az elképzelésén, a mániáin.

Mindezt mint narrátor a regény szövegében történetről történetre paródiába menő erőteljes nyugalommal és hivatalos, tárgyias leíró stílusban adja elő úgy, hogy az első oldalaktól kezdve érződik: itt valami többről van szó. A két regény így lesz egy irodalmi kollázs, melyben jelentős szerepet kap egy helyi lakos, egy író, egy bizonyos Bognár úr nevű figura is. Ez, mint megtudjuk, „*különös és minden szempontból szokatlan életvitelt folytat.*

Dolgozni nemigen jár el, de nyáron is sötétben kel, és aztán csak lógatja úgymond a lábát, és a világ dolgain elmélkedik, mivel írónak és drámaköltőnek és versfaragónak hiszi magát". Máshol meg egyenesen az derül ki róla, hogy „egy egészen egyszerű történeten dolgozik, egy amolyan bűnügyi regényféleségen, de azzal sem igen halad, mert sehogya se akar összeállni és kikerekedni a cselekmény, és hol az időpontok nem jönnek össze, hol a szereplőket nem sikerül rávezetnie a megoldásra, ha pedig végre megsejtene valamit, akkor se képesek érzékletesen elmondani, hogy mire gondolt, és hogy mi jár a fejükben”. Bognár regényeiben a szereplőként felléptetett Bognár úr nem segíteni, vagy hátráltatni hivatott a nyomozásokat és így a szöveg gördülékenységét, felépülését, nincs ilyen szerepe. Fricska ez, metaforikus kikacsintás az olvasó felé, a tények teljes és végleges listázásának lehetetlenségét és ezzel együtt az elbeszélhetetlenséget felmutató tréfa.

Mert bár Oktáv végigkutatja a falu minden részét, de a történet végéig nem derül fény minden titokra. A regény komplex szövegezése és a szürrealista elemek gazdag tárháza miatt a kötetek a szerző, Bognár Péter különleges művészeti világát tükrözik, aki írásaival, eddig megjelent köteteivel komoly és élvezetes kihívásokat állított az olvasó elé. Mindehhez hozzávehetjük, szintén a már említett szövegkollázs fontos részeként a különleges szereplőket: a félig magyar félig japán férfi szereplőt (Yamamoto Ferenc), aki védőnői állásra pályázik, a megalomán polgármestert, a helyi erotikus segédeszközüket gyártó üzem ellen meglehetősen sajátosan tiltakozó plébánost, hogy lássuk, a két regény szereplőkavalkádja csak megerősíti mindazt, amit általában a szövegrétegek kollázsszerűségéről fentebb állítottam.

Magvető Kiadó, Budapest, 2023

Filozofikus szövegek ezek, melyek fontos pontokon meg-megbicsaklanak (Oktáv Plutarkhosz-idézetekkel kommentál eseményeket, de ezek sokszor teljesen másról szólnak, ha valódiak egyáltalán, két kutyáját Trapéznek és Korlátnak hívják), szürreáliába tart némely történés és szereplő, miközben majd minden esetben lehetséges észszerűséget kimutatni bennük és akkor még nem is beszéltünk Oktáv foglalkozásáról, mely alapvetően egy ipari aprítógép körül forog (ha nem jött eddig

szóba, itt mindenképpen érdemes idézni még egy nagy huszadik századi klasszikust, akivel minden további nélkül összeköthető a két regény, Hrabalt és a nevezetes prégépet). A mélyebb, étellel kapcsolatos kérdéseket és az ahhoz kapcsolódó bölcsességeket nyomozati beszámolójába illeszti, akár közhelyes az („hiszen még csak most fogtunk hozzá ehhez az ételhez, és úgy tűnik, máris vége”) akár bravúrosan találó: „és aztán eljön a huszonnegyedik, és előkerülnek a balták, mert a megvásárolt fenyőfát bele kell faragni a talpba, csak hogy a talp sohasem megfelelő méretű, így hát tíz baltából egy me-

netrendszerűen az ajtófélfába csapódik, vagy összeaprítja a mikrohullámú sütőt, vagy ízzé-porrá zúzza a komódot, karácsonykor ugyanis fokozottan megérzi az ember, ha az év során elhibázott valamit, valamit, amit most már se lehet kijavítani és jóvátenni”. A szalonbölcsségeket egyébként sokszor váratlanul kapjuk, ilyen, amikor a két polgárorkolléga befőzési szokásaival kapcsolatban Oktáv megjegyzi, hogy „Lantos a koriandert, Kozák a babérlevelet viszi túlzásba, és hiába próbálom rávezetni őket arra, hogy milyen fontosak az arányok, eredményt csak alig-alig érek el, pedig a szép a rúttól csak a mértékben különbözik”, vagy amikor így mereng: „ilyen az ember, mondtam, miközben visszaigazgattam magamra a takarót, mert így alkotta meg a természet, ret-

tegéssel teli, sötét és apró szívvel, hogy sose emelje ki fejét a ködből, és sose gondolkozzon, vagy csak akkor, ha már elkerülhetetlen, hanem mindig a benyomásait és az érzéseit kövesse, az érzéseit, vagyis a szívnek nevezett mocsár felpöffenő lidércfényeit, míg el nem nyeli az éjszaka, és el nem bukik, mert hiszen mindenki elbukik előbb-utóbb, aki nem hajlandó szembenézni a valósággal, és aki nem hajlandó tudomásul venni, hogy kik vagyunk, és hogy milyen törvények szerint vannak elrendezve bennünk a világ dolgai”.

Bognár Péter két regénye mindeközben mintha paródiája is lenne azoknak a szövegeknek, melyeket legegyszerűbben azzal a gyűjtőnévvel lehet összefoglalni, hogy a társadalmi szerepvállalásokról szóló könyvek. Amelyek mélyen foglalkoznak azokkal a kérdésekkel és kihívásokkal, amelyek a társadalmi változások eléréséhez szükségesek, és amelyek úgy mutatnak be esettanulmányokat és/vagy valós példákat, hogy azzal bemutatják az egyének vagy csoportok által a közösségükben vagy a világban végrehajtott változásokat. A társadalmi igazságosság, az emberi jogok, a környezetvédelem és így tovább témáiban nevezett könyvek általában arra ösztönzik az olvasókat, hogy legyenek aktív részesei a társadalmi változásoknak, és felvértezik őket a szükséges ismeretekkel és eszközökkel. Bognár két regénye hemzseg a fenti példáktól, leírásai sajátos esettanulmányok, egy-egy állításról akár még szövegbeli belső vita is zajlik, egy-egy esetnél már-már valamely szaktudomány értőjét sejtethetnénk a háttérben, amikor a szerző csavar egyet, megmutatja az adott téma további aspektusait, és benne a legfontosabbat: az emberit. Az ilyen típusú (megengedően használva a kifejezést) irodalomból az olvasók megismerhetik a sikeres

társadalmi mozgalmak stratégiáit, és tanulmányozhatják azokat a tulajdonságokat, amelyek elősegítik a pozitív változásokat, és nem csupán tájékoztatnak, hanem motiválnak és felszólítanak a cselekvésre. Bognártól mindez minden bizonnyal távol áll, és nem azért, mert cinikus volna. A két regény nem cinikus, mert nem tagad értékeket, de iróniája tetten érhető, én tetten értem. A már-már elviselhetetlen mennyiségben az olvasóra zúduló problémátömeg nem ad megoldást, arról nem is beszélve, hogy noha számos sémát működtet az emberiség, egyetlen ember és csoport és egyéni vagy társadalmi vélemény sem pusztán sematikus: nem lehet, nem szabad leválasztani az emberiről az embert. Ugyanakkor Bognár regényei üdítően ellentmondanak, mi több, módszerűen leszámolnak a pozitívizmus ideáival, ahogy a szerző fogalmaz egy interjúban: „a nyomozó felfogható a pozitívista tudós irodalmi alakmásként. Egyrészt képes különválasztani a világ fontos és lényegtelen tényeit, másrészt képes feltárni a megismerés szempontjából lényeges tények közti oksági viszonyokat, hogy megoldja a rejtélyt, hogy visszahelyezze jogába a rendet. Csakhogy mi maradt mára a pozitívizmusból? Vagy általánosabban fogalmazva, mi maradt a modernitásból?”

A második regény végén rezignált összefoglalás olvasható, ahol Oktávtól megtudjuk, hogy *„most az egyszer nemcsak a karácsony ért véget, hanem a világ is, és mindaz, ami volt, mert nem jól sáfárcodtunk az élettel és az ünneppel, amely ránk bízott, de amelyet mi értelmetlen dolgokra pazarolván elvesztegettünk, mert nem volt nekünk jó az, ami van, hanem többre vágytunk, mindig többre, és még egy kicsit többre”.* Az olvasó például folytatásra.

A jég hátán innen és túl

Balássy Fanni: *Bocs, hogy élek* (Korbuly Ági rajzaival)

Balássy Fanni *Bocs, hogy élek* című kispróza-kötete tükröt tart minden olvasónak. Összetett és sokrétegű könyv, amely végtelen őszinteséggel és együttérzéssel kalauzol végig a kisgyerekkor, a kamaszkor és a felnőtté válás fontos pillanatain és szembesülésein. Úgy szólaltatja meg napjaink számos tapasztalatát, hogy közben folyton szembemegy a tabukkal. Helyet kapnak benne a nagyon kellemetlen érzések, félelmek, kérdések és válaszok, amelyeket újabb és újabb kérdések követnek. Nyitottsággal, daccal, ízes humorral, pengeéles iróniával és öni-róniával mondja ki a nehezen kimondhatót. A *Bocs, hogy élek* prózáiban a mindent bekebelező múlt és a visszafordíthatatlan elmúlás étellel telítődik, a *nincs* mellett mindvégig ott a *van*. Balássy Fanni második kötete óhatatlanul eszünkbe juttatja Örkény egyperceseit, ahogy a nyúlfarknyi hosszúságú történetek és történet-törödékek élesen és pontosan körvonalazzák a maga teljességében és sokszínűségében a világot.

A *Bocs, hogy élek*re tekinthetünk segítő-könyvként is. Pontos reflexiói és önreflexiói révén hol támaszt nyújt, hol követendő mintát, máskor pedig elrettentő példát mutat a kiütéskeresés során. A könyv megszólaltatja, illetve kihangsúlyozza a kiszolgáltatott helyzetbe került ember kétségbeesett gondolatait, érzéseit, de a kívülállóknak is segít megérteni a különböző nehéz és viasz helyzetek, gesztusok mögötti érzések és gondolatok egymásba kapaszkodó rétegeit. Így azok arca is beugrik e könyv olvasásakor, akik arra töreksenek, hogy kényelmesen, önmagukat megkímélve evickéljenek a nehéz és kínos kérdések mellett, lehetőség

szerint kikerülve azokat. E kötet nekik is szól, hiszen azzal szembesít, hogy a kellemetlen kérdések és témák mögött mennyi szeretet, csalódás, remény, élet, vívódás és küzdelem rejlik. S a szembesítés ugyan korábban nem tervezett feladatokat ad, fájdalmas, de tovább is segít.

Balássy Fanni kispróza-kötete izgalmas és emlékeztető olvasmány, érdemes az általa teremtett tükörtermek és tükörfolyások sokaságát bejárni. Újszerű hangjával, dinamikájával és őszinteségével már a kötetindító írás megállít, megdöbbsent, felkavar, és katartikus élményt nyújt az olvasónak. Erős vizuális és auditív elemek segítségével ábrázolja az alá-fölé rendeltségi viszonyok méltatlan állapotát, melyek kikerülhetetlenül hordozzák a valamikori összeomlást, a megsemmisülést, akár csak az újjászületés pillanatainak lehetőségét, amiktől (újra) kimondható a kimondhatatlan. A kamaszok dühe tobzódik e szövegben, de valójában mindnyájunk keserősége kap hangot benne, és a vágy, hogy végre halljanak, hallgassanak és lassan meg bennünket. E rövid, tömör prózában a változás fokozatai jelennek meg. Kikerülhetetlen kérdés: meddig lehet megértőnek és türelmesnek maradni, ha nem hallgatnak meg? Fel lehet-e ébreszteni az öntelt embereket kiabálás nélkül. Láthatjuk a pillanatot, amikor az ember képessé válik a saját maga és a mások által felépített falakon átlépni, alá-fölé rendeltségi helyzetének határait felszámolni. A kényes szabadságtól eljut oda, hogy kiálljon önmagáért, még akkor is, ha ezért kénytelen szembeszállni mással. Ugyanakkor a beszélőnek ily módon való szabadabbá válása teremtő aktus, amely elindítja a kötet rövidprózáinak

folyamát. Korbuly Ági illusztrációi remekül ragadják meg ennek az alá-fölé rendeltségi viszonyoknak az összetettségét: a szöveget egy vöröses árban úszó embertömeg veszi körül, e hatalmassá növekedő forgatag a pisai ferde torony alakját idézi, amely mintha egy tornádó földig érő, mindent magába nyelő tölcsérét formázná, mintegy képileg is ábrázolva a helyzet érzelmi összetettségét és elsöprő erejét.

A *Bocs, hogy élek* körbejárja a kényszeres bocsánatkérés mögött rejlő összetevők rétegeit. Rámutat arra, milyen nagy szerep jut ebben az anyáknak, ahogy a születés pillanatától tanulhatjuk a mindenért szabadkozást.

„TÁGULÓ HÜVELY, TÁGULÓ UNIVERZUM: először sírsz fel. Anyád néhány pillanatig könnyes szemmel megilletődötten szorít magához, aztán felszáll a rózsaszín köd, a bömbölés egyre élesebbé válik, és ösztönösen csitítgatni kezd, hogy ne ordíts, nem szabad, ne zavard az osztály rendjét, ne bosszantsd a doktor urat” – ahogy kinyílik a világ, zárul-

ni is kezd. Izgalmas és fontos felvetés ez az anya–gyerek, szülő–gyermek szerepekről, mintákról és a társadalmi elvárásokról.

Míg Balássy Fanni kötete élénk tárja, ahogy a mai társadalomban a gyerek kiskorától tanulja önmagát és a világot, megmutatja ennek árnyoldalait is, azt, amiről kevésbé szokás nyíltan beszélni. Folyamatában láthatjuk, ahogy a gyerek a rokonok, ismerősök, az óvoda, majd az iskola által mutatott képpel azonosul. Viszont e tükörképeknek köszönhetően gyakran félrecsúsznak a dolgok, a gyerek azt is megtanulja, hogyan kell lenyelni, elnyomni magában az érzéseit, elfogadni az elfogadhatatlant, és teljesen magáévá tenni azt is, hogy sohasem lehet elég jó senkinek és semminek. A megalázó helyzet körkörösén magába zárul:

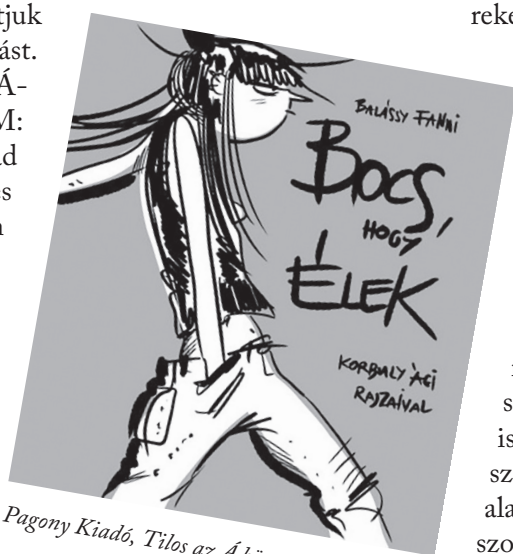
a bántalmazók és bántalmazottak tökéletesen megtanulják a szerepeiket, amelyekbe beleragadnak, s a folytonos bocsánatkérés csupán a feszültségekre adott kétségbeesett válasz az enyhítés reményében. Rendkívül megrendítő e forgatókönyv, általa Balássy Fanni egy erősen provokatív társadalmi és szociális képet körvonalaz, amelynek kíméletlenségét a végletekig fokozza a méltatlan jelenetek ábrázolásával. Nem kíméli az olvasót, aki így kénytelen újra- és átgondolni a saját viszonyulását is másokhoz és önmagához.

Miért ajánlom e könyvet minden kisgyerekes és kamasz gyereket nevelő szülőnek, tanárnak és tinédzsernek? Mert sokaknak tart tükröt.

Segít felismerni azokat az apró gesztusokat és pillanatokat, amelyek méretes téglákká válva fallá épülhetnek körülötünk, elfedve magunkat is magunktól. A kisgyerekes szülőknak például segít felismerni, megérteni és visszafordítani a rossz irányba alakuló szokásokat. A kamaszok szüleinek segít megérteni a gyerekeiket, hogy tudjanak együttérezni és támaszt adni neki, s belátni, ha helye van,

milyen kulcsfontosságú szülőként is bocsánatot kérni. A tinédzsereknek szintén támasza lehet azzal, ahogy rámutat, nincsenek egyedül, s mennyire fontos kérdezni és visszakérdezni, hogy megtalálhassák a legjobb megoldásokat és irányokat. E könyv életmentő, mert abban erősíti az olvasót, hogy mindenki járja bátran a saját útját, és igenis jól érezheti magát a bőrben, még akkor is, ha kilóg a sorból, vagy más, mint a többiek.

A *Bocs, hogy élek* hétköznapi jelenetek sokaságát vonultatja fel, amelyek a születés pillanatától az élet végéig meghatározzák és egy történetbe írják az életünket. A kötet számozatlan oldalainak nagy száma is ezt nyomatékosítja.

Pagony Kiadó, Tilos az Á könyvek, 2023

Ugyanakkor e sokféle hang eggyé olvadva a mai kor emberének hangját leplezi le, annak megannyi problémájával. Eközben hallhatjuk az áldozat hangját, láthatjuk az áldozattá válás folyamatát, és a pillanatot, amikor képessé válik az áldozat kilépni a szerepéből. Fontos kérdés, mit tekinthetünk valódi segítségnek, van-e egyáltalán. Hogyan lehet jól segíteni? Hogyan lehet nem elfedni, eltakarni, elvermelni a fájdalmat és a megalázást?

A kötetet erősen meghatározó humor, irónia és önironia valójában a túlélésünk kulcsa. Azt az éleslátást tükrözi, amely, ha kell, élesíti vagy épp meggörbíti a tükrozt, hogy leleplezze a valóság tökéletességei mögött rejlő tökéletlenségeket, máskor pedig a tökéletlenségek mögött megbújó tökéletességet. A sok visszás

helyzet megmutatásával a humor és az irónia nemcsak görbe tükrozt tart, hanem a feszültséget is segít oldani.

Korbuly Ági grafikái remekül ragadják meg és teszik láthatóvá a kötet egyes jeleneteinek lendületét és az azokban rejlő feszültséget, akár fel is erősítve azokat, így segítve a szöveg értelmezését és továbbgondolását. A mindenért bocsánatkérés és a sosem kérni bocsánatot közötti világ sok-sok arca és mélységeinek rétegei lepleződnek le. S ahogy olvassuk az egyes mondatokat, töredékeket, részleteket, óhatatlanul meg-megállunk átgondolni, felidézni az általunk megélt, tapasztalt, ismert jeleneteket is, mintegy a könyvvel párhuzamosan a magunk könyvét, a bennünk rejlő, elfedett, félretett, elfelejtett történeteinket.

Bobémek a Notre Dame árnyékában (1924; szén, papír; 520×410 mm; jelezve jobbra lent: Deutsch Tibor; leltári szám: 2009.823.1.)

1854

Az előző számunk tartalmából

Háy János, Várady Szabolcs, Farkas Wellmann Éva, Markó Béla, Finta Éva, Gál Ferenc, Szabados Attila, Lövétei Lázár László versei

Kovács Dominik és Kovács Viktor, Kontra Ferenc, Ecsédi Orsolya prózái

Beszélgetés Kontra Ferencsel

Fecske Csaba versei a Papírhajó rovatban

Tanulmányok Várady Szabolcs és Lövétei Lázár László verseiről, Háy János prózájáról, valamint Földi Péter művészetéről

Egressy Zoltán drámája

Kritikák Kontra Ferenc, Száraz Miklós György, Szeifert Natália és Áfra János könyveiről

Bárka

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta. Kiadja a Békéscsabai Jókai Színház

Felelős kiadó: Seregi Zoltán igazgató. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Andrassy út 1–3.

Telefon: 66/519-558, Fax: 66/519-560, E-mail: barkaszerk@gmail.com; Internet: <http://www.barkaonline.hu>

Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

Képszerkesztő, laptervező: Lonovics László

Alapította: Cs. Tóth János (a Tevan Kiadó igazgatója) és Kántor Zsolt (főszerkesztő) 1993-ban

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 3000 Ft.

Terjeszti a Lapker Zrt.

Kéziratokat nem őrzünk meg, de minden felbélyegzett válaszbörítékkal ellátott küldeményt megválaszolunk.